TÜRK SOSYAL BİLİMLER DERNEĞİ YAYINLARI A-3

# İZMİR'DE
## Kentsel
# AİLE

**(Yapı, Akrabalarla ve Bürokratik Örgütlerle İlişkiler ve Zaman İçinde Bazı Değişme Eğilimleri)**

Dr. Emre Kongar

Dr. Emre Kongar □ İZMİR'DE KENTSEL AİLE

TÜRK SOSYAL BİLİMLER DERNEĞİ YAYINLARI A-3

# İZMİR'DE
## Kentsel
# AİLE

**(Yapı, Akrabalarla ve Bürokratik Örgütlerle İlişkiler ve Zaman İçinde Bazı Değişme Eğilimleri)**

**Dr. EMRE KONGAR**

ANKARA — 1972

TÜRK SOSYAL BİLİMLER DERNEĞİ
Paris Caddesi 36/3, Ankara

SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMA SERİSİ: A 2

Bu seride yayımlanan araştırma kitaplarının yayın hakkı "Türk Sosyal Bilimler Derneği" ne aittir. Yazı ve muhtevanın tümü ya da bir parçası adı geçen Dernek'ten izin alınmadan başkalarınca yayımlanamaz.

*Copyright by Turkish Association for Social Sciences/1972*

1972 yılında, Ankara'da Ayyıldız Matbaası A.Ş.'nde 1000 adet basılmıştır.

Birinci Baskı, 1972.

**Bilgi**'ye...

# SUNUŞ

Ele aldığınız bu kitaptaki İzmir şehri ile ilgili araştırma, saha çalışmasına dayanan ve tarih metodundan, istatistik ve arşiv taramalarından, özellikle anket ile ilgili metod ve tekniklerden yararlanarak uygulanmış ve sonuçlandırılmış araştırmalardan bir tanesidir. Araştırmalar 1967-1968 yıllarında yapılmış olup dökümü ve analizi tamamlandıkça yayımlanacaktır. Araştırıcıların yöntemleri farklı olmakla beraber, özellikle davranışların tahliline yönelmiştir. Ülkemizde her kesimde ve özellikle Üniversitelerimizde bu tür araştırmalara karşı ilgi artmakta ve bu ilgi böyle araştırmaların giderek daha çok yapılmasına yol açmaktadır. İzmir'de şehirleşme süreçlerini, sosyal, ekonomik değişmelerin niteliğini incelemeyi amaç edinmiş olan bu araştırmalar serisinin, böyle bir ilginin sonucu olduğu kadar bu ilgiyi geliştirecek bir araç olacağı umudundayız.

Ampirik temele dayanan bu tür araştırmaların ülke bakımından yararı, küçük topluluklara kadar inerek varsayımların tahkikine yol açması böylece bir yandan çeşitli görüş ve teorilerin olaylarla münasebetini araştırırken, öte yandan ülke gerçeklerinin daha etraflı olarak bilinmesi, anlaşılması olanaklarını sağlamasıdır. İzmir şehri ve şehrin bu günkü durumunu olduğu kadar tarihî gelişmesini, ilgili sosyal ve ekonomik endikatörler gözönünde tutularak yapılmış bu araştırmalar, fizikî ve coğrafî çevreyi, insanlararası ilişkileri çeşitli yönleriyle ele almakta, sosyal değişme ve gelişme ile birlikte kurumlardaki gelişmeyi ve örgütleşmeyi incelemektedir. İzmir araştırmalarının bir kısmı, anket ve örneklem tekniği bakımından bağlantılı olmakla beraber, bir kısmı da bağımsızdır. Uygulanan teknik bakımından mevcut bağımlılık, bu arada yöntemler de farklı tutumların ortaya çıkmasını önlememiştir. Çünkü araştırıcılar kendi tercihlerine göre bir yöntem uygulamışlardır. O bakımdan, araştırmaların, bittikçe, monografiler halinde yayımlanmasında bir sakınca görülmemiş, aksine ele alınan problemleri, toplanan verileri, elde edilen sonuçları bir an önce kamu oyuna sunmakta yarar görülmüştür.

İzmir araştırmaları, Türk Sosyal Bilimler Derneği üyelerinin bir arada yaptığı ilk araştırmadır. Türk Sosyal Bilimler Derneği'nin üyeleri, Türk Üniversite mensupları, genellikle, sosyal bilimler alanlarında çalışan davranışa dönük saha araştırması yapan öğretim üyeleridir. Üyeleri arasında Ankara, İstanbul, Orta Doğu Teknik ve Hacettepe Üniversitelerine mensup öğretim üyeleri vardır. İzmir araştırma-

ları, Ankara üniversiteleri öğretim üyelerinin ve onlara yardımcı olmayı kabul eden öğrencilerin, İzmir'de anketör ve organizatör olarak görev alan ilkokul öğretmenlerinin ortak çabası sonucudur. Böylece sosyal bilimler alanlarında bir arada çalışmanın bir örneği verilmeye çalışılmıştır. Proje direktörü olarak grubu bir araya getirmede ve uygulamanın başarılı olmasını sağlamada Prof. Dr. Şerif Mardin'in büyük katkıları olmuştur. Bu çalışmaların ortaya çıkmasında onun çabalarının önemli bir yeri vardır.

Araştırıcılar, evreni amaçlarına göre tesbit etmişlerdir. Araştırma alanı **metropoliten** alan içinde şehrin çekirdeği esas alınmakla beraber bazı araştırmalarda **hinterland**'la ilişkiler üzerinde durulmuştur. Her seferinde bütün evren kapsanamıyacağına göre, örneklem alınmış ve örneklem, üzerinde durulan soruna ve evrene göre değişmiştir.

Tarihî gelişme itibariyle sosyal ve ekonomik sorunlar; şehir ekolojisi; konutlar; haberleşme ve kitle haberleşmesi; eğitim gibi konular ele alınmıştır. Evren'in ve örneğin tesbitinde yerli ve yabancı uzmanlardan da yararlanılmıştır. Bu arada, uygulamanın organizasyonunda ve yürütülmesinde Doç. Dr. Şefik Uysal'ın büyük yardımları olmuştur.

Araştırmaların önemli bir kısmı şehrin çekirdeğinde yapılan bir örnekleme dayanmaktadır. Seçim listelerinden 8 bin kişilik bir grup tesadüfî olarak seçilmiş, ilk bilgileri verecek anket onlara uygulanmış, belirli konulara yönelmiş daha ayrıntılı anketler için bu ana örnekten 2 bin ve bin kilişik alt örnekler seçilmiştir. Bazı araştırıcılar da, araştırma amaçla-

rına göre ayrı evren ve örnek seçmişlerdir. Yan dağılımlar ve çapraz tablolar O.D.T.Ü. Hesap Bilimleri Bölümünde IBM makinelerinden yararlanarak hesaplanmıştır. Araştırmaya Prof. Dr. Şerif Mardin, Prof. Dr. Mübeccel Kıray, Prof. Dr. Ruşen Keleş, Doç. Dr. Cevat Geray, Doç. Dr. Oğuz Arı, Doç. Dr. Ergun Özbudun, Doç. Dr. Deniz Baykal Doç. Dr. Şefik Uysal; Dr. Emre Kongar, Dr. Çiğdem Kağıtçıbaşı ayrı ayrı ya da ortak projelerle katılmışlardır. Yapılan araştırmalar sonuçlandıkça monografiler halinde yayımlanacaktır.

Araştırmanın bilgi toplama safhasında ve mahalli uygulamada, Vali Sayın Namık Kemal Şentürk'ün, Belediye Başkanı Sayın Osman Kibar'ın yakın ilgi ve yardımları olmuştur. Değerli yöneticilerimize, Türk Sosyal Bilimler Derneği'nin ve Türk Sosyal Bilimler camiasının en içten teşekkürlerini sunmayı bir görev sayıyoruz.

**Oğuz ARI**

Türk Sosyal Bilimler Derneği
Başkanı

# ÖNSÖZ

1968 yılında yaptığım bu araştırma, ancak şimdi yayınlanma olanağı buldu. 1969 yılında kaleme alınmış olan araştırmanın üzerinden üç yıl geçmiş bulunuyor. Bu üç yıl içinde gerek Türk Toplumunda, gerekse Türk Sosyal Bilimlerinde ve özellikle aile araştırmaları konusunda önemli değişmeler oldu.

Hiç kuşkusuz bu değişmeler, bu araştırmayı etkileyecek niteliktedir. Fakat çeşitli nedenlerle araştırmanın orijinal şekliyle basılmasını uygun gördüm.

Araştırmayı maddî mânevî destekleyen Türk Sosyal Bilimler Derneği'ne teşekkür ederim.

Ankara, 1972 **Dr. Emre KONGAR**

# İÇİNDEKİLER


GİRİŞ 1

BÖLÜM I. KURAMSAL ÇERÇEVE 3

I. SORUN 3

A. Ailenin Toplumda Varolma Nedeni ve Yararı 4

a) Ailenin gereksizliğine ilişkin görüşler ... 4

b) Ailenin gereksizliğini savunan uygulamalar 6

c) Ailenin modern topluma uymıyacağını savunan görüşler 9

II. AİLE TİPLERİ 11

A. Geleneksel Geniş Aile 12

a) Fonksiyonlar ..... 12

b) Geleneksel ailenin değerlendirilmesi ve yetersizliği 13

B. Çekirdek Aile 14

a) Fonksiyonlar 15

b) Özellikler ..... 15

c) Çekirdek ailenin değerlendirilmesi 16

d) Çekirdek ailenin getirdiği çözüm 20

C. Çözülen Aile 22

D. Ailenin Genel Olarak Fonksiyonları ve Çekirdek Aileler Konfederasyonu 23

a) Fonksiyonlar ..... 23

b) Çekirdek Aileler Konfederasyonu 27

E. Paylaşılan Fonksiyonlar 28
F. Kuramsal Olarak Endüstriyel Bir Topluma En Uygun Aile Tipi ..... 28
G. Yapısal Fonksiyonel Sınıflandırmanın Yetersizliği ve Ailenin Yapısal Sınıflaması 32
a) Yapı kavramı ..... 32
b) Ailenin yapısal sınıflaması 34

III. AİLE VE SOSYAL DEĞİŞME (AİLENİN MAKRO DÜZEYDEKİ FONKSİYONU) 35
A. Tampon Mekanizmalar ve Kurumlar 38
B. Bir Tampon Kurum Olarak Aile 39

IV. ARAŞTIRMANIN ODAK NOKTALARI 42

V. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ 43
A. Genel Yaklaşım 43
B. Araştırmanın Sayıltıları 45
C. Bağımsız Değişkenlerin Açıklanması 46
a) Gelir 46
b) Çevre 47

VI. ARAŞTIRMANIN TEKNİĞİ 48
A. Genel Yaklaşım ve Çerçeve 48
B. Birinci Araştırma 49
a) Örnek ..... 49
b) Soru kâğıdı 50
c) Uygulama 50
C. Aile Araştırması 50
a) Genel 50
b) Örnek ..... 51
c) Soru kâğıdı 53
d) Uygulama ..... 53
D. Örneğin Evreni Temsil Edebilirliği 57

BÖLÜM II. İZMİR'DE AİLE YAPISI 63

I. GENEL 63

II. BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLERİMİZLE AİLE YAPISI ARASINDAKİ İLİŞKİLER 70

III. AİLE YAPISI ÜZERİNDE GELİRİN VE ÇEVRENİN BİRBİRİNDEN BAĞIMSIZ OLARAK ETKİLERİ 74

BÖLÜM III. AİLELERARASI İLİŞKİLER: AKRABALARLA KOALİSYON KURMA EĞİLİMLERİ 77

I. GENEL ..... 77

II. KOALİSYON KURMA EĞİLİMLERİ 79

A. Koalisyonun Fizikî Koşulları ..... 79

a) Yakın akrabalara fizikî yakınlık 79

b) Görüşme sıklığı ..... 81

B. Koalisyon Kurma Arzusu ..... 82

C. Akrabalararası Kaynak ve Hizmet Alışverişleri ..... 84

a) Karşılıksız para yardımı 84

b) Karşılıksız mal yardımı 85

c) Para ödünçleşmesi 88

d) Mal ödünçleşmesi ..... 90

e) Ev işlerinde karşılıklı yardımlaşma 92

III. KOALİSYON KURMA EĞİLİMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ 93

A. Genel ..... 93

B. Koalisyon Kurma Eğilimlerinin Gelire Göre Değerlendirilmesi ..... 94

C. Koalisyon Kurma Eğilimlerinin Çevreye Göre Değerlendirilmesi ..... 96

D. Koalisyon Kurma Eğilimi Ölçütleri Bakımından Bağımsız Değişkenler Arasında Karşılaştırma 98

BÖLÜM IV. BÜROKRATİK ÖRGÜTLERLE İŞBİRLİĞİ: PAYLAŞILAN FONKSİYONLAR KURAMI 99

I. GENEL ..... 99

II. BÜROKRATİK ÖRGÜTLERLE İŞBİRLİĞİ EĞİLİMLERİ 101

A. Aile Bürokratik Örgütlerden Neler Alıyor? 101
a) Bürokratik örgütlerden yardım alma ... 101
b) Bürokratik örgütlerden ödünç para alma 103
B. Aile Bürokratik Örgütlere Neler Veriyor? 104
a) Eğitim 104
b) İş hayatı ..... 105
C. Akrabalar İle İş İlişkileri ..... 111
a) Akrabalar ile iş ilişkisine sahip olma 112
b) Akrabalar ile işle ilgili yardımlaşma ... 113
III. BÜROKRATİK ÖRGÜTLERLE İŞBİRLİĞİ EĞİLİMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ 115
A. Genel ..... 115
B. Bürokratik Örgütlerle İşbirliği Eğilimlerinin Gelire Göre Değerlendirilmesi ..... 117
C. Bürokratik Örgütlerle İşbirliği Eğilimlerinin Çevreye Göre Değerlendirilmesi ..... 118
D. Bürokratik Örgütlerle İşbirliği Bakımından Bağımsız Değişkenler Arasında Karşılaştırma 120

BÖLÜM V. ZAMAN İÇİNDE DEĞİŞME EĞİLİMLERİ 121
I. GENEL 121
II. DEĞİŞME EĞİLİMLERİ 122
A. Aile İçi Değişme ..... 122
a) Eşler arasında eşitlik 122
b) Çocukların serbestliği 124
c) Aile bağlarının sıkılığı ..... 126
B. Akrabalarla İlişki Yönünden Değişme 127
a) Akrabalarla karşılıklı yardımlaşma ..... 127
III. DEĞİŞME EĞİLİMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ 130
A. Genel ..... 130
B. Değişme Eğilimlerinin Gelire Göre Değerlendirilmesi ..... 131
C. Değişme Eğilimlerinin Çevreye Göre Değerlendirilmesi ..... 132
D. Değişme Eğilimleri ve Yönleri Bakımından Bağımsız Değişkenler Arasında Karşılaştırma 133

BÖLÜM VI. SONUÇ VE YORUM 134

I. GENEL 134

II. AİLENİN YAPISAL NİTELİKLERİ VE EVRİMİ 135

III. AİLENİN AKRABALARLA İLİŞKİLERİ 137

IV. AİLENİN BÜROKRATİK ÖRGÜTLERLE İŞBİRLİĞİ 139

V. AİLEDE ZAMAN İÇİNDE DEĞİŞME EĞİLİMLERİ 143

VI. BİR TAMPON KURUM OLARAK AİLE VE TOPLUMSAL AMAÇLARIN GERÇEKLEŞTİRİLMESİ 143

VII. SONUÇ 147

EK I. İzmir Araştırması Genel Soru Kâğıdı 149

EK II. Aile Araştırması Soru Kâğıdı 156

YARARLANILAN KAYNAKLAR 174

# Giriş

Bu araştırmanın konusu İzmir'deki kentsel ailenin, endüstrileşme ile ilişkileri yönünden, bazı nitelikleridir.

Konu, altı bölümde işlenmeye çalışılmıştır. Birinci bölüm gerekli kuramsal çerçeveyi, metodolojiyi ve tekniği vermektedir. İkinci bölümde yapısal nitelikler üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde ailenin akrabalarla, dördüncü bölümde ise bürokratik örgütlerle olan ilişkilerine bakılma çabalarında bulunulmuştur. Beşinci bölümde zaman içinde bazı değişme eğilimleri belirlenmeye çalışılmış ve altıncı bölümde de sonuç ve yorumlar topluca sunulmuştur.

Özellikle aile ile bürokratik örgüt ilişkileri konusunda sadece Türkçede değil yabancı kaynaklarda da uygulamalı araştırmaların bulunmayışı bu çalışmanın hata ve eksiklerinin yalnızca bir nedenidir. Başka önemli bir neden kuşkusuz araştırıcının henüz bu işin başında bulunmasıdır.

Araştırmanın çabası, endüstrileşmekte olan bir toplumda aileyi değişik bir açıdan çözümlemenin ötesine geçmemektedir. Bu çalışma, bundan sonraki araştırmalar için küçük de olsa yeni bir görüş açısı getirebiliyorsa amacına ulaşmış sayılır.

Bölüm I

# Kuramsal Çerçeve

## I. SORUN

İzmir'de kentsel ailenin yapısal ve fonksiyonel bazı özelliklerini belirlemeye yönelen bu araştırmada herşeyden önce aileye kuramsal açıdan bakmak gereklidir.

Bütün kurumlar gibi aile de toplumun tüm toplumsal yapısından etkilenir.[1] Bu etkilenme nedeniyle

(1) Kuşkusuz bir toplumun kurumsal düzeni içerisinde alt yapı ve üst yapı değişkenleri bir etkileşim süreci çerçevesinde birbirlerinin şekillenmesine yardım ederler. Bu etkileşimin yönü ve yoğunluğu belli zamana ve belli koşullara göre değişebilir. Aile de bir kurum olarak alt yapı ve üst yapı değişkenlerinden etkilenir ve kendisi de bu değişkenleri etkiler. Bu araştırma yönünden önemli olan nokta belli bir toplumda ve belli bir zamanda bu değişkenlerle belirlenen aile tipinin niteliği ve fonksiyonları ile bu nitelik ve fonksiyonların toplumu nasıl etkilediğidir.

farklı gelişme düzeylerinde olan toplumlarda farklı aile tiplerine rastlanır.

Aile gene bütün öteki kurumlar gibi kendisini biçimlendiren toplum için bazı fonksiyonları yerine getirir. Kişiye ve topluma hizmet mikro düzeyde, bu hizmetler yoluyla, toplumun tüm yapısını etkileme ise makro düzeydeki fonksiyonlardır. (Kuşkusuz bu fonksiyonların birbirinden ayrılması olanaklı değildir. Fakat analitik bir yaklaşımla bunlar ayrı ayrı incelenebilirler. Önemli olan nokta aradaki ilişkinin gözden kaçmamasıdır.) Bu araştırmanın amacı aileyi toplumsal değişme süreci içinde ele almaktır.

## A. AİLENİN TOPLUMDA VAROLMA NEDENİ VE YARARI

Ailenin belli bir toplumda ve belli bir zamandaki yapısal ve fonksiyonel özelliklerini incelemek için herşeyden önce ailenin toplum içindeki yerine genel olarak bakmak zorunluluğu vardır. Ancak ailenin toplumdaki yeri genel olarak saptandıktan sonra endüstrileşme ölçüsüne göre özel toplumsal gelişme düzeylerindeki fonksiyonlara bakmak anlamlı olabilir. Bu yönden ilk adım, aile - toplum ilişkilerine geniş bir görüş açısından bakmak olmalıdır.

### a) Ailenin gereksizliğine ilişkin görüşler

Aile ile toplum ilişkileri uzun zamandır tartışılagelen konulardan biridir. Örnek olarak Platon, **Cumhuriyet**'inde insanların yalnızca kişisel yeteneklerine göre değerlendirilecekleri bir toplum modeli yaratabilmek için, ailenin bu değerlendirmeyi önleyici etkilerini ortadan kaldırmak amacıyla, kimse-

nin anne babasını ya da çocuğunu tanımıyacağı bir uygulama teklif eder.

Ailenin gereksizliğine işaret eden görüşler genellikle toplumsal gelişme hakkındaki bilimsel çözümlemeleri temel olarak kullanırlar. Örnek olarak, Weber endüstrileşen bir toplumda bürokratik örgütlerin toplum içindeki her türlü fonksiyonu aileden daha başarılı bir şekilde yerine getireceklerini savunur[2]. Bu görüşün yanında bir başka yaklaşım, endüstrileşme sonunda bürokratik örgütlerin, ailenin fonksiyonlarını (ister daha iyi isterse daha kötü bir şekilde yerine getirsinler) kaçınılmaz olarak devraldığını belirtir[3]. Linton şu ifadesiyle bu fonksiyonların kaybediliş durumunu belirler: "En iyi yaklaşım, ailenin temel fonksiyonunun bugün sadece evlilik ilişkisi kuran bireylerin psikolojik ihtiyaçlarını karşılamak olduğunu kabul etmektir"[4].

---

(2) Bu görüş için bakınız: Hans H. Gerth ve C. Wright Mills (çev. ve der.): **From Max Weber: Essays in Sociology.** Oxford University Press. New York 1946, ss. 196-244.

(3) Bakınız: William F. Ogburn: "The Changing Functions of the Family", **Selected Readings in Marriage and the Family,** (der.), Robert F. Winch ve Robert McGinnis, Holt Rinehart and Winston, Inc., New York 1953, ss. 74-76; Joseph A. Schumpeter, **Capitalism, Socialism and Democracy,** 2 nci bas., Harper and Row, Publishers, 1947, s. 157; Louis, Wirth, "Urbanism as a Way of Life", **Cities and Society: The Revised Reader in Urban Sociology,** (der.), New York 1957, ss. 593-594.

(4) Ralph Linton, "The Natural History of the Family", **The Family: Its Function and Destiny,** (der.), Ruth N. Anshen, Harper and Row, Publishers, New York 1959, s. 49.

Birisi, olması gerekeni (bürokratik örgütlerin toplumdaki fonksiyonları daha iyi yapacağını), öteki de gerçekten olanı (bürokratik örgütlerin fonksiyonları devraldığını) belirten bu iki yaklaşım birbirini tamamlıyarak bize ailenin artık çözüldüğünü bildirirler. Bu durum, ayrıca Engels'in evliliğin sadece cinsel ilişkilerde bir tatmin aracı olduğunu ileri süren görüşüyle belirlenen Marxist yaklaşıma da tamamen benzer[5]. Bir başka deyişle kapitalist kampın bazı düşünürleri endüstrileşmeden dolayı, sosyalist kampın bazı düşünürleri ise endüstrileşmeyle birlikte üretim araçları mülkiyetinin de devlete devredileceğinden dolayı, ailenin ortadan kalkacağı konusunda birleşirler.

### b) Ailenin gereksizliğini savunan uygulamalar

Endüstrileşmiş ya da sosyalist bir toplumda ailenin fonksiyonel gerekliliğinin ortadan kalktığını belirten bu görüşlerin sonunda bazı uygulamalar da ortaya çıkmıştır. İsrail'deki Kibbutz, Rusya'daki Kolhoz ve Çin'deki komün denemeleri bu arada sayılabilirler[6].

---

(5) Friedrich Engels, **Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni**, (çev.) Kenan Somer, Sol Yayınları, Başnur Matbaası, Ankara 1967, ss. 117-119. Marxist yaklaşım aileyi yalnızca toplumun bir ürünü olarak ele aldığından, sadece hangi evlilik tipinin nasıl ortaya çıktığı sorunuyla uğraşır. Bu nedenle ailenin toplum içindeki öteki fonksiyonlarına da olumsuz gözle bakar.

(6) Kibbutz için bakınız: Melford E. Spiro, "Is the Family Universal? - The Israeli Case", **A Modern Introduction to the Family**, (der.) Norman W. Bell ve Ezra F. Vogel,

Genel nitelikleri ekonomik olan bu kurumlar üretim verimliliğini arttırmak için kendi içlerinde bir toplumsal örgütlenmeye de gitmişlerdir. Fakat bu toplumsal örgütlenmeler ve üretim ilişkilerinin etkileri ailenin ortadan kalkmasına değil yapı değiştirmesine yol açmışlardır[7]. Aslında bu değişme zaten kaçınılmazdır. Bir başka deyişle üretim ilişkilerinin aileye etkisi sosyalist ya da kapitalist bütün endüstrileşen ülkelerde benzer özellik taşır. Kadının ekonomik bağımsızlığı bu değişmede en önemli rollerden birini oynar. Bir yandan endüstrileşmenin gerekleri, ailenin eğitim, sosyal güvenlik gibi fonksiyonlarını bürokratik örgütlere devrederken, öte yandan yaşlılara ve çocuklara sağlanan hizmetler ve kadınların ekonomik bağımsızlıklarını kazanması ailenin yapısını da etkilemekte, ailenin küçülmesine ve aile bağlarının zayıflamasına doğru bir eğilim meydana getirmektedir. Sosyalist toplumlarda üre-

---

The Free Press, New York 1960, ss. 64-75; Kibbutz'daki aile yapısının ayrıntılı durumu için ayrıca bakınız: Melford E. Spiro, **Kibbutz, Venture in Utopia,** Schocken Book, New York 1964, ss. 110-139; Rusya'daki aile için bakınız: Philip E. Mosely, "The Russian Family: Old Style and New., Anshen, a.g.e., ss. 104-122; Çin'deki aile için bakınız: Francis L. K. Hsu, "The Family in China: The Classical Form", **y.a.g.e.,** ss. 123-145; ve Morton H. Fried, "The Family in China: The People's Republic", **y.a.g.e.,** ss. 146-166.

(7) Bu durum her üç denemenin sonunda da gayet belirgin bir şekilde görülür. Yeni bir üretim tarzı yeni bir aile yapısını ortaya koymaktadır. Örnek olarak, Kibbutz bu çerçeve içinde gittikçe "ailevîleşmektedir". Bakınız: Dorothy R. Blitsten, **The World of the Family;** Random House, New York 1963, ss. 233-244.

tim araçları üzerindeki bireysel mülkiyetin kalkması bu oluşumu daha da hızlandırmaktadır. Batıda kendiliğinden gibi görünen bu dönüşüm totaliter sosyalist ülkelerde devlet eliyle de desteklendiğinden bu ülkelerin çabaları ailenin yok edilme çabaları diye nitelendirilmişlerdir[8].

(8) Burada dikkat edilmesi gereken nokta, totaliter ülkelerde yapılan geniş kapsamlı reformların, aile yapısını da üretimi engellemiyecek şekilde düzenleme çabaları niteliğinde oluşlarıdır. Batıda aileyi etkileyen en güçlü değişken endüstrileşmedir. Buna karşılık totaliter ülkeler tarımdan endüstrileşmeye geçişte güdümlü bir yaklaşım uyguladıklarından, endüstrileşmenin aileyi değiştirmesini ve yeni üretim şekline uydurmasını beklemediler. Doğrudan doğruya onu biçimlendirmeye çalıştılar. Rus Komünist Partisinin programı geleneksel geniş aileyi değiştirerek çekirdek aileyi yaratmaya yönelmiştir. "The New Program of the Communist Party of the Soviet Union", **Essential Works of Marxism,** (der.) Arthur P. Mendel, Bentham Books, New York 1961, ss. 448-450. Bu durumun en güzel çözümlemesi Timasheff'te görülebilir. Timasheff'in "başarısızlık" diye nitelediği Rusya'nın aile politikası, gene Timasheff'in kendi yazısından anlaşıldığına göre, çekirdek ailenin yaratılmasına yönelmiştir. Bu tip ailenin yaratılma çabası Rus yetkili makamlarının açık seçik sözleriyle de belirgin bir şekilde ortaya konulmuştur. Bakınız: Nicholas S. Timasheff, "The Attempt to Abolish the Family in Russia", Bell ve Vogel, **a.g.e.,** ss. 55-63. Rusya'daki ailenin bugünkü durumunu Blitsten şöyle belirtir: "Birleşik Amerika'daki aileye pek çok yönlerden benzeyen çekirdek aileler Rus ailesinin de tipik örneği haline gelmiştir". Blitsten, **a.g.e.,** s. 226; aynı durum Çin'de de görülebilir. "Çin'in yeni evlilik sistemi, eşlerin hür olarak seçimine, monogamiye, her iki cinsin eşit haklarına ve kadınlar ile çocukların kanunî yararlarının korunmasına dayanan yeni bir demokratik

**c) Ailenin modern topluma uymıyacağını savunan görüşler**

Fonksiyonel yönden gerekliliğini kaybettiği ileri sürülen aileyi endüstriyel bir toplumda daha büyük bir tehlike beklemektedir. Bu da bir birincil grup olan ailenin yapısal yönden bürokratik örgütlerle zıt niteliklere sahip bulunması ve bu nedenle bürokratik örgütlerle birlikte yaşayabilme olanağının zayıflamasıdır. Aile ile bürokratik örgütler arasındaki zıtlıklar şöyle özetlenebilirler[9]: 1. Ailenin üyeleri nisbeten sabittir. Aralarındaki kan bağı ve sihrî bağ onları isteseler de istemeseler de birbirlerine bağlar ve üyelerin birbirlerine karşı sorumlulukları hayli kuvvetlidir. Buna karşılık bürokratik bir örgütte kişiler iş başarma kapasitelerine göre değerlendirilirler ve zaman zaman değişmeleri beklenir. 2. Aile içinde üyelerin ilişkileri duygusaldır. Bürokratik örgütlerde ise ilişkiler hiçbir zaman aile içinde olduğu kadar duygusal olamaz. Çoğunlukla bu ilişkiler ki-

---

sistemdir". Teng Ying-Chao, "On the Marriage Law of the People's Republic of China", **The Marriage Law of the People's Republic of China,** Foreign Language Press, Peking 1950, ss. 1-2, madde 1. Çin'deki bu güdümlü yaklaşımın sonucunu ise Beauvoir gözlemiştir. "Çin'de yok olmadıktan başka düpedüz bizdeki aile çehresini almak üzeredir ve bu şekliyle çok daha sıkı bağlarla bağlıdır". Simone de Beauvoir, "Yeni Çin'den izlenimler", **Yeni Çin, dün-bugün,** Jacques Locquin ve arkadaşları, (çev.) Zaven Biberyan, Payel Yayınevi, İstanbul 1966, s. 90.

(9) Bakınız: Eugene Litwak, "Extended Kin Relations in an Industrial Democratie Society", **Social Structure and the Family Generational Relations,** (der.) E. Shanas ve Gordon F. Streib, Prentice Hall, New Jersey 1965, ss. 313-314.

şilik ötesi (gayrişahsî) niteliktedirler. 3. Aile ilişkileri belli amaçlara yönelmez. Sadece kendi hatırları için desteklenir. Bürokratik örgütlerde ise ilişkiler belli amaçların (ya örgüt amaçlarının ya da kişisel amaçların gerçekleşmesinde) birer araç olarak kullanılırlar. 4. Aile ilişkileri yaygındır. Sevgi, siyaset ve çalışma gibi hayatın her alanını kapsar. Bürokratik örgütlerdeki ilişkiler ise nisbeten küçük bir alanı kapsar ve uzmanlaşmıştır. 5. Aile ilişkileri yüzyüzedir. Bürokratik örgütlerde ise ilişkiler yazılı kurallarla düzenlenir ve yüzyüze temaslar nisbeten azdır ya da bazan yoktur.

İşte bu zıtlıklardan dolayı aileler ile bürokratik örgütlerin bir arada yaşaması çok zordur. Bir arada yaşama zorunluluğu olduğu zaman ya bürokratik örgütler aile yapısını etkiler ve ailenin yok olmasını teşvik eder, ya da aile, bürokratik örgütleri bozarak, bir diğer deyişle bürokratik örgütlerin işleyişlerini ailenin yapısal işleyişlerine benzeterek (iltimas vs.) toplumsal amaçların etkili bir şekilde yerine getirilmesini önler.

Ailenin varlığı ile ilgili olumsuz görüşleri şöyle özetliyebiliriz: 1. Modern toplum, ister kapitalist isterse sosyalist olsun bireyin, tam özgürlüğünü gerçekleştirmek istemektedir. Birey bu özgürlüğüne özellikle üretimdeki verimliliğini arttırmak için muhtaçtır. Aile ise bu özgürlüğü kısıtladığı için ortadan kalkmalıdır. 2. Modern toplumun gerekleri ailenin fonksiyonları ile yerine getirilemez. Ekonomik etkinlikten, eğitime, tasarruftan sosyal güvenliğe kadar hemen hemen bütün fonksiyonlar artık toplum

tarafından bürokratik örgütler aracılığı ile yerine getirilmelidir ve getirilmektedir. 3. Aile yapısal özelliklerden dolayı, toplumsal amaçların yerine getirilmesi için varlıkları zorunlu olan bürokratik örgütlerle bir arada yaşayamaz.

Çok kısaca özetlenirse: 1. Aile kişisel özgürlüğü ve dolayısıyla toplumsal gelişmeyi önler. 2. Fonksiyonu kalmamıştır. 3. Bürokratik örgütlerle bir arada yaşayamaz.

## II. AİLE TİPLERİ

Demek ki ailenin bir toplumdaki var oluş sorunu önce bu üç olumsuz görüş açısından incelenmeli ve bir sonuca bağlanmalıdır. Ancak bu sorunlar çözüldükten sonra ailenin olumlu fonksiyonlarına bakmak anlamlı olur. Bu üç olumsuz görüş ile ailenin ilişkilerini aramak için önce aile kavramı üzerinde biraz daha durmak gerekmektedir. Çünkü aile, toplumların gelişme aşamalarına göre farklı özellikler gösteren bir kurumdur. Bilimsel kaynaklarda genellikle iki aile tipi görülür. Bunlardan biri anne baba ve küçük çocuklardan meydana gelen çekirdek ailedir[10]. Öteki ise çekirdek ailenin kan ve sihrî hısımlarıyla birlikte yaşayan şeklidir. Buna da geleneksel geniş aile denir[11].

---

(10) y.a.g.e., s. 291.

(11) y.a.g.e., s. 290; Blitsten, geniş ailelerin kısmen özerk bir şekilde birleşerek daha büyük bir yapı meydana getirdiğini söyler ve buna "Birleşik aile" der. Blitsten, a.g.e., s. 104.

### A. GELENEKSEL GENİŞ AİLE

Geniş aile genellikle köysel veya geleneksel toplumların bir kurumudur ve ekonomik ve siyasal bir birlik olarak düşünülür[12]. Aileye karşı yöneltilen "kişinin özgürlüğünü kısıtlama" ve "toplumsal gelişmeyi önleme" suçlamaları daha çok bu tip aileyi hedef almıştır.

#### a) Fonksiyonlar

Bu ailenin fonksiyonlarını şöyle sıralamak mümkündür:[13] 1. Ekonomik fonksiyon: Ekonomik olarak bir bütün olan bu ailede gelir tek elde toplanır ve masraf tek elden yapılır. Ayrıca özellikle tarımda görüldüğü gibi bu ailede oldukça gelişmiş bir ekonomik işbölümü ve işbirliği vardır. 2. Prestij fonksiyonu: Üyeler toplumdaki statülerini ailelerinden alırlar. Soyluluk, rençberlik gibi kanla ya da meslekle ilgili toplumsal statünün kaynağı ailedir. 3. Eğitim fonksiyonu: Aile üyelerinin her türlü eğitiminden (meslekî, dinsel, vs.) sorumludur ve bu fonksiyonu yerine getirmeye çalışır. 4. Koruyucu fonksiyon: Aile üyelerini korur. Bu koruma maddî ya da mânevî olabilir. Ailenin sosyal sigorta fonksiyonu burada belirmektedir. (Türk toplumundaki kan dâvası maddî korumaya bir örnektir.) 5. Dinsel fonksiyon: Aile, üyelerine, sadece dinsel eğitim vermekle kalmaz. Tam bir dinsel birlik olmak üzere üyelerinin ibadetlerini de denetler. 6. Eğlenme ve dinlen-

(12) **Litwak,** a.g.e., s. 290.
(13) Bakınız: Ogburn, **a.g.e.,** ss. 74-80.

me fonksiyonu: Aile, üyelerinin dinlenme ve eğlenmelerinin en iyi şekilde sağladığı yerdir. 7. Eşler arasında sevgiyi sağlama ve çocuk yapma fonksiyonu: Bu fonksiyon ailenin en eski ve belki de değişmemiş tek fonksiyonudur.

**b) Geleneksel ailenin değerlendirilmesi ve yetersizliği**

Geleneksel toplumların bir kurumu olarak belirlenen geniş aile bu fonksiyonlarıyla beraber endüstrileşme bakımından şu engelleri ortaya koyar: 1. Aile, kişisel katkıları ne olursa olsun bütün üyelerine yiyecek ve barınak sağlar. Bu sebepten fakir de tembel de aynı sosyal sigorta sisteminden yararlanırlar. Bu durum ise bireylerin çalışma arzusunu ve sosyal adaleti önler. 2. Çalışarak para kazanan üyelerin, kazançlarını bütün aile üyelerinin yararına birleştirmeleri beklendiğinden, kişisel özgürlük kısıtlanır. 3. Üyelerin meslekleri ve statüleri de ailece tesbit edildiğinden, toplumsal hareketlilik önlenir. 4. Ailenin yaşama yeri de aile tarafından saptandığından coğrafî hareketlilik de önlenmiş olur. 5. Aileye olan bağlılık ve zorunluluklar her türlü bağlılığın ve sadakatin üzerindedir. Bireylerin sahip oldukları değerleri aile saptar. Bu ise değişmeyi önler. 6. İltimas, vs. gibi kuralların hüküm sürdüğü toplumda geleneksel ailenin varlığı, bu tip aile o kuralları desteklediğinden, toplumun **status quo**'sunun devamına sebep olur.

Bu engellemelerine karşılık, geleneksel ailenin endüstrileşme ve kentleşme süreçleri bakımından iki yararlı fonksiyonu da görülebilir: 1. Geleneksel bir

toplumda borç almak ya da vermek bakımından sadece yakın akrabalara güvenilebileceğinden, veya bunlar ikna edilebileceğinden geleneksel aile, kapitalist toplumlarda, sermaye sağlanması yönünden ilk kaynağı ortaya koyar. 2. Geleneksel aile endüstrileşen kentsel bölgelerde, köyden kente gelenler için bir uyum ortamıdır[14]. Bu durumda geniş aile, her ne kadar modern toplumlar yönünden şimşekleri üzerine çekmişse de, bu tip ailenin geleneksel toplumlardaki varoluş nedeni yeteri kadar açıktır: Toplumdaki üretimden, siyasal etkinliklere kadar hemen her fonksiyon bu aile tarafından yerine getirildiğinden fonksiyonel yönden vazgeçilmez bir niteliğe sahiptir. Geleneksel toplumlardaki bürokratik örgütlerin sayısı ve kapsamı da çok geniş olmadığından ve toplumsal amaçların yerine getirilmesi bakımından toplum, aileye, bürokratik örgütlere verdiğinden daha büyük bir değer verdiğinden, bürokratik örgütlerle bir arada yaşama kapasitesi de söz konusu olmamaktadır. Kişinin özgürlüğü ve buna bağlı olan toplumsal gelişme sorunu ise bu tip aile tarafından çözülemediği içindir ki toplumsal gelişme sonunda bu aile ortadan kalkma yolundadır.

### B. ÇEKİRDEK AİLE

Geleneksel aileye karşılık, modern toplumlarda aile tipi çekirdek aile olarak belirlenir.

---

(14) Geleneksel geniş aile ile endüstrileşmenin ilişkileri için bakınız: Clark Kerr ve arkadaşları, **Industrialism and Industrial Man,** Harward University Press, Cambridge, Mass., 1960, ss. 79-82.

**a) Fonksiyonlar**

Bugün bu aile sadece iki fonksiyon sahibi olarak düşünülür. Bunlardan biri üreme ve çocukların küçük yaşlardaki sosyalizasyonu, ikincisi ise eşler arasında psikolojik dengenin sağlanmasıdır[15].

**b) Özellikler**

Bu ailenin özellikleri şöyle özetlenebilir: 1. Aile, yardım için akrabalarına güvenemez. Akrabalar da aileden yardım beklemez. 2. Aile ve ailenin akrabaları birbirleri yönünden karşılıklı haklara pek sahip değillerdir. Bu nedenle karşılıklı zorunluluklar azdır. 3. Aile ve akrabaların birbirleri üzerindeki değer ve ahlâk denetimi çok azdır. 4. Akrabalar ailenin konut ve yerleşme yerini seçmezler. Böylece ailenin konut yeri akrabaların oturduğu yerle bağımlı değildir. Bu ise akrabalarla toplumsal etkileşimin derecesini azaltarak ailenin bağımsızlığını destekler. 5. Eşler, birbirlerini, akrabaların haklarına ya da çıkarlarına bağlı olmadan sadece kendi kararlarıyla seçerler, evliliğe uyum ise yalnızca karı koca arasında yapılır. 6. Çekirdek ailede evlenme yaşı da geleneksel aileden farklıdır. Fakat evlenme yaşının hangi yönde değiştiği henüz belli olmamıştır. Evlenen çiftler kendilerine bakabilecek yaşta olmalıdırlar. (Endüstriyel toplumda meslek sahibi olabilmek için hayli uzun

(15) Bakınız: Talcott Parsons, "The Social Structure of the Family", Anshen, a.g.e., ss. 214-274; Talcott Parsons ve Robert F. Bales, **Family, Socialization and Interaction Process,** Free Press of Glencoe, Inc., New York 1955, ss. 3-19.

bir eğitim devresi gerektiğinden evlenme yaşının yükselmeye doğru bir eğilim göstereceği beklenirse de gene endüstrileşme yarım günlük işlerde çalışarak okuma olanağı sağladığından ya da eşlerin biri çalışırken ötekinin okuması olanaklı olduğundan, bu beklentinin geçerliliği tartışmalıdır.) 7. Doğurganlık eşlerin ihtiyaçlarına göre kendi kararlarıyla tesbit edilir. 8. Evlilik "omnilineal"dir. (Yani ana tarafından veya baba tarafının ya da erkek tarafının veya kadın tarafının özel bir ağırlığı yoktur.) 9. Birey olarak eşlerin duygusal dengeleri bu küçük çekirdek birimde sağlanmak zorundadır. Çünkü duygusal dengeyi sağlamak için başvurulacak başka bir kaynak yoktur. 10. Ayrılma oranı yüksek olmakla beraber bu oranın artma ya da azalma eğilimi henüz kestirilemez. 11. Eşlerin biri öldüğü ya da ayrılındığı zaman yeniden evlenme eğilimi yüksektir.[16]

### c) Çekirdek ailenin değerlendirilmesi

Bu özelliklere sahip olan çekirdek ailenin endüstrileşme ve kentleşme ile ilişkileri de şöyle olmaktadır: 1. Çekirdek ailenin yeni konut yerini seçme olanağı kişiyi belli coğrafik bağlardan kurtarır. 2. Sınırlı akrabaları olan bir kişi, kendisine en uygun endüstriyel mesleği ya da işi seçmeyi kolaylıkla başarır. Yatırımını akrabalarına değil de kendisi-

(16) Bakınız: William J. Goode, "Industrialization and Family Change", **Industrialization and Society,** (der.) Bert F. Hoselitz ve Wilbert E. Moore, Proceedings of the Chicago Conference on Social Implications of Industrialization and Technical Change, 15-22 September 1960, Unesco 1963, ss. 240-241.

ne yaptığından hayat şeklini daha kolaylıkla değiştirebilir. 3. Aile iş hayatından ayrılabilir. Böylece çalışma hayatındaki başarının evrensel olan ve fonksiyonel olarak özel nitelikte bulunan ölçütü, ailenin bağlayıcı, özel ve duygusal yönden yaygın olan ölçütleri tarafından müdahaleye uğramaz. 4. Çekirdek ailede gerekli olan bireysel mülkiyet, (kapitalist toplumlarda) sermaye yatırımı için gereken hareketliliğe müsaade eder. 5. Akrabalık sisteminin sınırlı olması toplumsal hareketliliğe müsaade etmeyen kapalı sınıf sisteminin kurulmasını önler. 6. Çekirdek ailenin duygusal oluşu modern teknolojinin ve endüstriyel hayatın zorunluluklarının yarattığı psikolojik baskıları ve dengesizlikleri telâfi eder. 7. Omnilineal niteliğinden dolayı bu aile kapitalist toplumlarda toprağın ya da servetin, oğulun veya kızın elinde toplanmasına yol açmaz. 8. Çekirdek aile her iki cinsin de yeteneklerine, karmaşık bir teknolojinin çeşitli zorunluluklarına uyabilmek için daha geniş bir gelişme alanı tanır. 9. Aile biriminin küçüklüğü ve duygusal yaygınlığı her üyenin statü zorunluluklarının kesin olmaması sonucunu doğurur. Bu durum ise toplumsal zorunluluklarının yerine getirilmesinde kişisel farklılıklara daha fazla müsaade edilmesine yol açar. Böylece bireyin endüstriyel bir toplumun gereklerine uyum yapma yeteneği arttırılmış olur. 10. Evlenecek olan kişiler kendi eşlerini kendileri seçeceklerine, ve bu seçimi yaptıkları sırada ekonomik bağımsızlıklarını kazanmış olmaları gerektiğine göre, anne baba ailesine bağımlı olma süresinin daha uzun olması meşrulaşır. (Çünkü özellikle endüstrileşmiş toplumlarda iş bulabilme uzun

bir eğitimi gerektirmektedir.) Bu durum ise her kişiye endüstriyel sistem içinde kendi yeteneklerine uygun bir yer bulabilmek konusunda yardım eder.[17]

Görülüyor ki ister Çin'de ve Rusya'da olduğu gibi bilfiil kanunlarla desteklensin, isterse endüstrileşen batı ülkelerinde olduğu gibi toplumsal gelişmenin "doğal" bir sonucu olsun,[18] modern toplumların ortaya çıkardığı çekirdek aile, ailenin varlığı ile ilgili sorunlardan hiç olmazsa bir tanesini, kişinin özgürlüğü ve toplumsal gelişme sorununu çözmüş bulunmaktadır. Durum böyle olunca sosyologlar çekirdek aile açısından öteki iki soruna, fonksiyonlara ve bürokratik örgütlerle bir arada yaşama kapasitesine eğilmişlerdir. Parsons, ailenin bürokratik örgütlerle bir arada yaşama olanağını çekirdek ailenin bürokratik örgütlerden yalıtılmış (izole edilmiş) olma-

(17) y.a.g.e., ss. 242-243.

(18) Buradaki doğal kelimesini mutlak anlamda anlamamak gerekir. İlk olarak hatırlanması gereken nokta, endüstrileşmenin aileyi etkilediğidir. İkinci bir nokta ise, özellikle sosyal güvenlik ve sosyal sigorta mevzuatının aile üzerinde tamamen yapay bir etkisi olduğudur. Örnek onarak A.B.D.'nin babasız çocuklar için federal yardım programı (Aid to Families with Dependent Children - AFDC) gösterilebilir. Babasız çocukları korumak için uygulanan bu program, kuşkusuz federal hükümetin yaptığı para yardımını alabilmek için, pek çok annenin, çocuklarının babalarından ayrı yaşamasını teşvik edici eğilimlere sahiptir. Bu programın çeşitli yönleri için bakınız: Helen H. Perlman, "Unmarried Mothers", **Social Work and Social Problems,** (der.) Nathan E. Cohen, National Association of Social Workers, New York. 1964, ss. 306-320.

sında bulur.[19] Bürokratik örgütler ile ailenin zıt yapıları arasında ise çalışan aile reisi bir köprü görevi yapar. Böylece ne bürokratik örgütler, ailenin yapısını bozarak onu ortadan kaldırırlar, ne de aile kendi yapısal değer ve özellikleriyle bürokratik örgütlerin işleyişlerini etkiler. Fonksiyonlara gelince Parsons'un endüstriyel bir toplumun ürünü olarak ortaya koyduğu çekirdek ailenin evvelce de belirtildiği gibi iki fonksiyonu vardır: Üreme ve çocukların küçük yaşlardaki sosyalizasyonu ile aile üyelerinin psikolojik dengelerinin sağlanması. Gene Parsons'un uzmanlaşma modeline uygun olarak ailede endüstrileşen ve kentleşen toplumlardaki bütün kurumlar gibi uzmanlaşmaya yönelmekte ve fonksiyonlarının sayıları azalmakla beraber bu fonksiyonları daha derinlemesine yerine getirmektedir.[20]

Ayrıca çekirdek aile toplumun diğer fonksiyonel alt sistemleri ile de alışveriş halinde olduğundan ekonomik, siyasal, toplumsal ve değersel alt sistemleri destekleyici fonksiyonları yerine getirir.[21] Top-

(19) Bakınız: Parsons, a.g.e.

(20) Parsons ve Bales, a.g.e., ss. 8-9.

(21) Çekirdek aile ile toplumun öteki alt sistemleri arasındaki ilişki şöyle özetlenebilir: 1. Ekonomi ile ilişkiler: Aile işgücü verir, ücret alır; gelirini verir, mal alır. 2. Siyaset ile ilişkiler: Siyasal kudret aileye liderlik eder (koruma, yasama faaliyetleri vs.), buna karşılık aile siyasal liderliğe sadakat gösterir; siyasal kudret aileyi ilgilendiren kararlar alır, aile de bu kararlara uyar. 3. Toplum ile ilişkiler: Aile toplumsal ilişkilere katılır ve buna karşılık toplumdan destek alır; ailenin topluma bağlılığına karşılık ise, toplum aileye bir kimlik verir. 4. Değer sistemi ile ilişkiler: Değer sistemi

lumdaki uzmanlaşmanın aileye bıraktığı fonksiyonların yanında öteki alt sistemleri destekliyici fonksiyonlar, ailenin fonksiyonel varoluş gereğini daha da kuvvetlendirir. Çünkü toplumun öteki fonksiyonel alt sistemlerinin birincil grup ilişkileri ile desteklenmesi tüm olarak toplumsal sistemin sağlamlığına katkılarda bulunur.[22] Başka bir deyişle bu görüşe göre ailenin fonksiyonel varoluş nedenlerinden biri toplumun fonksiyonel ve kurumsal devamlılığının sağlanması olmaktadır.

**d) Çekirdek ailenin getirdiği çözüm**

Yukardaki düşünceler çerçevesinde ailenin üç ana nokta etrafında toplanmış bulunan varoluş so-

bazı standartları aileye verir, aile de bunları kabul eder; ailenin değer sistemine uygun davranışına karşılık da, sistem, ailenin davranışlarını kabul eder ve destekler. Bakınız: Norman W. Bell ve Ezra F. Vogel, "Toward a Framework for Functional Analysis of Family Behavior", Bell ve Vogel, a.g.e., s. 11. Görüldüğü gibi çekirdek ailenin öteki alt sistemlerle olan ilişkileri, katılma, bağlılık, destekleme, uyma gibi bu sistemleri tamamen destekleyici nitelikte fonksiyonları kapsamaktadır.

(22) Kişilerin, birincil gruplarına bağlılığı çok kuvvetli olduğundan birincil grupların en önemlisi olan ailenin toplumun fonksiyonel alt sistemlerini destekleyici niteliği büyük önem kazanmaktadır. Kişi, ailesi yoluyla toplumun fonksiyonel yapısını benimseyen ve destekleyen tutum ve davranışlara sahip olmaktadır. Birincil gruba olan bağlılığın gücü ve etkileri için bakınız: Edward Shils ve Morris Janowitz, "Cohesion and Disintegration in the Wehrmacht in World War II", **Public Opinion and Propaganda,** (der.) Daniel Ratz ve arkadaşları, Dryden Press, New York 1954, ss. 553-582.

runu olumsuz görüşler yönünden olduğu kadar, olumlu gereklilikler yönünden de çözümlenmiş görünmektedir. Özetlersek, fonksiyonel varoluş gereği, toplumun devamının sağlanmasına katkılarda bulunma, üreme ve çocukların küçük yaştaki sosyalizasyonu ve aile üyelerinin psikolojik dengelerini sağlama fonksiyonlarında belirlenir. Bürokratik örgütlerle bir arada yaşama kapasitesi, çekirdek ailenin bu örgütlerden yalıtılmış (izole edilmiş) olması ile çözümlenir. Kişisel özgürlük ve buna bağlı toplumsal gelişme ise çekirdek ailenin yapısal özellikleri ile sağlanmıştır.

Durum aslında yukarda açıklandığından biraz farklıdır. Önce şunu belirtmek gerekir ki bu çözüm endüstrileşmiş ve kentleşmiş toplumlarda yani belli bir gelişme aşamasına ulaşmış toplumlarda ve belli bir aile tipi (çekirdek aile) için geçerli gibi görünen bir çözümdür. Acaba endüstriyel ve kentleşmiş toplumlarda belirgin aile tipi gerçekten çekirdek aile midir? Başka bir aile tipi endüstriyel ve kentleşmiş bir toplumun gereklerine daha iyi uyum yapamaz mı? Çekirdek aile endüstrileşme ve kentleşmenin gerçek bir ürünü müdür, yoksa bu ürün, çekirdek aileden de farklı bir aile yapısı biçiminde mi ortaya çıkacaktır: Ailenin acaba gözden kaçmış başka temel fonksiyonu yok mudur? Ayrıca bütün bunların ötesinde çok daha önemli bir sorun aile ile toplumsal değişmenin ilişkileridir. Geleneksel geniş ailenin büyük ölçüde tutucu olduğunu bilmemize rağmen değişme sürecine düşük de olsa bazı katkılarda bulunduğunu gördük. Acaba çekirdek aile de ürünü olduğu endüstriyel ve kentleşmiş bir toplumun ya-

pısını destekleyerek tutucu bir kurum haline gelmekten nasıl kurtulabilir? Aile kurumunun herhangi bir toplumda hem bir denge öğesi olması hem de değişmeyi desteklemesi olanaklı mıdır? Toplumsal değişmeye müsaade etmeyen bir aile yok olmağa mahkûm değil midir?

Bütün bu soruların cevaplarını aile tiplerine daha geniş bir görüş açısından bakarak ve ailenin bir kurum olarak toplum içindeki fonksiyonlarını özellikle değişme yönünden inceliyerek bulmaya çalışalım.

### C. ÇÖZÜLEN AİLE

Sosyologlar geleneksel geniş aile ile modern çekirdek aile arasında daha başka aile tipleri de belirlerler. Bunların en önemlilerinden biri Ogburn'un ortaya koyduğu 'çözülen ailedir'.[23] Çözülen aile, endüstrileşen modern toplumlarda ailenin yok olduğunu savunan görüşün ileri sürdüğü bir kavramdır.[24] Bu tip ailenin tek fonksiyonu sadece karı koca ilişkilerinin çok zayıf bir şekilde düzenlenmesidir.[25] Çözülen aileyi savunanları, bir başka deyişle modern toplumda ailenin yok olduğuna işaret edenleri haklı çıkaracak bir gelişme, toplumsal hayatın gerçeklerinin Pollak'ı "parçalanmış aile" ve "tamamlanmamış aile" diye iki ayrı terim kullanmaya itmiş olmasıdır.[26] Parçalanmış aile çekirdek ailenin üyelerinin

(23) Bakınız: Ogburn, **a.g.e.**
(24) Bakınız: Dip not 3.
(25) Bakınız: Litwak, **a.g.e.**, s. 291.
(26) Bakınız: Otto Pollak, "The Broken Family", Cohen, **a.g.e.**, ss. 321-339.

birisinin (örnek olarak kocanın) sonradan yok olması sonunda ortaya çıkan bir aile tipidir.[27] Tamamlanmamış aile ise çekirdek ailenin hiçbir zaman kurulmamış halidir.[28] Bir başka deyişle tamamlanmamış aile genellikle gayrimeşrû çocuklarla annelerinden, parçalanmış aile ise dul eşlerle çocuklarından meydana gelir.[29] Hiç şüphesiz ailedeki bu yapısal değişme fonksiyonel yönden de bazı değişmelere yol açacaktır. Belki de bu gelişmeler ailenin ortadan kalktığı ve insan üremesinin sağlanması için serbest cinsel ilişkilerin kurumlaştığı bir toplumun ortaya çıktığını haber veriyor olabilir. Gerçekten de ailenin başka fonksiyonu kalmamışsa, sadece cinsel ilişkileri düzenlemek için toplumun bu kurumu devam ettirmesi çok kuşkuludur. Acaba ailenin fonksiyonları ortadan kalkmış mıdır? Bu soruna ışık tutabilmek için, burada tekrar ailenin bir toplumdaki fonksiyonuna dönmek zorundayız.

## D. AİLENİN GENEL OLARAK FONKSİYONLARI VE ÇEKİRDEK AİLELER KONFEDERASYONU

### a) Fonksiyonlar

Çeşitli aile tiplerinin toplumsal yönden etkililiklerini ailenin uyum sorununun ortaya çıktığı endüstriyel ve kentleşmiş bir toplumda inceliyen Litwak, toplumsal hayatın bazı yönleri bakımından birincil grupların vazgeçilmez fonksiyonları bulunduğunu öne

(27) y.a.g.e., s. 321.
(28) y.a.g.e., s. 321.
(29) y.a.g.e., s. 321.

sürer.[30] Litwak, çözümlemesinin birinci kısmında birincil grupların etkililiğine toplumdaki çeşitli fonksiyonların yerine getirilmesi yönünden bakmaktadır. Hayatın çeşitli kesimlerindeki amaçların gerçekleştirilmelerinde birincil grupların rolü nedir? Litwak'a göre, uzmanlık, mükâfat ve ceza, meşruiyet ve özdeşim olarak dört güç kaynağı yönünden[31] yapılan çözümlemenin sonunda şöyle bir ayrım ortaya çıkar: Dört güç kaynağının her biri yönünden birörnek olarak tekrarlanan olaylar ya da toplumsal olarak tanımlanmış değerler için bürokratik örgütler, birörnek olmayan olaylar ya da kişisel olarak tanımlanan değerler için ise birincil gruplar daha etkilidirler.[32] Birörnek olmayan olaylar için uzman yetiştirilmesi zorluğu, buhran zamanlarında yararlı bir şekilde müdahale edilebilmek için gerekli uzmanlık bilgisinin çok az oluşu, ailenin, hayatın her safhasını denetim altında tutabilmesi, aileyi güç kaynağı olarak uzmanlık yönünden birörnek olmayan olaylar ve kişisel değerler alanında amaçların yerine getirilmesi bakımından bürokratik örgütlerden daha etkili kı-

(30) Litwak, birörnek olmayan olaylar ve kişisel olarak tanımlanan değerler yönünden birincil grupların vazgeçilmez fonksiyonları olduğunu belirtir. Bu olaylar ve değerler ancak birincil gruplar ve özellikle aile tarafından kontrol edilebilirler. Bakınız: Litwak, **a.g.e.**

(31) Bu güç kaynakları için bakınız: John R. P. French ve Bertram Raven, "The Bases of Social Power", **Studies in Social Power,** (der.) Dorwin Cartwright, **The University of Michigan, Ann Arbor, Michigan 1959, ss. 155-165.**

(32) Litwak, **a.g.e., s. 302, tablo 13-1.**

lar[33] Kişilerin özel hayatlarını ailenin gözleme gücünün fazlalığı ise mükâfat ve ceza yönünden de aileyi aynı alanda daha etkili kılar, çünkü mükâfat ve ceza için gerekli ilk koşul gözliyebilmektir.[34] Meşruiyet yönünden de birörnek olmayan olaylar için kural geliştirmek bürokratik örgütler için çok zor ve hattâ olanaksızdır. Halbuki aile her durum için özel kurallar yaratabilir. Bu durum aileyi bir güç kaynağı olarak meşruiyet yönünden de aynı alanda (birörnek olmayan olaylar ve kişisel değerler alanında) daha etkili kılar.[35] Özdeşim ya da cazibenin de güç kaynağı olarak kullanılmasında durum aynıdır. Toplumda herkesin ilgileneceği konularda taklit edilecek kahramanlar yaratmak bürokratik örgütler için daha kolay olduğu halde bunu birörnek olmayan olaylara ve her kişinin kişisel değer ve tercihlerine göre gerçekleştirmek olanaklı değildir. Ailenin bu konuda da aynı alandaki etkililiği açıktır.[36] Bu durumda birörnek olmayan olaylar ve kişisel değerler yönünden aile en etkili toplumsal denetim aracı olmaktadır. Bu alandaki (birörnek olmayan olaylar ve kişisel değerler alanı) fonksiyonların yerine getirilmesi ise toplumsal denetim kapasitesine bağlı olduğundan ailenin gücü açıkça ortaya çıkmaktadır.

Böylece Litwak'ın çözümlemeleri sonunda bir toplumda birörnek olmayan olaylar ve kişisel olarak

(33) y.a.g.e., s. 300.
(34) y.a.g.e., s. 301.
(35) y.a.g.e., s. 301.
(36) y.a.g.e., s. 301.

tanımlanmış değerler varsa, o toplumda ailenin de bir toplumsal kurum olarak var olması gereği ortaya çıkmaktadır. Çünkü bürokratik örgütler, bu tip olayları ve değerleri denetleyemedikleri için, güçsüz kalmaktadırlar. O halde cevaplanması gereken soru şudur: Toplum, Huxley'in ve Orwell'in dünyalarına doğru mu gitmektedir, yoksa bu dünyada birörnek olmayan olaylara ve kişisel değerlere yer var mıdır? Bu sorunun cevabını felsefî ve ütopik tartışmalara hiç girişmeden evet diye vermek mümkündür.[37] Çünkü gerek kişisel gerekse toplumsal hayatın bütün yönleriyle birörnek hale getirilmesi olanaklı değildir. Böylece bu durumda aile bir toplum için vazgeçilmez bir kurum olarak ortaya çıkmaktadır. Ailenin bir toplumda ortadan kalkması, bu çözümlemenin ışığı altında, ancak başka bir birincil grup yoluyla ikâme edilmesine bağlı olmaktadır. İsrail'deki Kibbutz denemesi bunun en belirgin örneğidir.

Mahalle ve arkadaş grupları gibi öteki birincil gruplar da zaman zaman aileden beklenen fonksiyonları yerine getirebilirler. Fakat bu grupların gerek devamlı ve istikrarlı olmayışları gerekse içlerindeki

(37) Birörnek olmayan olaylara en güzel örnek doğal âfetlerdir. Herhangi bir yangın, bir zelzele, bir su baskını böyledir. Bu konuda yapılmış araştırmalar, akraba, arkadaş gibi kişilerin, kamu kurumlarının yardımlarından çok daha etkili bir kurtarma fonksiyonu yaptığını ortaya koymuştur. Bakınız: William H. Form ve Sigmund Nosow, **Community in Disaster,** Harper and Row Publishers, Inc., New York 1958, ve özellikle ss. 33-82, 112-113. Toplumsal hayatta birörnek olmayan olaylarla kişisel olarak tanımlanan değerlerin önemi ve kapsamı için bakınız: Litwak, a.g.e., ss. 302-303.

grup bağlarının aileden daha gevşek oluşu, ailenin yerini tam anlamıyla almalarına engel olur.

Kibbutz gibi yaratılmak istenen yeni birincil gruplar da fonksiyonlarını daha iyi yerine getirebilmek için gittikçe ailevîleşmektedirler.

Birörnek olmayan olayları ve kişisel değerleri ailenin denetiminden çıkarıp bürokratik örgütlerin etki alanlarına alma çabaları ise hemen hemen bütün kitle hareketlerinde görülebilir. Hıristiyanlıktaki kilise örgütü, Nazi Almanyasındaki gençlik örgütleri, hep bürokratik örgütlerin denetimini birörnek olmayan olaylar ve kişisel değerler alanına doğru genişletme çabalarıdırlar. Bu çabalar bazan ailenin yanında yeni birincil gruplar kurmaya yönelmiş, bazan da kısa yoldan giderek aileyi bir toplumsal denetim aracı olarak kullanmaya çalışmışlardır. İlerde aile ile kitle hareketleri ilişkilerine bakılırken bu noktaya tekrar dokunulacaktır.

#### b) Çekirdek aileler konfederasyonu

Şimdi evvelki tartışmaların ışığı altında "ne tip bir aile" sorusunu tekrarlıyabiliriz. Litwak, analizinde "değişikliğe uğramış geniş aile" ya da "çekirdek aileler konfederasyonu" diye yeni bir kavram ortaya atarak bu soruyu da cevaplamaya çalışır. Çekirdek aileler konfederasyonu birbirlerine kısmen bağımlı çekirdek ailelerden meydana gelir. Kısmen bağımlılığın anlamı, çekirdek ailelerin birbirlerine ekonomik ya da coğrafik olarak bağımlı bulunmadan, birbirleriyle önemli hizmet alış verişleri yapmaları-

dır.[38] Böylelikle bu tip aile, coğrafik ve ekonomik bağımsızlık ile geleneksel geniş aileden, önemli hizmet alış verişleri ile de çekirdek aileden ayrılmış olmaktadır.

### E. PAYLAŞILAN FONKSİYONLAR

Litwak, çekirdek aileler konfederasyonunun fonksiyonlarının çekirdek ailedeki gibi iki tane olmayıp, imalât, koruma, tıbbî bakım, eğitim, sosyal sigorta vs. gibi hayatın bütün etkinlik alanlarına yayıldığını öne sürer.[39] Fakat çekirdek aileler konfederasyonu bu fonksiyonları tek başına yerine getirmez. Bu alanlardaki amaçların gerçekleşmesine sadece kısmen yardım eder. Fonksiyonların öteki kısmı ise bürokratik örgütler tarafından yerine getirilmektedir.[40] Böylece aile ile bürokratik örgütler arasındaki ilişkiler yönünden Parsons'un uzmanlaşma ve fonksiyon ayrımı fikrine karşılık, Litwak, paylaşılan fonksiyonlar fikrini ortaya atmıştır.[41] Paylaşılan fonksiyonlar fikrinin bir sonucu, ailenin hem aile içi hem de aile dışı (bürokratik örgütlerden) yardım alabilmesidir.

### F. KURAMSAL OLARAK ENDÜSTRİYEL BİR TOPLUMA EN UYGUN AİLE TİPİ

Bu ana kadar belirlenen dört aile tipi, çözülen aile, çekirdek aile, çekirdek aileler konfederasyonu

(38) **y.a.g.e.**, s. 291.
(39) **y.a.g.e.**, s. 294.
(40) **y.a.g.e.**, s. 294.
(41) Paylaşılan fonksiyonlar fikrinin ampirik desteklenmesi için bakınız: **y.a.g.e.**, ss. 303-307.

ve geleneksel geniş aile, endüstriyel bir toplumda belli örçütlere göre incelenmişlerdir.[42] Bu inceleme şu esaslara göre yapılmıştır: 1. Toplumdaki fonksiyonların yerine getirilmesi bakımından akrabalık ilişkilerinin etkililiği. 2. Bürokratik örgütlerle bir arada yaşama kapasitesi.[43] 3. Farklı coğrafik hareketliliğe müsaade[44]. 4. Farklı meslekî hareketliliğe müsaade.[45] Dikkat edilirse bu ölçütler ya da esaslar bu yazının başında ailenin toplumdaki varoluş nedenini ararken ortaya konulmuş olan üç ilkenin ay-

(42) Litwak analizlerinde "endüstriyel ve demokratik" toplum diyerek, aile ilişkilerinin incelenmesinde demokratik olmayan toplumları dışarda bıraktığını ima eder. Halbuki gene kendisi örneklerini demokratik olmayan ülkelerden vermekte bir sakınca görmez. Bakınız: **y.a.g.e.,** s. 301, dip not 21. Sosyolojik incelemelerin, sosyal olayların niteliklerinden dolayı özellikle aile gibi toplumun temel birimini meydana getiren bir kurum yönünden, siyasal rejimlerle korelasyon araması insanı sonsuz ve verimsiz tartışmalara götürür. Bu bakımdan bu araştırmada sadece endüstriyel teriminin kullanılması uygun bulunmuştur.

(43) Bürokratik örgütler ile aile arasındaki ilişkiler ve özellikle işbirliği için bakınız: Eugene Litwak ve Henry Meyer, "A Balance Theory of Coordination Between Bureaucratic Organizations and External Primary Groups", basılmamış yazı, 1963.

(44) Bu konuda daha ayrıntılı görüş için bakınız: Eugene Litwak, "Geographical Mobility and Extended Family Cohesion", **American Sociological Review, XXV,** June 1960, ss. 385-394.

(45) Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bakınız: Eugene Litwak, "Occupational Mobility and Extended Family Cohesion", **American Sociological Review, XXV,** February 1960, ss. 9-21.

nısıdır. Yalnız kişisel özgürlüğün ve dolayısıyla toplumsal gelişmenin sağlanması sorunu daha çözümleyici olarak coğrafik ve meslekî hareketlilik şeklinde ele alınmıştır.

Bu ölçütlere göre yaptığı çözümleme ile Litwak, ortaya koyduğu sonuçlarla, kaynakları ve endüstriyel bir toplumun gerekleri yönünden "çekirdek aileler konfederasyonu" tipinin uygun olduğunu belirtmeye doğru bir eğilim göstermiştir.[46] Fakat gene de herhangi bir toplumdaki aile tipinin monistik bir görüşle ele alınması olanaklı değildir.[47] Bu yargı sadece endüstriyel bir toplum için değil özellikle gelişmekte olan toplumlar için de doğrudur. Örnek olarak Türkiye'de yapılan araştırmalarda kullanılan kategoriler şöyledir: Çekirdek aile, büyük aile, karışık aile, kız evlâda dayanan genişlemiş aile, bozuk aile, küçük pederşahî aile, büyük pederşahî aile, dar aile, geniş aile, modern demokratik aile.[48] Aslında bu durum (çok çeşitli aile tiplerinin varlığı) kuşkusuz

(46) Litwak, "Extended Kin Relations in an Industrial Society", **a.g.e.**

(47) Bu noktayı Litwak da itiraf eder. Bakınız: **y.a.g.e.**, ss. 321-322.

(48) Türk Sosyoloji Literatüründeki bu karışıklık sadece toplumda farklı aile tiplerinin varlığından değil, aynı aile tipine farklı isimler takmaktan da doğar. Örnek olarak Kıray'ın "çekirdek aile" dediğine, Şahinkaya "Modern Demokratik" der. Bakınız: Mübeccel Belik Kıray, **Ereğli, Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası,** DPT Yayınları, 1964; Rezan Şahinkaya, **Orta Anadolu Köylerinde Aile Strüktürü,** Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, No. 225, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1966.

toplumsal hayatın gerçeklerine de daha uygundur. Özellikle değişen ve gelişen toplumlarda bu değişme ve gelişme toplumun bütününde aynı hızla olmadığından gerek sınıfsal gerekse coğrafik ve kültürel farklılıklardan dolayı farklı aile tiplerinin ortaya çıkması son derece normaldir.

### G. YAPISAL - FONKSİYONEL SINIFLANDIRMANIN YETERSİZLİĞİ VE AİLENİN YAPISAL SINIFLAMASI

Değişmenin hızlı olduğu toplumlarda yapı ve fonksiyon bakımından çok çeşitli ailelerin ortaya çıkması bizi yapısal - fonksiyonel yaklaşımdan etkilenmiş olan sınıflandırmanın yeterliliği üzerinde düşünmeye yöneltmektedir. Aile tipleri konusundaki çözümlemelerimizden de anlaşılacağı gibi günümüzün sosyolojik yaklaşımı aile yönünden belli yapılar ile belli fonksiyonları eş görmektedir. Bir başka deyişle bu görüş aileyi belli yapıların belli fonksiyonları yerine getirdiği (ya da yapısal - fonksiyonel yaklaşım ile ifade edilirse daha doğru olarak belli fonksiyonların belli yapıları şekillendirdiği) bir birim olarak ele almaktadır. Örneğin geniş hane halklarına sahip aileler "çok fonksiyon sahibi" çekirdek hane halklarına sahip aileler ise "az fonksiyon sahibi" olarak düşünülürler.[49] Hiç kuşku yoktur ki kaynağını yapısal fonksiyonel yaklaşımdan alan bu gö-

(49) Bu yaklaşımı Ogburn'un (Ogburn, a.g.e.), Litwak'ın (Litwak, a.g.e.), Parsons'un (Parsons, "The Social Structure of the Family") ve Winch'in (Robert F. Winch, **The Modern Family,** Holt, Rinehart and Winston, Inc., New York 1963) çalışmalarında görmek mümkündür.

rüş bilimsel olduğu kadar sağlam bir model de verir. Fakat bu görüşün, belli hane halkı kompozisyonlarını belli fonksiyonların sahibi olarak görecek derecede katılaştırılması birçok karışıklıklara yol açmaktadır. Özellikle hızla değişen, mal ve hizmetlerin eşit olmayan dağılımından dolayı teknolojik düzeyin ayrı toplumsal sınıf ve grupları farklı yoğunlukta etkilediği toplumlarda sosyolojide şimdiye kadar kullanılan tipler ailenin sınıflandırılmasında yeterli olamamaktadırlar. Örnek olarak Yasa Ege bölgesinde bir köyde yaptığı araştırmada çekirdek aile yapısı içinde geleneksel ailenin ilişkilerini görmüş ve bu aile tipini "dar aile" diye nitelemiştir.[50] Bu durum bizi yapı ve fonksiyon kavramları üzerinde yeniden düşünmeye yöneltmektedir.

#### a) Yapı kavramı

Yapısal fonksiyonel yaklaşıma göre yapı "birimlerin nisbeten istikrarlı bir kalıp gösteren ilişkileridir. Toplumsal sistemin birimi aktör olduğuna göre, toplumsal yapı, aktörlerin toplumsal ilişkilerinin kalıplaşmış sistemidir."[51] Bu açıdan düşünüldüğünde aile de "temel bir toplumsal fonksiyon olan üremeye yönelmiş bir temel toplumsal yapı" olarak tanımlanmıştır.[52] Aileyi tek bir fonksiyona yönelmiş olarak gören bu yaklaşım kuşkusuz belli bir tip aile-

(50) İbrahim Yasa, **Sindel Köyü, Türkiye ve Orta Doğu** Âmme İdaresi Enstitüsü, Balkanoğlu Matbaacılık Ltd. Şti., Ankara 1960, s. 59.

(51) Talcott Parsons, **Essays in Sociological Theory,** The Free Press of Glencoe, New York 1964, s. 230.

(52) Winch, **a.g.e.,** s. 12.

ye, çekirdek aileye, atıf yapmaktadır. Çünkü, örneğin, geniş aile daha önce de belirtildiği gibi çok daha fazla fonksiyonlara sahip olarak düşünülür. Bu tanımda da görüldüğü gibi yapı terimi yapısal fonksiyonel yaklaşım çerçevesinde fonksiyonları da kapsayan geniş anlamda kullanılmaktadır. Yapısal fonksiyonel yaklaşım yapıyı aile üyelerinin aile içindeki bütün rol ve pozisyonlarını kapsayacak bir anlamda kullanır.[53]

Öte yandan Levy gibi bazı sosyologlar da yapı terimini dar anlamda kullanırlar.[54] Bu dar anlamıyla, ailenin yapısı dendiği zaman Goode'un terimleriyle hane halkı kompozisyonu kastedilmektedir.[55] Yapı terimi geniş anlamında (belli fonksiyonları da kapsayan bir şekilde) kullanıldığı zaman özellikle değişmekte olan ülkeler yönünden son derece dikkatli olmak gereği ortaya çıkmaktadır. Çünkü toplumun aile üzerindeki etkisi yapı ve fonksiyonları aynı yönde ve aynı hızla değiştirmiyebilir. Bu durum ise geleneksel ailenin, çekirdek aile haline gelene kadar geçirdiği aşamalardaki birörnekliği bozabilir. Birörnekliğin bozulma olasılığı ise bizi değişen toplumlarda aileyi çözümlerken yapı ile fonksiyonları ayrı ayrı ele almaya yöneltir. Yapı ile fonksiyonların birbirlerinden soyutlanarak incelen-

(53) y.a.g.e., s. v.

(54) Marion J. Levy Jr., "Aspects of the Analysis of Family Structure", **Aspects of the Analysis of Family Structure,** Ansley J. Coale ve arkadaşları, Princeton University Press, Princeton 1965, ss. 45-46.

(55) Bakınız: William J. Goode, **The Family,** Prentice Hall, İnc., New Jersey 1964, ss. 44-55.

melerini gerektiren nedenler şöyle sıralanabilirler: 1. Hızla değişen bir toplumda ailenin yapısı ve fonksiyonları kısa vâdede birbirlerinin belirleyici değişkeni olma niteliğini kaybedebilirler. 2. Uzun vâdede bile yapının ve fonksiyonların birbirlerinin belirleyici değişkeni olma nitelikleri çok büyük ölçüde her ikisinin de teknolojik düzeyin bağımlı değişkeni olmalarından dolayı kısıtlıdır. 3. Aile gibi toplumdan topluma çok farklılıklar gösteren bir toplumsal birimin üç ya da dört yapısal - fonksiyonel kategori içinde toplanması, gerçekleri yansıtmıyabilir. 4. Batılı bilim adamları tarafından geliştirilmiş modeller ve gelişme süreçleri her toplumda geçerli olmıyabilir.

Yukarda açıklanan nedenler dolayısıyla bu çalışmada yapı terimi, hane halkı kompozisyonu anlamında, bir başka deyişle dar anlamda kullanılacaktır.

### b) Ailenin yapısal sınıflaması

Her ne kadar sosyoloji kaynaklarındaki hâkim eğilim, yapının fonksiyonlarla beraber düşünülmesi ise de Levy'de fonksiyonlardan arınmış bir yapısal sınıflama görüyoruz. Levy aileleri yapısal yönden üç gruba böler. Bu üç grup yapıyı da ideal olarak üç ayrı toplum tipinin ürünleri olarak ele alır. Birinci grup toplumlar modern tıbbî teknolojinin bulunmadığı toplumlardır. Levy bunlara geleneksel toplumlar diyor. İkinci grup toplumlar modern tıbbî teknolojinin bazı kısımlarını dışardan ithal etmiş olan fakat henüz genel olarak istikrarlı bir modern teknoloji düzeyine erişememiş toplumlardır. Levy bunlara geçiş halinde toplumlar diyor. Üçüncü grup top-

lumlar ise yüksek bir modernleşmenin bir parçası olarak gelişmiş bir modern tıbbî teknoloji düzeyine erişmiş toplumlardır ki Levy bunlara da modern toplumlar diyor.[56] Bu toplumlara karşılık olarak Levy geniş aile, **famille souche,** ve çekirdek aile yapılarını belirler. Geleneksel toplumların ideal aile tipi olan geniş aile "bir cinsiyete bağlı olarak olanaklı olduğu kadar çok kuşağın temsilcisini ve gene bir cinsiyet çizgisi üzerinde olanaklı olan bütün kardeşleri, bunların eşlerini ve küçük çocuklarını kapsar".[57] Modern toplumların ideal aile tipi olan çekirdek aile ise "anne, baba ve varsa küçük çocuklarından meydana gelir".[58] Geçiş halindeki toplumların ideal tipi olan **famille souche** "kuşak çizgisi üzerinde geniş aile gibi genişler, fakat kardeşler yönünden genişleme göstermez".[59]

Görüldüğü gibi bu sınıflamada fonksiyonlar dışarda bırakılmış ve yalnızca hane halkı kompozisyonuna dayalı bir yapı sınıflaması yapılmıştır. Araştırmamızın ilk kısmında daha önce açıklanan nedenlerden dolayı bu sınıflama kullanılacaktır.

## III. AİLE VE SOSYAL DEĞİŞME (AİLENİN MAKRO DÜZEYDEKİ FONKSİYONU)

Genellikle aile (özellikle geleneksel geniş aile) tutucu, yani toplumsal değişmeyi engelleyici bir kurum olarak düşünülür. Bu nedenle, çoğu zaman kit-

(56) Levy, a.g.e., ss. 45-46.
(57) y.a.g.e., s. 47.
(58) y.a.g.e., s. 48.
(59) y.a.g.e., s. 48. Bu tip aile önce Le Play tarafından ortaya konulan bir kavramdır.

le hareketleri (ihtilâller, dinî hareketler, vs.) doğuş aşamalarında başarıya ulaşmak için aileyi ortadan kaldırılması gerekli bir kurum olarak görürler.[60] Fakat gene kitle hareketleri yeteri kadar güçlendikten sonra toplumda yerleşebilmek için aileyi güçlendirmeye çalışırlar. Bu durum doğrudan doğruya ailenin mevcut kurumsal düzeni destekleyici niteliğinden doğmaktadır. Ailenin bu niteliği, bireyin üzerindeki denetim gücünden gelmektedir. Otoriter rejimler, bireyi denetlemek için aileyi büyük ölçüde kullanırlar. Örneğin ortaçağ İngilteresinde ve ilk devir ondokuzuncu yüzyıl Rusyasında bir üye suç işleyince bütün aile sorumlu tutulurdu.[61] Fakat bu, madalyonun sa-

(60) İhtilâller veya hızlı değişmeyi savunan kütle hareketleri değişmeyi çabuklaştırmak için olduğu kadar, bireyleri diğer ilişkilerinden kurtarıp sadece kendilerine bağlamak için de aileyi ortadan kaldırmak isterler. Bakınız: Kerr, a.g.e., s. 81 ve Eric Hoffer, **The True Beliver,** New American Library, New York 1961, ss. 39-40. Ayrıca hızlı değişme zamanlarında bir bütünleyici faktör olan tampon mekanizmaların ortaya çıkması için de gerekli zaman ve koşullar da yoktur. Bakınız: Kıray, a.g.e., s. 7, dip not 9.

(61) Bertram D. Wolfe, **Devrim Yapan Üç Adam,** Türk Siyasî İlimler Derneği, Ankara 1969, s. 81 ve Hoffer, a.g.e., ss. 39-40. Ayrıca başarıya ulaştıktan sonra bu tip hareketlerin aileye önem vermeleri, ailenin daha önce bahsedilen kontrol fonksiyonundan da ileri gelmektedir. Örnek olarak Nazilerin aileyi Nazi ideolojisinden sapan fikirleri kontrol edebilecek bir ajan olarak görmesi belirtilebilir. Bakınız: Seymour M. Lipset, Martin Trow ve James S. Coleman, **Union Democracy,** Free Press of Glencoe, Inc., New York 1956, ss. 73-82. Bu durum da ailenin mevcut kurumsal düzeni destekleyici fonksiyonunun bir diğer belirtisi olarak alınabilir.

dece bir yüzüdür. Aile kurumunun toplum içindeki fonksiyonlarına tüm olarak bakıldığı zaman, en tutucu aile tipi olan geleneksel geniş ailede dahi değişmeye yol açan ve toplumsal değişme sonucunda doğal olarak aile yapısının da farklılaşması sonucunu doğuracak olan eğilimleri görürüz.[62] Kaldı ki çekirdek aile ve çözülen aile gibi tipler zaten toplumsal değişmeye açıktırlar. Ancak çocuğun küçük yaşlardaki sosyalizasyonunun anne baba (yani daha yaşlı ve dolayısıyla toplumsal değişmeye ayak uydurmaları daha zor olan veya en azından farklı değerlere sahip kişiler) tarafından yapılması ailenin kişilerin yetiştirilişi yönünden tutucu fonksiyonunu belirliyebilir.

Fakat çekirdek ailenin içinde bulunduğu toplumdaki tek sosyalizasyon kurumu artık aile değildir.[63] Bu nedenle tutucu dahi olsa aile bu konuda pek etkili olamaz. Etkili olabilseydi kuşak farkları ve kuşaklar arası deeğr çatışmaları ortaya çıkmazdı.[64] Ayrıca bir toplumsal kurumun tutucuiuğu yalnızca kişilere uyguladığı yaklaşımda değil, öteki toplumsal kurumlarla olan etkileşimlerinde daha belirgin bir hal alır. Aile öteki toplumsal kurumlarla etkileşim-

(62) Bakınız: Dip not 14.

(63) Arkadaş grupları, okullar, fabrikalar, çeşitli dernek ve gruplar, büyük ölçüde ailenin sosyalizasyon fonksiyonunu da paylaşmaktadırlar.

(64) Bu çatışmaların sosyolojik bir çözümlemesi için bakınız: Kingsley Davis, "The Sociology of Parent-Youth Conflict, **"Social Perspectives on Behavior,** (der.) Herman D. Stein ve Richard A. Cloward, The Free Press of Glencoe, New York 1963, ss. 35-44.

leri yönünden incelendiğinde genellikle bu kurumları destekleyici bir fonksiyon sahibi olduğu görülmüştü.[65] Demek ki ailenin toplumdaki temel fonksiyonlarından biri mevcut kurumsal düzenin devamını sağlamak gibi gözükmektedir. Fakat acaba gerçek aslında böyle midir? Geleneksel ailenin değişmeye yol açabilen özellikleri yanında Litwak'ın ortaya koymuş olduğu paylaşılan fonksiyonlar anlayışı da bizi biraz farklı sonuçlara götürür. Aile madem ki toplumdaki bürokratik örgütlerle fonksiyon paylaşmasına gitmektedir, o halde güdümlü ya da güdümsüz toplumsal değişmeye ayak uydurmaktadır. Başka türlü bir yaklaşımla fonksiyon paylaşılması mümkün değildir. Bu durumda soru şu şekli alır: Değişmeye ayak uyduran ya da ayak uydurmak zorunda bırakılan aile toplumun genel değişme süreci bakımından da bir fonksiyon sahibi midir? Şimdi Kıray'ın ortaya koymuş olduğu "tampon müessese" veya "tampon mekanizma" kavramıyla bu noktayı açıklamaya çalışalım.

### A. TAMPON MEKANİZMALAR VE KURUMLAR

Tampon kurumlar toplumsal değişmenin buhransız olmasını sağlayan, çözülmenin önüne geçen ve gerek yapı gerekse fonksiyon bakımından her iki toplumsal yapıdan da (eski ve yeni) farklı yönleri olan kurumlardır. Bu kurumlar değişme süreci içe-

(65) Bakınız: Dip not 20. Her ne kadar 20 nci dip notdaki çözümleme sadece çekirdek aileye ilişkin ise de, bu bu konuda çekirdek aile için söylenebilecek olan husus, geleneksel geniş aile için evleviyetle doğrudur.

risinde ortaya çıkarlar. Tampon kurumların yanında yeni ilişkiler, değerler ve fonksiyonlar da ortaya çıkar. İşte bütün bu kurumlar, ilişkiler, değerler ve fonksiyonlar bir arada tampon mekanizmaları ortaya koyarlar.[66] Bu tampon mekanizmalar sayesinde toplumsal yapının çeşitli yönleri birbirleri ile bağlanır, bütünün bir parçası olarak bütünleşmesi sağlanamıyan yapı ve fonksiyonlar kaybolur. Bu şekilde toplumun orta hızda bir değişme oluşumunda göreli bir denge halinde kalması olanaklı olur.[67] Tampon mekanizmalar makro düzeyde toplum için yeni bir bütünleşme ve denge olanağı ortaya koyarken yaptıkları en önemli fonksiyon, değişen bir toplumun koşulları içinde güvenliği sağlamaktır.[68] Daha özel olarak bu tampon mekanizmalar ailenin ve kişinin güvenliğini sağlamağa çalışır.[69] Özet olarak, Kıray, değişen bir toplumda, toplumun çeşitli parça ve yönlerinin aynı hızda değişmemesi sonunda ortaya çıkan boşluğun bu tampon mekanizmalar yoluyla doldurulduğunu öne sürer.[70]

### B. BİR TAMPON KURUM OLARAK AİLE

İşte biz aileyi, değişen bir toplum içinde makro düzeyde tampon mekanizma fonksiyonuna sahip bir tampon kurum olarak ele alıyoruz. Kuşkusuz aile,

(66) Bakınız: Kıray, a.g.e., s. 7.
(67) y.a.g.e., s. 7.
(68) Bakınız: Mübeccel Kıray, "Values, Social Stratification and Development", Journal of Social Issues, Vol. XXIV, No. 2, 1968, ss. 87-100.
(69) Bakınız: Kıray, Ereğli, s. 239.
(70) y.a.g.e., s. 6.

değişen bir toplum içinde tek tampon mekanizma değildir. Hattâ öteki tampon mekanizmalarla kendi güvenliğinin sağlandığı da bir gerçek olabilir. Fakat aileyi etkileyen mekanizmaların toplamı zaten ailenin bir toplumdaki yapısını ve fonksiyonlarını belirlediğinden, etkileşimin bu yönü, aile kurumunun yapı ve fonksiyonlarının incelenmesinde ortaya çıkar. Etkileşimin diğer yönü, yani tampon kurum olarak ailenin rolü ise ayrıca belirlenmek zorundadır.

Gelişme düzeyi ne olursa olsun bir toplumun her an değişmekte olduğu kabul edilirse[71] her toplumda tampon mekanizmaların bulunduğu ortaya çıkar.[72] Bu ise bizi ailenin her toplumda mikro düzeydeki fonksiyonlarının yanında makro düzeyde de bir fonksiyon sahibi olduğu sonucuna ulaştırır.[73] Çünkü aile toplumun bütün öteki alt sistemleriyle

---

(71) Bu görüş için özellikle bakınız: Ralph Dahrendorf, "Out of Utopia, Toward a Reorientation of Sociological Analysis", **American Journal of Sociology**, ss. 115-127.

(72) Tampon mekanizmaların veya kurumların varlığı için muhakka Dahrendorf'un çatışma modelini kabul etme zorunluluğu yoktur. Toplumun devamlı denge durumunda olduğunu belirten fonksiyonel görüş de tampon mekanizmaların varlığı için yeterli ipucu verir. Toplumu dengede tutan kurumlar Kıray'ın bahsettiği tampon mekanizmaların işlemesi ile fonksiyonlarını yerine getirirler.

(73) Bu görüş Parsons'un makro düzeydeki aile fonksiyonları anlayışına karşıdır. Parsons ailenin makro düzeyde fonksiyonsuz hale geldiğini ve büyük ölçüde farklılaşmış bir yapıya sahip olan bir toplumda, ailenin fonksiyonlarını toplum adına değil, kişi adına yerine getirdiğini söyler. Bakınız: Parsons ve Bales, a.g.e., ss. 16-17.

yakın etkileşim halindedir.[74] Goode, bu görüşü, makro düzeyde, ailenin toplum ile kişi arasındaki ara bulucu fonksiyonuna işaret ederek açıkça belirtir.[75] Bu sonuç çeşitli aile tiplerine ve bunların fonksiyonlarına bakılarak da desteklenebilir. Geleneksel geniş ailenin yapısına ve fonksiyonlarına diyalektik açıdan bakıldığında[76] ailenin toplumsal değişme için bir ölçüde kaynak sağladığını görmüştük.[77] Aynı husus çekirdek aile için de söylenebilir.[78] Çekirdek aileler konfederasyonuna gelince, paylaşılan fonksiyonlar yoluyla bu tip aile zaten bir toplumda tampon mekanizma fonksiyonunu yerine getirmektedir.[79]

Tampon mekanizma kavramı, aileyi toplumsal yapı içinde çok yönlü bir etkileşim sonucu fonksiyon ve yapı değiştirerek, toplumun bütünlüğünü ve

---

(74) Bakınız: Dip not 21.

(75) Bakınız: William J. Goode, **The Family**, ss. 2-3.

(76) Burada, diyalektik kelimesi, tarihî maddecilik anlamında değil, zıtların etkileşimi ve bu etkileşimin yeni çözümlemelere ulaştığı görüşünü belirleyen anlamda kullanılmıştır. Kelimenin bu anlamı için bakınız: Will Durant, **The Story of Philosophy**, Simon and Schuster, New York 1953, ss. 223-224; Marvin Harris, **The Rise of Anthropological Theory**, Thomas Y. Crowell Company, New York 1968, s. 67.

(77) Bakınız: Dip not 14.

(78) Çekirdek aile zaten toplumsal gelişmenin bir ürünü olduğundan toplum - aile ilişkisinin niteliği icabı değişmeye (toplumu desteklemesine rağmen veya daha doğru olarak, desteklediğinden dolayı) açıktır.

(79) Bu tip ailenin bürokratik örgütlerle fonksiyon paylaşması doğrudan doğruya güvenlik sağlayıcı bir fonksiyondur.

kişinin güvenliğini sağlayan bir kurum olarak ele alır. Böyle bir kurumun ise tek tip bir yapıya sahip olamıyacağı açıktır. Zaten tampon kurum, tanımı gereği tek tip bir yapıya sahip olamaz. Toplumsal değişmeler sonunda tampon kurumlarda meydana gelen yapı değişmeleridir ki, onlara tampon mekanizma fonksiyonlarını verir.

Aile yönünden bunun en belirli örneğini Kıray'da görüyoruz. Kıray'ın bulduğu bir aile tipi olan "kız evlâda dayanan genişlemiş" aile ne geleneksel ne de modern toplumların bir kurumudur. Ereğli'nin değişen koşulları, kişinin güvenliğinin bir ölçüde kız evlâdın kurduğu aile içinde sağlanmasına yol açmaktadır. Böylece aile güvenlik fonksiyonunu yerine getirirken, yapısal bir değişmeye de uğramakta ve böylece bir tampon mekanizma olarak ortaya çıkmaktadır.[80] Zaten ailenin bu tampon mekanizma fonksiyonudur ki; yavaş değişmeye tahammülü olmayan ihtilâlleri bu kuruma hücum etmeye sevk eder. Gene aynı fonksiyon, yani dengeli bütünleştirme fonksiyonu, ihtilâl başarıya ulaştıktan sonra ailenin yeniden önem kazanmasına yol açar.

## IV. ARAŞTIRMANIN ODAK NOKTALARI

Araştırmada ilk olarak ailenin yapısı üzerinde durulmuştur. Yapı kavramı, kuramsal çerçevede buraya kadar açıklanan aile tiplerinden daha farklı bir yaklaşımla ele alınmış ve İzmir'de ailenin yapısal yönden hangi aşamada olduğu saptanmaya çalışıl-

(80) Kıray, a.g.e., s. 119.

mıştır. Daha sonra ailenin, hane halkı dışındaki akrabalarla ilişkilerine bakılmış ve böylece Litwak'ın "konfederasyon" kavramı kontrol edilmiştir.

Üçüncü olarak aile ile bürokratik örgütler arasındaki ilişkilere bakılmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi endüstrileşen bir toplumda bürokratik örgütlerle ailenin işbirliği yapması yalnızca ailenin yaşayabilmesi için değil, toplumsal amaçların yerine getirilmesi bakımından da son derece önemli bir nokta olarak ortaya çıkmaktadır.

Son olarak da ailenin zaman içinde değişme eğilimleri saptanmaya çalışılmıştır.

Görüldüğü gibi bu çalışma İzmir'de aileyi belli bir açıdan ve belli özellikleri yönünden ele almaktadır. Amaç endüstrileşen bir toplumda ailenin yapısını, bürokratik örgütlerle ilişkilerini ve değişme eğilimlerini gelir ve çevre değişkenlerine göre saptamaktır.

## V. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

### A. GENEL YAKLAŞIM

Bu çalışmada aile (yapısı ve fonksiyonları) bağımlı değişken olarak ele alınmıştır. Bağımsız değişkenler ise ailenin geliri ve çevresidir. Bu yaklaşımın temelinde aileyi toplumun bir ürünü olarak ele alan görüş yatmaktadır. Bu görüşe göre aile genellikle bir toplumdaki teknolojik düzeyin etkilediği toplumsal bir üründür.

Morgan'ın araştırmasını[81] kitabının kaynağı olarak kullanan Engels, ailenin toplumun teknolojik düzeyi tarafından belirlenen bir ürün olduğu fikrini getirmiştir.[82] Yirminci yüzyılda aynı yaklaşımı Ogburn'da görüyoruz. Modern toplumlarda ailenin çözülmekte olduğunu ileri süren Ogburn'un görüşlerinin temelinde de aynı yaklaşım yatmaktadır.[83] Daha sonra gene aynı düşünce biçimini benimseyen Parsons, aile ile teknolojik düzey arasındaki ilişkileri, azalan kaba doğum oranlarına ve nüfusun diğer özelliklerine atıflar yaparak ortaya koymuştur.[84]

Teknolojik gelişmenin, ekonomik büyümenin ve azalan nüfus artış hızının birbirleriyle olan ilişkileri açıktır. Bu nedenle Levy, toplumun genel teknolojik düzeyinin bir parçası olan ve aile büyüklüğü ile yapısını belirleyen tıbbî teknolojiyi toplumları sınıflamakta bir ölçüt olarak kullanır.[85] Daha sonra da bu toplumların ideal aile tiplerini belirler.[86]

Görüldüğü gibi ailenin, toplum ve özellikle toplumun teknolojik düzeyi tarafından belirlenen bir bağımlı değişken olarak ele alınması oldukça eski ve aynı zamanda yaygın bir görüştür.

---

(81) Lewis H. Morgan, **Ancient Society,** Macmillan and Co., London 1877.
(82) Engels, **a.g.e.**
(83) Ogburn, **a.g.e.**
(84) Talcott Parsons, "The American Family: Its Relation to Personality and to the Social Structure", Parsons, Bales, **a.g.e.,** ss. 3-34.
(85) Levy, **a.g.e.,** ss. 45-46.
(86) **y.a.g.e.,** ss. 47-48.

Böyle bir yaklaşım geleneksel toplumdan endüstriyel topluma geçiş halinde olan bir toplumda benimsendiği zaman ailenin gelirinin ve çevresinin bağımsız değişkenler olarak ele alınma gerekliliği ortaya çıkar. Özellikle mal ve hizmetlerin eşit olarak dağıtılmadığı toplumlarda, toplumun her kesimi ve birimi mevcut teknolojinin olanaklarından eşit olarak yararlanamaz. Bu nedenle teknolojik düzeyin etkisi bu düzeyden yararlanma derecesine göre farklı olur. Bu düzeyden yararlanma derecesini saptayan ögeler ise, meslek, eğitim, gelir, çevre gibi genellikle sosyo-ekonomik statüyü belirleyen değişkenlerdir. Bu araştırmada yalnızca gelir ve çevre değişkenlerinin alınmasının ve ötekilerin dışarda bırakılmasının nedeni sadece bu değişkenlerin "ailesel" oluşları, diğer değişkenlerin ise (meslek, eğitim, yaş vs.) kişisel oluşlarıdır. Başka bir neden, bütün bu değişkenler arasında yüksek bir korelasyon bulunmasıdır.

Bu çalışmadaki metodolojik yaklaşımın bir diğer yönü ailenin yapısının ve fonksiyonlarının birbirinden bağımsız olarak ele alınmasıdır. Bir başka deyişle bu iki kavram (yapı ve fonksiyonlar) aralarında nedensellik bağı bulunan bir ilişki çerçevesinde düşünülmemiş, gelirden ve çevreden etkilenen ayrı ayrı bağımlı değişkenler olarak ele alınmışlardır.[87]

## B. ARAŞTIRMANIN SAYILTILARI

Metodolojik yönden bu araştırmanın sayıltıları şöyle özetlenebilir:

---

(87) Bu konuda kuramsal çerçevenin ikinci kısmında da ayrıca durulmuştur.

1) Aile toplumun teknolojik düzeyinin bir ürünü olarak ele alınabilir.

2) Ailenin yapısı ve fonksiyonları birbirlerinden bağımsız olarak, toplumun teknolojik düzeyi tarafından belirlenen bağımlı değişkenler olarak incelenebilirler.

3) Ailenin geliri ve çevresi, aileyi etkileyen teknolojik düzeyin göstergeleri olarak kabul edilebilirler.

## C. BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLERİN AÇIKLANMASI

### a) Gelir

Ailenin geliri şu soru ile saptanmaya çalışılmıştır: "Son bir yıl içinde bu hanede devamlı oturanların toplam aylık geliri ortalama ne kadar olmuştur?" Böylece her ailenin geliri o hanede oturanların aylık gelirlerinin ortalama olarak toplamı şeklinde saptanmıştır. Elde edilen dağılım, verilerin çözümlenmesinde üç büyük grupta toplanmıştır. Birinci grup alt gelir düzeyi olan 500 TL. ve daha az geliri olan ailelerdir. İkinci grup orta gelir düzeyi diyebileceğimiz 501 TL. ile 1500 TL. arasında ortalama aylık gelire sahip ailelerin bulunduğu gruptur. Son grup ise üst gelir düzeyini meydana getirir. Bu grupta aylık ortalama toplam gelirleri 1501 TL. veya daha fazla olan aileler yer almışlardır.

Bu gelir grupları Devlet İstatistik Enstitüsünün kullandığı gelir gruplarının birleştirilmiş şekilleridir. (Devlet İstatistik Enstitüsünün gelir grupları: 0 - 500,

501 - 1000, 1001 - 1500, 1501 - 2000 ve 2001 - +'dır.)[88] Çözümlemelerimizde istatistiksel işlemlerin yapılabilmelerini olanaklı kılmak için ve daha anlamlı sonuçlara varabilmeyi kolaylaştırmak amacı ile bu araştırmada DİE'nün kullandıklarından daha geniş gelir grupları kullanılmıştır.

**b) Çevre**

Ailelerin içinde yaşadıkları çevrenin değerlendirilmesi mülâkatçı tarafından her mülâkatın sonunda yapılmış ve soru kâğıdına işlenmiştir. Ailenin oturduğu çevre üç grupta toplanmıştır. Birinci grup lüks konutların yoğun bulunduğu üst çevre düzeyidir. İkinci grup orta halli konutların ve eski İzmir konutlarının yoğun bulunduğu orta çevre düzeyidir. Son grup ise gecekondu ve benzeri konutların yoğun bulundukları alt çevre düzeyidir. Son grup bakımından gecekondu teriminin tanımı oldukça tartışmalıdır. Gecekondu "imar ve yapı işlerini düzenliyen mevzuata ve genel hükümlere bağlı kalmaksızın, kendine ait olmayan arazi ve arsalar üzerinde sahibinin rızası olmadan yapılan izinsiz yapılar" olarak tanımlanmış olmakla beraber[89] bu araştırmada bu tanıma bağlı kalınmamış ve İzmir kentinde öğretmenlik yapan kişiler arasında seçilmiş olan mülâkatçıların, konutun fizikî durumu ve sosyo-ekonomik

(88) **İzmir Tüketici Harcamaları Anket Sonuçları,** Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, No. 531, Ankara 1967.

(89) Turhan Yörükân, Ayda Yörükân, **Şehirleşme, Gecekondular ve Konut Politikası,** İmar ve İskân Bakanlığı, Mesken Genel Müdürlüğü, Ankara 1966, s. 13.

çevre gibi öteki öğeleri de kapsayan yargıları gruplamaya esas olarak alınmıştır. Bu arada gecekonduların genellikle eski ve artık malzeme ile inşa edilmiş olmaları[90] belediye hizmetlerinden ve çevre sağlığı koşullarından yoksun olmaları[91] gibi konutsal ve çevresel özelliklere ve çevrenin "gecekondu mahallesi" ya da bölgesi olup olmadığına özel bir dikkat gösterilmiştir.

Bu bağımsız değişken bakımından konutun özellikleri yerine çevrenin niteliklerinin kullanılması, mahallenin özelliklerinin, ailenin günlük yaşantısı üzerinde etkileri olacağından dolayıdır.[92]

## VI. ARAŞTIRMANIN TEKNİĞİ

### A. GENEL YAKLAŞIM VE ÇERÇEVE

Bu çalışmada ortaya konulan araştırma bir grup sosyal bilimci tarafından girişilen ortak bir çabanın bir parçasıdır. 1966 yılında, toplumsal bilimler alanında davranışçı yaklaşımın uygulanması gerekliliğine ve toplumsal bilimlerin en önemli konularından birinin toplumsal değişme olduğuna inanan bir grup bilim adamı bir araya gelerek bir araştırmaya girişmeyi kararlaştırmışlardır. Davranışçı bi-

(90) y.a.g.e., s. 18.

(91) y.a.g.e., s. 19.

(92) İçinde yaşanılan çevrenin ve özellikle mahallenin bir birincil grup olarak gerek aile gerekse bireyler üzerinde önemli etkileri vardır. Bu konuda bakınız: William H. Whyte, Jr., **The Organization Man**, Doubleday and Co., New York 1957.

lim açısından toplumsal değişmeyi inceleyecek olan bu araştırmada önce araştırmanın coğrafik yeri saptanmıştır. Çeşitli özelliklerinden dolayı İzmir kenti bu araştırmanın yapılması için en uygun yer olarak seçilmiştir. Bundan sonra özel araştırma konularının saptanmasına geçilmiş ve bireyler tarafından önerilen konular, bir yılı kapsayan bir zaman aralığı içerisinde çeşitli tartışma, danışma ve yabancı uzmanların da katıldığı seminerler sonunda kesinlikle ortaya konulmuştur. Uygulama ise iki aşamalı olarak yapılmıştır. Birinci aşamada oldukça büyük bir örnek üzerinde nüfusun genel nitelikleri araştırılmıştır. İkinci aşamada ise birinci araştırmanın bulgularına dayanılarak seçilen örnekler üzerinde belli konularda bireysel araştırmalar yapılmıştır. Aile araştırması da bu sisteme uygun olarak ikinci aşama araştırmaları arasında uygulanmıştır.

## B. BİRİNCİ ARAŞTIRMA

### a) Örnek

Bu araştırmanın evreni olarak İzmir'deki seçmenler alınmış ve bu seçmenlerden otuz üçte bir örnek seçilmiştir. Örnekleme sistemi tesadüfî sistematik örneklemedir. İlçelere göre evrenin ve örneğin dağılımı aşağıda gösterilmiştir.

| İlçe | Seçmen sayısı | Örnek sayısı |
|---|---|---|
| Bornova | 29.091 | 881 |
| Karşıyaka | 43.389 | 1.314 |
| Merkez | 114.569 | 3.471 |
| Merkez | 87.553 | 2.653 |
| TOPLAM | 274.602 | 8.319 |

**b) Soru kâğıdı**

İlk olarak, bireysel araştırma yapacak olanlara ışık tutmak amacı ile Ek 1'de sunulan bir soru kâğıdı hazırlanmıştır. Bu soru kâğıdı bireysel araştırma yapacakların ortak çalışması sonunda ortaya çıkmıştır. Her araştırmacı, kendi araştırmasına ışık tutması yönünden anlamlı gördüğü soruları belirtmiş ve bu sorular bir araya getirilmiştir. Bu soruların amacı daha çok bireysel araştırmalar için yapılacak örneklemeye yardımcı olan sosyo-ekonomik statü değişkenlerinin bulunmasına yönelmiştir.

**c) Uygulama**

Birinci araştırma mülâkatçı olarak özel şekilde eğitilmiş ve bu eğitimlerini başarı ile tamamlamış olan ilkokul öğretmenlerinin kullanılmasıyla 1968 Şubat ayı içerisinde uygulanmıştır. Bu uygulama sırasında, aşağıda aile araştırmasında ayrıntılarıyla anlatılacak olan eğitim ve denetleme sistemleriyle, soru kâğıtlarının mülâkatçılar tarafından gerçeği en sadık olarak yansıtan bir şekilde doldurulmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Bu araştırma sırasında örneğe girmiş olan 8.319 kişiden 7.183 kişi ile mülâkat yapabilmek mümkün olmuştur. Böylece örneğe girenlerin yüzde 86.3'ü ile mülâkat yapılabilmiş olmaktadır.

**C. AİLE ARAŞTIRMASI**

**a) Genel**

Birinci araştırmadan alınan sonuçlara göre yapılmaya başlanan araştırmalardan birisi de bu çalışmaya konu olan aile araştırmasıdır. Araştırma 1968 Temmuz ayında İzmir'de yapılmıştır.

**b) Örnek**

Aile araştırması için kademeli tesadüfî sistematik örnekleme metodu kullanılmıştır. Birinci araştırmanın verilerinden yararlanılarak saptanan gelir, çevre ve aile halkı sayısı kategorileri örneklemeye esas olan gözleri meydana getirmişlerdir. Gelir dört kategorili (0 - 500 lira, 501 - 1500 lira, 1501 - 3000 lira, 3001 lira ve daha fazla), çevre üç kategorili (lüks, gecekondu, orta), aile halkı sayısı da üç kategorili (1 - 2 kişi, 3 - 6 kişi, 7 ve daha fazla kişi) olarak alınmışlardır. Bu üç değişken birarada düşünüldüğünde ortaya çıkan otuzaltı alternatif aile araştırmasının örnek seçimine esas olan gözleri meydana getirmişlerdir. İstatistiksel işlemlerin yapılabilmesi için, içinde 10'dan az kişi bulunan gözler örneğe dahil edilmemişlerdir. Yeteri kadar kalabalık gözlerden ise belli katsayılara göre örnek seçilmiştir. Bu katsayılar fazla büyütülmemiş ve her gözde örnek sayısının da 10'dan aşağı düşürülmemesine dikkat edilmiştir. Saptanan değişkenlerin meydana getirdiği gözlere göre ilk araştırmadaki kişilerin sayısı, ikinci örneğin hacmı ve kullanılan katsayılar Tablo 1'de gösterilmiştir.[93]

---

(93) Verilerin çözümlenmesi için gerekli hesaplamalar, ilk iki bölümde (kuramsal çerçeve ve aile yapısı) elle, doğrudan doğruya mülâkat kâğıtları üzerinden yapılmış, sonraki bölümler için elektronik beyinlerden yararlanılmıştır. İlk iki bölüm ile sonraki bölümler arasında görülebileeck sistematik nitelikteki küçük rakam farklarının nedeni bu ayrı hesaplama teknikleri sırasında kartlarda yapılan düzeltmelerdir.

TABLO 1

| Göz | N | n | Ağırlık | Göz | N | n | Ağırlık |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 111 | 24 | 24 | 1 | 211 | 43 | 22 | 2 |
| 112 | 32 | 32 | 1 | 212 | 242 | 60 | 4 |
| 113 | 5 | X | — | 213 | 23 | 23 | 1 |
| 121 | 169 | 56 | 3 | 221 | 51 | 25 | 2 |
| 122 | 813 | 102 | 8 | 222 | 461 | 77 | 6 |
| 123 | 188 | 63 | 3 | 223 | 107 | 35 | 3 |
| 131 | 289 | 72 | 4 | 231 | 181 | 60 | 3 |
| 132 | 842 | 105 | 8 | 232 | 1487 | 149 | 10 |
| 133 | 168 | 56 | 3 | 233 | 336 | 83 | 4 |
| 311 | 26 | 26 | 1 | 411 | 13 | 13 | 1 |
| 312 | 197 | 66 | 3 | 412 | 77 | 39 | 2 |
| 313 | 16 | 16 | 1 | 413 | 6 | X | — |
| 321 | 3 | X | — | 421 | — | X | — |
| 322 | 12 | 12 | 1 | 422 | — | X | — |
| 323 | 4 | X | — | 423 | 2 | X | — |
| 331 | 12 | 12 | 1 | 431 | 3 | X | — |
| 332 | 169 | 56 | 3 | 432 | 21 | 21 | 1 |
| 333 | 40 | 20 | 2 | 433 | 4 | X | — |

**GÖZLER:**

Birinci Rakam: GELİR

1. 500 TL. ve daha az
2. 501 - 1500 TL.
3. 1501 - 3000 TL.
4. 3001 TL. ve daha fazla

İkinci Rakam: ÇEVRE

1. Lüks
2. Gecekondu
3. Orta

Üçüncü Rakam: HANE HALKI ÜYELERİ SAYISI

1. 1 - 2 kişi
2. 3 - 6 kişi
3. 7 ve daha fazla kişi

c) Soru kâğıdı

Ek II'de görülen soru kâğıdındaki sorular uzun çalışmalar ve danışmalar sonunda belli özelliklerin belirlenmesine ve belli varsayımların kontrol edilmesine yönelen bir şekilde hazırlanmışlardır. Örneğe girenlerin aile reisleri olmaları yerine sadece seçmen niteliğini taşımaları başka metodolojik sorunlarla birlikte soruların hazırlanmasında da bazı güçlükler getirmiştir. Değerlendirmede elektronik beyinlerden yararlanılması gereği, soruların elektronik beyin işlemlerine göre formüle edilmesi ve düzenlenmesi zorunluluğunu da ortaya koymuştur. Bütün bu değişkenler göz önüne alınarak hazırlanan soru kâğıdı önce bir ön deneme ile kontrol edilmiştir. Ankara'nın çeşitli semtlerinde yüz kişi üzerinde yapılan ön denemede mülâkatçı olarak çeşitli fakültelerdeki asistanlardan yararlanılmış ve saptanan izlenimlere göre soru kâğıdında gerekli düzeltmeler yapılmıştır.

d) Uygulama

1. Mülâkatçıların eğitimi:

Aile araştırmasında kullanılan mülâkatçılar daha önce mülâkatçı olarak eğitilmiş ve bundan önceki araştırmalarda çalışarak tecrübe kazanmış ilkokul öğretmenleriydiler. Bu mülâkatçılar aile araştırması için ayrıca özel bir eğitimden de geçirilmişlerdir. Bu eğitimin ana hatları şöyledir: Önce bütün mülâkatçılarla toplu olarak soru kâğıdı konuşulmuş ve tartışılmıştır. Böylece soruların birörnek anlaşılması ve yorum farklarının yok edilmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Daha sonra üçer kişilik gruplar meydana

getirilmiş ve her grup İzmir'de iki kişi ile ön mülâkat yapmıştır. Bu mülâkatlarda yalnızca bir kişi soru sormuş, cevaplar ise üç kişi tarafından ayrı ayrı soru kâğıtlarına işlenmiştir. Bu sürecin amacı cevapların algılanmasında farklılık olup olmadığını denetlemekti. Bu araştırmada onüç erkek oniki kadın olmak üzere kullanılan yirmibeş mülâkatçının meydana getirdiği dokuz grubun ön çalışması sonunda bir iki tane farklı soru yorumlanmasına, üç dört tane de farklı cevap algılanmasına rastlanılmıştır. Altmışbir soru ve yirmibeş mülâkatçı çerçevesinde bu oran çok düşüktür. Zaten bu ön çalışmanın bir amacı da ortaya çıkacak farklı yorumları saptamak kadar, bunları birörnek hale de getirmek olduğundan, ortaya çıkan farklılıklar, düzeltilmişlerdir.

2. Uygulama ve denetim:

İzmir kenti iki bölgeye ayrılmış ve her bölgenin başına bir koordinatör getirilmiştir. Koordinatörlerin görevleri soru kâğıtlarını günlük olarak mülâkatçılara dağıtmanın yanında, tamamlanmış mülâkatların tutarlılıklarını kontrol etmekti. Cevabı işaretlenmemiş soruların yanında birbirlerini kontrol eden sorulara verilen cevaplar, teslim sırasında koordinatörler tarafından kontrol edilerek, tutarsızlıklar veya eksikler bulunduğu zaman soru kâğıdı bir başka mülâkatçıya verilerek tamamlanması veya düzeltilmesi için tekrar sahaya geri gönderiliyordu. Ayrıca koordinatörler her gece doldurulmuş soru kâğıtlarını araştırmanın yöneticisine verdikleri zaman, yönetici bütün soru kâğıtlarını ikinci bir kontrolden geçiriyordu. Cevabının işaretlenmesi unutulmuş ya da ça-

TABLO 2

| Göz numarası | Örnek sayısı | Yapılan anket sayısı | Yapılan anket yüzdesi |
|---|---|---|---|
| 432 | 21 | 10 | 47.6 |
| 412 | 39 | 22 | 56.4 |
| 411 | 13 | 9 | 69.6 |
| 333 | 20 | 13 | 65.0 |
| 332 | 56 | 45 | 80.3 |
| 331 | 12 | 7 | 58.3 |
| 322 | 12 | 10 | 83.3 |
| 313 | 16 | 10 | 62.5 |
| 312 | 66 | 50 | 75.7 |
| 311 | 26 | 14 | 53.9 |
| 233 | 83 | 72 | 86.7 |
| 232 | 149 | 115 | 77.2 |
| 231 | 60 | 47 | 78.3 |
| 223 | 35 | 28 | 80.0 |
| 222 | 17 | 60 | 77.9 |
| 221 | 25 | 19 | 76.0 |
| 213 | 23 | 17 | 73.9 |
| 212 | 60 | 39 | 65.0 |
| 211 | 22 | 14 | 63.7 |
| 133 | 56 | 41 | 73.2 |
| 132 | 105 | 87 | 82.8 |
| 131 | 72 | 54 | 75.0 |
| 123 | 63 | 53 | 84.1 |
| 122 | 102 | 78 | 76.5 |
| 121 | 56 | 42 | 75.0 |
| 112 | 32 | 23 | 71.8 |
| 111 | 24 | 18 | 75.0 |
| TOPLAM | 1325 | 997 | 75.2 |

tışan cevapları olan soru kâğıtları sahaya gönderildiğinde ilk mülâkatı yapandan farklı bir mülâkatçı kullanılıyordu. Ayrıca hiçbir aksaklığı göze çarpmamış olan tamamlanmış mülâkatlar arasından da tesadüfî örnekleme sistemiyle seçilen soru kâğıtları bir başka mülâkatçı ile sahaya gönderilip kontrol ettiriliyordu. Yüzde iki civarında yapılan bu kontrolda hiçbir tutarsızlığa rastlanmamıştır.

3. Doldurulan soru kâğıtları oranı:

Tablo 2'de, saptanmış olan gözlere göre yapılan anket sayısı ve oranı gösterilmiştir. Görüldüğü gibi iki göz hariç bütün gözler 10'un üzerinde kalmış ve genel oran yüzde 75.2 olmuştur.

4. Mülâkat yapılan kişilerin niteliği:

Mülâkat yapılan seçmenlerin cinsiyet ve aile reisliği bakımından dağılımları Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablodan da görüldüğü gibi konuşulanların yüzde 52.5'i aile reisidir. Yüzde 35.4 aile reislerinin eşleri ile konuşulmuş, yüzde 12.0 de evlât, anne, ba-

TABLO 3

| | Cinsiyet | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| Aile reisi olup olmadığı | Kadın | | Erkek | | Toplam | |
| | n | % | n | % | n | % |
| Aile reisi | 84 | 8.4 | 440 | 44.1 | 524 | 52.5 |
| Aile reisinin eşi | 353 | 35.4 | 0 | 0.0 | 353 | 35.4 |
| Bir başkası | 75 | 7.5 | 45 | 4.5 | 120 | 12.0 |
| TOPLAM | 512 | 51.3 | 485 | 48.6 | 997 | 99.9 |

ba gibi aile reislerinin yakınları ile mülâkat yapılmıştır.

Buna karşılık cinsiyet bakımından konuşulanların yüzde 51.3'ü kadın, yüzde 48.6'sı ise erkektir. Aile araştırmasının örneğinin seçildiği evren olan 7182 kişilik birinci araştırmada kadın oranının yüzde 52.3, erkek oranının ise yüzde 47.7 olduğu düşünülürse bu oranın nedeni ortaya çıkar. (Aslında evrenden seçilen örnek cinsiyetten başka değişkenlere göre kademeli olarak alınmış olduğu için evren ile örneğin cinsiyet oranları arasındaki bu ilişki zorunlu bir nedensel ilişki olarak görülemez.)

Mülâkat yapılanların hepsinin aile reisi olması örneklemede kullanılan evrenin niteliğinden doğmaktadır. Evren olarak en güvenilir kaynak niteliğindeki seçmen listeleri bulunmuş ve örneklemenin güvenilirliğini sağlamak bakımından örneğin tümünün aile reisleri olması özelliğinden fedakârlık yapılmıştır. Aslında bu çok önemli bir fedakârlık değildir. Çünkü araştırmadaki bulgular kişisel olmaktan çok ailesel niteliktedir. Ailesel nitelikteki bilgilerin toplanması için ise muhakkak aile reisleri ile konuşulma zorunluluğu vardır denilemez.

### D. ÖRNEĞİN EVRENİ TEMSİL EDEBİLİRLİĞİ

Kullandığımız iki kademeli örnekleme sistemi dolayısıyla önce birinci büyük araştırmanın İzmir kenti halkını temsil edebilirliği, sonra da aile araştırması örneğinin, evren olarak alınan birinci örneği temsil edebilirliği söz konusudur. Ortak bir çalışma

ürünü olan birinci araştırmanın örneğinin evreni temsil edebilirliği Sirikantan tarafından incelenmiş ve düşük yaş gruplarının gereği gibi temsil edilemediği, buna karşılık düşük gelir gruplarının gereğinden çok temsil edildiği bulunmuştur.[94]

İkinci araştırmaya gelince, aile araştırması ile aynı örneği ve evreni kullanarak haberleşme araştırmasını yapan Arı, gelir, çevre ve hanehalkı üyeleri sayısı bakımından örneğin, evreni temsil ettiğini ortaya koymuştur.[95]

Aile araştırmasında kullanılan örneğin evreni temsil edebilirliği ayrıca cinsiyet ve yaş kategorileri yönünden araştırılmış, buna ilâve olarak yapılamıyan mülâkatların sonuçlara nasıl bir etki yaptığı gösterilmeye çalışılmıştır.

TABLO 4

| Cinsiyet kategorileri | Birinci örnek (%) | İkinci örnek (%) | |
|---|---|---|---|
| Erkek yüzdesi | 47.7 | 48.8 | s = 1.58 |
| Kadın yüzdesi | 52.3 | 51.2 | s = 1.58 |

Tablo 4'den de anlaşılacağı üzere cinsiyet kategorileri bakımından örnek, evreni temsil edebilmektedir. Tablo 5, Sirikantan'ın birinci araştırma için

(94) K. S. Srikantan, "The Master Sample of the İzmir Survey: Representativeness of the Frame and Bias Due to Estimation and Non-Response", Teksir, Ankara 1969.

(95) Oğuz Arı, "The Mass Media of Communication in İzmir", Teksir, Ankara 1964, ss. 82-85.

TABLO 5

| Yaş kategorileri | Birinci örnek (%) | İkinci örnek (%) |
|---|---|---|
| 20 - 24 | 5.6 | 4.5 |
| 25 - 29 | 13.3 | 13.1 |
| 30 - 34 | 14.3 | 14.2 |
| 35 - 39 | 14.9 | 13.9 |
| 40 - 49 | 21.8 | 21.8 |
| 50 - 59 | 15.4 | 16.8 |
| 60 - + | 14.4 | 15.7 |
| Bilinmeyen | 0.3 | 0.0 |

bahsettiği düşük yaş gruplarının gerektiği şekilde temsil edilememe özelliğinin aile araştırmasında kullanılan örnekte de görüldüğünü ve dolayısıyla bu eğilimin aile araştırmasında bir hayli önem kazandığını göstermektedir. Düşük yaş gruplarının gerektiğinden az temsil edilmesi her ne kadar bir araştırma bakımından önemli bir tarafgirlik getirirse de bizim araştırmamız bakımından bu çok hayatî bir nokta değildir. Çünkü bu araştırmada kişisel özelliklerden çok, ailesel özelliklere önem verilmiştir. Akla gelen bir başka nokta, gençlerin kurdukları ailelerin örnekte gereği kadar temsil edilememeleri tehlikesidir. Fakat gereği gibi temsil edilememe tehlikesinin sadece 20-24 yaş grubunda bulunduğu ve İzmir'de ortalama evlenme yaşının erkekler için 28, kadınlar için 23 civarında olduğu[96] düşünülürse bu tehlikenin önemliliği azalır.

(96) **Evlenme ve Boşanma İstatistikleri,** Devlet İstatistik Enstitüsü Yayın No. 544, Ankara 1966, ss. 22, Tablo 6.

Çevre ve gelir gruplarına göre tamamlanan mülâkatların yüzdeleri Tablo 6 ve Tablo 7'de gösterilmiştir. Bu iki tablonun sonuçları Sirikantan'ın düşük gelir grupları lehine olarak birinci örnekte bulduğu tarafgirlik eğiliminin aile araştırmasında yapılamıyan mülâkatlar ile de pekiştirildiğini göstermektedir. Bir başka deyişle ilk araştırmanın evreninde gözlenen düşük gelir grubunun gerektiğinden fazla temsil edilme eğilimi aile araştırmasında da takviye edilmiş ve tarafgirlik artmış gözükmektedir.

TABLO 6

| Gelir kategorileri | Cevap verenlerin yüzdesi |
|---|---|
| - 500 TL. | 77.6 |
| 501 - 1500 TL. | 76.9 |
| 1501 - 3000 TL. | 71.6 |
| 30001 + TL. | 56.2 |

TABLO 7

| Çevre kategorileri | Cevap verenlerin yüzdesi |
|---|---|
| Gecekondu | 78.4 |
| Orta | 77.4 |
| Lüks | 67.3 |

Tablo 8 bize aile araştırması örneğinde tamamlanmış olan mülâkatlar içindeki gecekondu nüfusu oranı ile İmar İskân Bakanlığının İzmir şehri için verdiği gecekondu nüfusu oranlarını karşılaştırmalı

TABLO 8

| Kaynak | Gecekondu nüfusunun yüzdesi |
|---|---|
| İmar İskân Bakanlığı | 33.42 |
| Birinci örnekte mülâkat yapılanlar | 29.60 |
| İkinci örnekte mülâkat yapılanlar | 29.77 |

olarak vermektedir.[97] Görüldüğü gibi İmar İskân Bakanlığının rakamlarına göre (düşük gelir gruplarının gecekondularda yaşadığı düşünülürse) düşük gelir grubu araştırmamızda gerektiğinden fazla değil, gerektiğinden az bile temsil edilmiştir. Yalnız burada dikkate alınması gereken iki önemli nokta vardır. Bunlardan biri gecekondu nüfusu tanımıdır. Daha önce de belirtildiği gibi bu araştırmada gecekonduda yaşayanlar değil, gecekondu bölgelerinde yaşayanlar gecekondu nüfusu olarak kabul edilmişlerdir. Halbuki İmar İskân Bakanlığı gecekondu nüfusunun ölçütü olarak gecekondularda yaşayanları kullanmıştır. Aynı ölçüte göre birinci araştırmadaki gecekondu nüfusu (gecekondu tipi evlerde yaşayan nüfus) yüzde 26.7'dir. Görüldüğü gibi konut yerine çevre ölçütü kullanıldığı zaman gecekondu nüfusunda yüzde 3 civarında bir artış bulunmaktadır. Bu durum, dar gelirlilerin gerektiğinden çok temsil edildiği iddiasını destekleyici nitelikte olmakla beraber, araştırmamızdaki bu rakamın sadece konut durumunu ölçüt olarak kullanan İmar İskân Bakanlığı rakamından düşük olması gereğinden fazla temsil edilme

(97) **Gecekondus In İzmir,** Ministry of Reconstruction and Resettlement, Information Publications 5, Ankara 1966.

durumunun şüpheyle karşılanmasını zorunlu kılmaktadır.

İmar İskân Bakanlığının rakamı ile bizim rakamımızın karşılaştırılmasında dikkat edilmesi gereken ikinci notka araştırmaların evrenleridir. Bu araştırmanın evreni İzmir belediye hudutları ile Karşıyaka ve Bornova'dan meydana gelmiştir. Buna karşılık İmar İskân Bakanlığının araştırmasının evreni belirtilmemiştir. Bu nedenle iki araştırmanın verilerinin karşılaştırma sonuçlarını ihtiyatla karşılamak gerekir.

Örneğin evreni temsil edebilirliği konusunda yukardaki çözümlemelerden çıkan sonuç bazı tarafgirlik eğilimleri görülmekle beraber örneğin evreni temsil özelliğinin fazla kısıtlanmadığıdır.

Bölüm II

# İzmir'de Aile Yapısı

## I. GENEL

İzmir'de gözlenen aile tipleri ve bunların oranları Tablo 9'da gösterilmiştir. Tablodan da anlaşıldığı gibi İzmir kentindeki hâkim aile tipi çekirdek ailedir. Çekirdek aileyi izleyen ikinci tip **famille souche** tipi ailedir (çekirdek ailenin kuşak çizgisi üzerinde genişlemiş şekli). Hanede yaşayan evli çift sayısına gelince, ikiden fazla evli çiftin yaşadığı iki hane görülmüştür. Bunlardan biri orta gelir ve orta çevre grubunda ana - baba + oğul - gelin + oğul - gelin kompozisyonuna, öteki ise orta gelir ve lüks çevre grubunda ana - baba + oğul - gelin + damat - kız kompozisyonuna sahiptir. İki evli çiftin birarada yaşadığı ailelerin yüzdesi ise 10.8'dir. Görüldüğü gibi yüzde 27.2'ye ulaşan **famille souche** kategorisi içinde bile birden fazla evli çiftin bulunduğu hanehalkları yüzde ellinin altında kalmaktadır.

(Kadının bekâr kardeşlerinin görüldüğü aileler yüzde 0.4, erkeğin bekâr kardeşlerinin görüldüğü aileler ise yüzde 0.6 olarak toplam yüzde 1 bekâr kardeşlerin beraber oturduğu ailelere rastlanmıştır.)

TABLO 9

**Aile Yapısı (Genel)**

| Aile yapıları | Ağırlıklı | % |
|---|---|---|
| Klâsik geniş aile | 5 | 0.1 |
| Famille souche (matrilineal) | 947 | 20.3 |
| Famille souche (matrilineal) | 294 | 6.3 |
| Famille souche (karışık) | 29 | 0.6 |
| Çekirdek aile | 2963 | 63.5 |
| Parçalanmış ve tamamlanmamış aile | 429 | 9.2 |
| TOPLAM | 4662 | 100.0 |

**Famille souche** tipinin ikinci bir hâkim niteliği **patrilineal** oluşudur. Tablodan da görüldüğü gibi **patrilineal** nitelikteki **famille souche** tipi aileler, **matrilineal** nitelik taşıyanların üç mislinden daha fazladırlar. İzmir'de **famille souche** tipi ailenin **patrilineal** niteliği Türk ailesinin genel niteliklerinden birisinin yankısı şeklinde ele alınabilir. Örneğin Kıray aynı eğilimi Ereğli'de bulmuştur.[98] Ereğli'de **patrilineal** nitelikteki ailelerin oranı yüzde 27.5 iken, **matrilineal** nitelikteki aileler ancak yüzde 7.8'e ulaşabilmişlerdir. Aynı yöndeki eğilimler Ankara'daki gecekondu bölgelerinde de gözlenmiştir. Yasa'nın belirttiğine göre **patrilineal** nitelikteki aileler, **matri-**

(98) Kıray, Ereğli, s. 114.

**lineal** nitelikteki ailelerin beş misli daha fazladır.[99] Erdentuğ Türkiye'nin doğusunda Elâzığ dolaylarındaki köylerdeki ailelerde de aynı özelliği gözlemiştir.[100] Geniş ailelerdeki bu **patrilineallik** niteliği Ankara dolaylarındaki Hasanoğlan köyünde de görülmüştür.[101]

İzmir'deki geniş ailenin kuşak çizgileri boyunca genişleme göstermesi bu ailenin geçiş halindeki toplumların aile tipi olduğunu ve İzmir'in geleneksel özelliklerinden (aile tipi yönünden) arınmış olduğunu gösterir. Hâkim aile tipinin çekirdek aile olması ise gene İzmir şehrinin Levy'nin sınıflamasına göre modernleşmesinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. İzmir'e oranla Türkiye'nin daha geleneksel bölgelerindeki aile tipinin kardeşler çizgisi üzerinde de genişleme göstermesi[102] bize Türkiye'de ailenin, yapısal yönden Levy'nin işaret ettiği, geleneksel geniş aile, **famille souche** ve çekirdek aile şeklinde olan evrim çizgisini izlediği konusunda ipuçları verir gibi gözükmektedir.

(99) İbrahim Yasa, **Ankara'da Gecekondu Aileleri,** SSYB, Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları, No. 46, Ankara 1966, s. 105, Tablo 44.

(100) Nermin Erdentuğ, **Sün Köyü'nün Etnolojik Tetkiki,** Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Yayınlarından, No. 132, Ankara 1959, s. 20; Nermin Erdentuğ, **Hal Köyü'nün Etnolojik Tetkiki,** Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, No. 109, Ankara 1956, ss. 31-32.

(101) İbrahim Yasa, **Yirmibeş Yıl Sonra Hasanoğlan Köyü,** Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No. 270, Ankara 1969, s. 79, Tablo 19.

(102) Erdentuğ, **Sün Köyü,** s. 19.

TABLO 10

**Türkiye'nin Çeşitli Yerlerinde Çekirdek ve Geniş Aile Yüzdeleri**

| Aile tipleri | Orta Anadolu köyleri[1] | Hasanoğlan[2] | Ereğli[3] | İzmir | Ankara gecekonduları[4] | Sindel[5] |
|---|---|---|---|---|---|---|
| Çekirdek | 6.8 | 58.0 | 61.6 | 63.6 | 72.0 | 88.5 |
| Geniş | 93.2 | 41.5 | 77.2 | 27.2 | 20.0 | 11.5 |
| Diğer | 0.0 | 0.5 | 1.2 | 0.2 | 8.2 | 0.0 |

Kaynaklar:

1. Rezan Şahinkaya, **Orta Anadolu Köylerinde Aile Strüktürü,** Ziraat Fakültesi Yayınları, No. 225, Ankara 1966, s. 34.
2. Yasa, **Hasanoğlan,** s. 114.
3. Kıray, **a.g.e.,** s. 114.
4. Yasa, **Ankara'da Gecekondu Aileleri,** s. 104.
5. Yasa, **Sindel,** s. 35.

Aile yapısı konusunda Türkiye'de elimizde bulunan bilgileri İzmir kenti ile karşılaştırmalı olarak Tablo 10'da görmekteyiz. Tablodan da anlaşılacağı gibi Ankara gecekondularındaki aile yapısı İzmir kentindeki aile yapısından daha modern gözükmektedir. Bunun en önemli nedeni kuşkusuz Ankara gecekondularındaki hareketlilik ve kent yaşantısına uyumdur. Sindel köyü de İzmir kentinden daha modern bir aile yapısına sahip gözükmekle beraber bu köyün Ege bölgesinde bulunması ve bir Alevi köyü olması karşılaştırmalarda tipik bir köy olarak alınmasını önlemektedir. Tabloda gerek Ankara gecekonduları, gerekse Sindel için gösterilen yüksek çekirdek aile oranlarının bir nedeni de çok muhtemelen

bu araştırmalarda tek kişilerle, bozuk ve tamamlanmamış ailelerin de çekirdek olarak sınıflandırılmış olmalarıdır. Elimizde Türkiye'deki başka kentlere ilişkin verilerin bulunmaması, bizi İzmir'in aile yapısı yönünden yerini belirlemekten alıkoymaktadır. Ancak genel bir yargı ile İzmir'deki hâkim aile yapısının modern toplumların aile yapısı olarak belirlenen çekirdek aile olduğu, ikinci büyük grubun ise geçiş halinde bulunan toplumların aile tipi olarak belirlenen **famille souche** olduğu, böylelikle kentin aile yapısı yönünden genellikle modernleşmekte bulunduğu söylenebilir.

Tablo 9'da dikkati çeken bir başka nokta, bozuk ve tamamlanmamış ailelerin oranının yüzde 9.2 gibi bir rakama ulaşmış olmasıdır. Karşılaştırma olanaklarımızın bulunmaması bu konuda kesin yargılara varmamızı önlemekle beraber oranın hayli yüksek olduğu meydandadır.

İzmir kentindeki ortalama hanehalkı büyüklüğü karşılaştırmalı olarak Tablo 11'de gösterilmiştir. 4.7 kişi olan ortalama hanehalkı büyüklüğü İzmir kentinde ailenin kentsel niteliğini ortaya koymaktadır. Her ne kadar durum son derece açık görünüyorsa da ortalama hanehalkı büyüklüğü rakamının kentsel veya köysel nitelikteki aile yapısını işaret etmesi Türk sosyoloji kaynaklarında oldukça tartışmalı bir konu gibi gözükmektedir. Örneğin, Yasa 5.5 kişilik ortalama hanehalkı büyüklüğünü ailenin köysel niteliğinin belirtisi olarak almakta,[103] buna karşılık Kıray ortalama 5.2 kişilik ortalama hane-

(103) Yasa, **Ankara'da Gecekondu Aileleri**, s. 104.

TABLO 11

**Ortalama Hanehalkı Üyeleri Sayıları**

| | |
|---|---|
| Türkiye[1] | 5.67 |
| Kentler[1] | 4.63 |
| Kasabalar[1] | 5.19 |
| Köyler[1] | 6.16 |
| İzmir gecekonduları[2] | 4.39 |
| İstanbul gecekonduları[3] | 4.71 |
| Ankara Gecekonduları[4] | 5.5 |
| Orta Anadolu köyleri[5] | 7.2 |
| Ereğli (Kasaba)[6] | 5.2 |
| Sindel[7] | 4.1 |
| Hal[8] | 5.4 |
| Ereğli (Köyler)[5] | 6.29 |
| Hasanoğlan[9] | 5.38 |
| İzmir şehri | 4.7 |

1. **Genel Nüfus Sayımı,** ss. 672-675, Tablo: 53a, 53b, 53c.
2. **Gecekondus in İzmir,** Ministry of Reconstruction and Resettlement, General Directorate of Housing, Social Research Department-7, Information Publications 5, Ankara 1966.
3. **İstanbul Gecekonduları,** İmar ve İskân Bakanlığı Mesken Genel Müdürlüğü Sosyal Araştırma Dairesi: 6, Tanıtma Yayınları: 4, Ankara 1966.
4. Yasa, **Ankara'da Gecekondu Aileleri,** s. 108.
5. Şahinkaya, **a.g.e.**
6. Kıray, **a.g.e.,** s. 115; s. 201.
7. Yasa, **Sindel,** ss. 34-35.
8. Erdentuğ, **Hal Köyü.**
9. Yasa, **Hasanoğlan,** s. 82.

halkı büyüklüğünü kentsel aileye yaklaşma olarak belirtmektedir.[104] Hiç kuşkusuz ortalama hanehalkı üyeleri sayısındaki 0.3'lük bir fark kentsel ya da köysel ailenin nitelik farkını belirliyemez. Her iki araştırmacının birbirine çok yakın rakamları kentsel ve köysel ailenin nitelikleri diye belirlemeleri muhtemelen bu rakamların çözümlendiği çerçeve ile yakından ilişkilidir. Yasa 5.5 rakamını kentsel bir nitelikte olan gecekondu çerçevesinde bulduğundan ve bu rakam kent ortalaması olan 4.63'ten büyük olduğu için ailenin köysel niteliğine işaret etmiş olabilir. Diğer yandan Kıray kasabada bulduğu ortalama 5.2 rakamını köysel bölgelerin ortalaması olan 6.16 ile karşılaştırmışsa ailenin kentsel nitelik taşıdığına işaret etmiş olabilir. Bizim araştırmamızdaki Tablo 11 bu sorunu çözmeye yardım edebilir. Tablodan da görüldüğü gibi ortalama hanehalkı sayısı bakımından kent ve köy arasında kasabalar 5.19 gibi bir rakama sahiptir ki bu rakam Kıray'ın bir kasaba olan Ereğli'de bulduğu rakama son derece yakındır. Kasabaların köy ile kent arasında bir geçiş belirttiği düşünülürse gene bir geçiş bölgesi olan Ankara gecekondularında bulunan rakamın değerlendirmesi de daha gerçekçi olarak yapılabilir. Sonuç olarak bu konuda denebilir ki gerek Kıray gerekse Yasa geçiş halinde bulunan ailelerin ortalama hanehalkı rakamlarını bulmuşlar ve biri bu rakamı kentsel ortalamadan fazla bulduğu için köye yakın olarak belirlemiş, öteki ise köysel ortalamadan düşük bulduğu için kentsel olarak nitelemiştir.

(104) Kıray, a.g.e., s. 115.

Bütün bu tartışmaların ışığı altında ortalama hanehalkı üyeleri sayısı bakımından İzmir'de ailenin tamamen kentsel bir nitelik taşıdığı ortaya çıkmaktadır.[105]

## II. BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLERİMİZLE AİLE YAPISI ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Tablo 12, İzmir'de aile yapısı ile gelir arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Tablodan da görüldüğü gibi gelir ile aile yapısı arasındaki ilişki .005 seviyesinde anlamlı bulunmuştur. Tablo 13'ten anlaşıldığı gibi aile yapısı ile çevre arasındaki ilişki de .005 seviyesinde anlamlıdır. İlişkinin derecesine gelince, gelir ile aile yapısı arasındaki ilişki, çevre ile aile yapısı arasındaki ilişkiden daha kuvvetli görülmektedir. İlişki katsayısı gelir için .197 iken aynı katsayı çevre için .083'tür.

Bağımsız değişkenlerimiz ile aile yapısı arasındaki ilişki, artış veya azalış devamlılığı yönünden de

(105) Kentsel bölgelerde ortalama hanehalkı üyeleri sayısının düştüğü Arı tarafından İstanbul için gösterilmiştir. Bakınız: Oğuz Arı, "1950-1951 Senelerinde Bulgaristan'dan Tehcir Edilen Türk Göçmenlerinden Bir Örnek Grup Seçilerek Dayanışma ve Sosyal İntibak Bakımından Aile Cesametinin ve Aile İçindeki Münasebetlerin Araştırılması", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası,** Cilt XX, No. 1-4'den ayrı bası. Ayrıca bakınız: Oğuz Arı, Cavit Orhan Tütengil, "İstanbul'a Göç ve Çalışma Hayatına İntibak Araştırması", **İktisat Fakültesi Mecmuası,** Cilt 25, No. 4'den ayrı bası, İstanbul 1968.

TABLO 12

**Aile Yapıları**
(Gelir Kategorilerine Göre)

| Gelir kategorileri | - 500 TL. | | 501 - 1500 TL. | | 1501 + TL. | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| Aile yapısı | n Ağırlıklı | % | n Ağırlıklı | % | n Ağırlıklı | % |
| Famille Souche (patrilineal) | 391 | 19.7 | 475 | 20.9 | 81 | 19.5 |
| Famille Souche (matrilineal) | 131 | 6.6 | 99 | 4.4 | 64 | 15.4 |
| Famille Souche (karışık) | 8 | 0.4 | 17 | 0.7 | 4 | 0.9 |
| Çekirdek aile | 1166 | 58.7 | 1541 | 68.1 | 256 | 61.7 |
| Parçalanmış ve tamamlanmamış aile | 289 | 14.5 | 130 | 5.7 | 10 | 2.4 |
| TOPLAM | 1985 | 99.9 | 2262 | 99.8 | 415 | 99.9 |

$X^2 = 189.21^*$ s.d. = 6 $p < .005$ C = 0.197

(*) Çok küçük rakamlardan dolayı karışık **famille souche** kategorisi hesaplamalara dahil edilmemiştir.

gelir ve çevre bakımından farklılıklar göstermektedir. Gelir grupları yükseldikçe sadece bozuk ve tamamlanmamış aileler devamlı bir azalış eğilimi göstermekte, ötekiler ise (hesaplamalara dahil edilmiyen karışık **famille souche** hariç) azalma ya da artma eğilimlerinde bir devamlılıktan yoksun bulunmaktadır.

Öte yandan çevre yükseldikçe çekirdek ailelerin oranı devamlı bir artış göstermektedir. Buna ilâve olarak kuşak çizgileri boyunca genişlemiş olan aileler arasındaki **patrilineal** nitelikte olanların oranı

TABLO 13

**Aile Yapıları**

(Çevre Kategorilerine Göre)

| Çevre kategorileri | Gecekondu | | Orta | | Lüks | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| Aile yapısı | n Ağırlıklı | % | n Ağırlıklı | % | n Ağırlıklı | % |
| Famille Souche (patrilineal) | 313 | 22.3 | 567 | 20.3 | 67 | 14.2 |
| Famille Souche (matrilineal) | 71 | 5.0 | 172 | 6.2 | 51 | 10.8 |
| Famille Souche (karışık) | 0 | 0.0 | 27 | 0.9 | 2 | 0.4 |
| Çekirdek aile | 876 | 62.5 | 1776 | 63.6 | 311 | 66.3 |
| Parçalanmış ve tamamlanmamış aile | 141 | 10.0 | 250 | 8.9 | 38 | 8.1 |
| TOPLAM | 1401 | 99.8 | 2792 | 99.9 | 469 | 99.8 |

$X^2 = 32.19$* s.d. = 6 $p < .005$ C = 0.083

(*) Çok küçük rakamlardan dolayı karışık **famille souche** kategorisi hesaplamalara dahil edilmemiştir.

düşmekte, buna karşılık **matrilineal** nitelikte olanların oranı yükselmektedir. Eğer çekirdek yapıya sahip olma ve **patrilineal**'likten uzaklaşma aile yapısı bakımından modernleşme göstergeleri olarak alınırsa İzmir'de ailenin çevre yükseliğiyle modernleştiği söylenebilir.[106]

Bu durumda gelir ile aile yapısı arasında daha kuvvetli bir ilişki bulunduğu, fakat çevrenin değişme eğiliminin devamlılığı bakımından daha iyi bir

(106) Modernleşme ile ailenin **patrilineallik** veya **matrilineallik** özellikleri arasındaki ilişki için bakınız: Goode, "Industrialization and Family Change", **a.g.e.**, ss. 240-241.

gösterge olduğu ortaya çıkmaktadır. Kuşkusuz gelir ve çevre gibi birbirinden etkilenen iki bağımsız değişkenin aile yapısı üzerindeki etkilerini daha derinliğine çözebilmek için bunlara birbirinden bağımsız olarak bakmak gerekecektir.

Eksik ve parçalanmış olan ailelere gelince, gelir ve çevre yükselişleriyle bu tip ailelerin oranında meydana gelen devamlı düşme Pollak'ın yaklaşımıyla açıklanabilir.[107] Bozuk ve tamamlanmamış aile yapıları toplumsal normlardan bir sapma olarak alındığında, sosyo-ekonomik durum yükseldikçe bu normlardan sapmaların azalması beklenebilir.

Gelirin ve çevrenin ortalama hanehalkı üyeleri sayısı üzerindeki etkileri Tablo 14 ve Tablo 15'te gösterilmiştir. Tablolardan da anlaşıldığı gibi gelir ve çevre artışları ortalama hanehalkı üyeleri sayısı üzerinde anlamlı etkilere sahip değildirler.

TABLO 14

**Gelir Gruplarına Göre Ortalama Hanehalkı Üyeleri Sayısı**

| Gelir grupları | - 500 TL. | 501 - 1500 TL. | 1501 + TL. |
|---|---|---|---|
| Ortalama hanehalkı büyüklüğü | 4.52 | 4.87 | 4.63 |

TABLO 15

**Çevre Gruplarına Göre Ortalama Hanehalkı Üyeleri Sayısı**

| Çevre grupları | Gecekondu | Orta | Lüks |
|---|---|---|---|
| Ortalama hanehalkı büyüklüğü | 4.74 | 4.77 | 4.13 |

(107) Bu yaklaşım için bakınız: Pollak, a.g.e., ss. 321-339.

## III. AİLE YAPISI ÜZERİNDE GELİRİN VE ÇEVRENİN BİRBİRİNDEN BAĞIMSIZ OLARAK ETKİLERİ

Aile yapısı üzerinde bağımsız değişkenlerimizin, birbirlerinden arınmış etkilerini aramak için sırayla değişkenlerin biri sabit tutulmuş ve öbürünün etkilerine bakılmıştır. Bu çözümlemelerimizde aile yapısı olarak yalnızca çekirdek aile ve kuşak çizgisi boyunca genişlemiş çekirdek aile olan **famille souche** alınmışlardır. Tablo 16 ve Tablo 17 bize açıkça her iki bağımsız değişkenimizin birbirleriyle yakından ilişkili olduklarını göstermektedir. Değişkenin biri sabit tutulduğu zaman öteki değişken ile aile yapısı arasındaki ilişki büyük ölçüde azalmaktadır.

TABLO 16

**Çevre Gruplarına Göre Gelir ile Aile Yapısı Arasındaki İlişki**

| Çevre grupları | Aile yapısı ile gelir ilişkisi | | |
|---|---|---|---|
| | $X^2$ | Anlamlılık seviyesi | C |
| Gecekondu | 7.596 | .01 | 0.077 |
| Orta | 14.726 | .005 | 0.076 |
| Lüks | 3.713 | .10 | 0.092 |

Tablo 16'da çevre sabit tutulduğu zaman her üç çevre grubunda da gelir ile aile yapısı arasındaki ilişkinin anlamlılığına ve bu ilişkinin derecesine bakıldığında elde edilen sonuçlar belirtilmiştir. Tablo 17'de ise aynı işlem gelir sabit tutularak çevre ile yapıldığında elde edilen sonuçlar gösterilmiştir. Tablolardan da anlaşıldığı gibi gelir ile aile yapısı

arasındaki ilişki aile ile çevre arasındaki ilişkiden daha kuvvetlidir. İlişki katsayısının ortalaması gelir ile aile yapısı için .081, çevre ile aile yapısı için .059'dur. Bu rakamların küçük olması yanında aralarındaki farkın da fazla olmaması güvenilirliği azaltmaktadır. Fakat $X^2$ testlerinin sonuçları da aynı sonuçları desteklediğinden bu konuda varılan yargıyı geçerli kabul etmek olanaklıdır.

TABLO 17

**Gelir Gruplarına Göre Çevre ile Aile Yapısı Arasındaki İlişki**

| Gelir grupları | Aile yapısı ile çevre ilişkisi | | |
|---|---|---|---|
| | $X^2$ | Anlamlılık seviyesi | C |
| - 500 TL. | 0.346 | .99 | 0.00452 |
| 501 - 1500 TL. | 2.033 | .90 | 0.0309 |
| 1501 + TL. | 8.267 | .025 | 0.142 |

Tabloların çözümlenmesinden çıkan ilginç bir sonuç çevre ile aile yapısı arasındaki ilişkinin yüksek gelir grubunda en kuvvetli bulunması, buna karşılık gelir ile aile yapısı arasındaki ilişkinin lüks çevrede en zayıf olmasıdır. (Her ne kadar ilişki katsayısı lüks çevre için büyük çıkmışsa da sorun $X^2$'nin bölündüğü rakam olan N yönünden ele alındığında bu rakamın büyüklüğü önemini kaybetmektedir. Lüks çevre için N gecekondu çevresinden 3 defa, orta çevreden ise 6 defa daha küçüktür. Bu nedenle bu kategori için aynen yüksek gelir grubunda

olduğu gibi $X^2$ testi, ilişki katsayısından daha güvenilir bir sonuç vermektedir.)

Bu son bulgunun ışığında gelir ve çevre yükselişlerinin aile yapısında sebep oldukları değişiklik eğiliminin devamlılığı konusundaki bulgular da düşünülürse gelirin aile yapısını değiştirici niteliğinin üst gelir gruplarında ancak çevrenin etkisi ile gerçekleştiği oldukça güvenilir olarak belirtilebilir.

Bölüm III

# Aileler arası İlişkiler: Akrabalarla Koalisyon Kurma Eğilimleri

## I. GENEL

Daha önce de belirtildiği gibi Litwak çekirdek aileler konfederasyonunu alternatif bir aile yapısı olarak sunar.[108] Ayrıca bu yapının, endüstriyel toplumlara en uygun aile tipi olduğunu iddia eder.[109] Hiç şüphe yok ki ayrı çatılar altında yaşayan ailelerin kaynaklarını biraraya getirmeleri ailenin toplumdaki fonksiyonlarını daha iyi yerine getirmesini sağlar. Fakat çekirdek aileleri konfederasyon kabul etmek ve bunu bir alternatif yapı olarak öne sürmek biraz gerçek dışı bir yaklaşım gibi düşünülebilir. Bunun nedenleri şöyle sıralanabilir: 1) Çekir-

(108) Litwak, a.g.e., s. 291.
(109) y.a.g.e., s. 321.

dek aileler konfederasyonu fizikî yakınlığı gerektirir. Bu ise endüstriyel bir toplumun gerektirdiği coğrafik hareketlilik serbestliğini kısıtlar.[110] 2) Çekirdek aileler konfederasyonunun niteliklerinden biri önemli hizmet alışverişi yapmak, öteki ise ekonomik ve coğrafik bağımsızlığı korumaktır. Bu iki nitelik birbirleriyle çelişkili olduklarından dolayı biri ötekini yokedebilir. 3) Önemli hizmet alışverişini yalnızca çekirdek ailelerin tekelinde düşünmek gerçekçi değildir. Klâsik geniş aileler ya da **famille souche** tipi aileler de birbirleriyle hizmet alışverişinde bulunabilirler. 4) Litwak'ın çözümlemelerinde çekirdek aileler konfederasyonunun mu endüstriyel toplumun ürünü olduğu, yoksa endüstriyel toplumun mu bu tip ailenin ürünü olduğu çok kesin olarak belirlenmiş değildir. 5) Litwak kendisi bile çalışmasında gerçek olmaktan çok ideal tipler üzerinde durduğunu açıklar.[111]

Yukarda belirtilen nedenlerle çekirdek aileler koalisyonu alternatif bir aile tipi olarak alınmamakla beraber, bu kavram, bir toplumda ailenin kaynaklarına ışık tutacağından, bu çalışmada ailelerin birbirleriyle olan ilişkileri incelenecek ve aileler arası koalisyon meydana getirme eğilimi araştırılacaktır. Bu noktanın araştırılmasının bir başka nedeni ailenin toplumda Parsons'un savunduğu gibi gerçekten izo-

(110) Her ne kadar Litwak ailesel bağların uzak coğrafî mesafelerde dahi korunduğunu iddia ederse de, kaynakları birleştirme olanağı bulunmadıktan sonra mânevî bağların devamı anlamsızlaşmaktadır. Bakınız: **y.a.g.e.**, s. 320.

(111) **y.a.g.e.**, s. 292.

le edilip edilmediğini de kontrol etmektir.[112] Ailenin hanehalkı dışındaki kaynaklardan yararlanmaları, toplumdaki fonksiyonlarını yerine getirmesi bakımından büyük bir önem taşımaktadır. Hiç kuşku yok ki aile ne kadar çok kaynak kullanabiliyorsa toplumsal fonksiyonlarında da o kadar etkili olacaktır.

Ailenin akrabalarla koalisyon kurma eğilimini saptamak amaciyle üç grup ölçüt kullanılmıştır. Birinci grup ölçütler koalisyon için gerekli fizikî koşullardır. Bu grupta iki ölçütümüz vardır. Bunlardan biri yakın akrabalarla fizikî yakınlık, ikincisi ise görüşme sıklığıdır. İkinci grup, koalisyon arzusudur. Bu grupta tek ölçütümüz vardır. Bu da koalisyon kurulması ile ilgili olan fizikî bir koşulun yerine getirilmesidir. Bir başka deyişle bu arzu, ailenin oturduğu ev seçilirken akrabalara yakınlığının bir değer taşıyıp taşımadığının ölçülmesiyle saptanmaya çalışılmıştır. Üçüncü grup ölçütlerimiz koalisyonun belirleyici ögeleri olan önemli kaynak ve hizmet alışverişleridir. Bunlar karşılıksız para yardımı, karşılıksız mal yardımı, para ödünçleşmesi, mal ödünçleşmesi ve ev işlerinde karşılıklı yardımlaşmadır.

## II. KOALİSYON KURMA EĞİLİMLERİ

### A. KOALİSYONUN FİZİKÎ KOŞULLARI

#### a) Yakın akrabalara fizikî yakınlık

İncelediğimiz ailelerin yüzde 11.3'ünün aynı binada, yüzde 35.4ünün aynı mahallede, yüzde 17.5'i-

(112) Parsons, "The Social Structure of the Family", a.g.e., ss. 190 vd.

nin komşu mahallede, yüzde 19.8'inin de aynı şehirde yakın akrabaları vardır.[113] Ailelerin ancak yüzde 14.8'inin aynı şehirde yakın akrabaları yoktur. Görüldüğü gibi ailelerin yüzde 64.2'si komşu mahallede veya daha yakında akrabalara sahiptirler.

TABLO 18

**Gelir Gruplarına Göre Komşu Mahallede veya Daha Yakında Oturan Yakın Akrabaları Olan Aileler**

| Gelir grupları | - 500 TL. | | 501 - 1500 TL. | | 1501 + TL. | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | n | % | n | % | n | % |
| Akrabası var | 1316 | 67.35 | 1401 | 62.07 | 279 | 61.04 |
| Akrabası yok | 638 | 32.65 | 856 | 37.93 | 178 | 38.94 |
| $X^2$ = 14.956 | s.d. = 2 | | p<.005 | | C = .0564 | |

TABLO 19

**Çevre Gruplarına Göre Komşu Mahallede veya Daha Yakında Oturan Yakın Akrabaları Olan Aileler**

| Çevre grupları | Gecekondu | | Orta | | Lüks | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | n | % | n | % | n | % |
| Akrabası var | 950 | 68.35 | 1752 | 62.84 | 294 | 59.99 |
| Akrabası yok | 440 | 31.65 | 1036 | 37.16 | 196 | 40.01 |
| $X^2$ = 95.040 | s.d. = 2 | | p<.005 | | C = .141 | |

Tablo 18 ve 19 bize gelir ve çevre yükselişleri ile akrabalara yakın olma eğiliminin düştüğünü göstermektedir. Bir başka deyişle ailelerin sosyo-ekonomik durumları yükseldikçe akrabalarla çeşitli konularda işbirliği yapmanın önşartlarından biri olan

(113) "Yakın akraba" tanımı için bakınız: Ek 2, soru 11.

fizikî yakınlık eğilimi azalmaktadır. Bunun nedeni düşük gelir ve çevrede olan ailelerin güvenlik yönünden akrabalarına yakın olma arzuları olarak düşünülebilir. Sosyo-ekonomik durum düzeldikçe ailenin kendi kendine yeterliği artmakta ve yakın akrabalardan bağımsızlaşmak eğilimi yükselmekte olabilir.

**b) Görüşme sıklığı**

Ailelerin yüzde 31.0'i yakın akrabalarını her gün, yüzde 14.6'sı haftada bir iki defa, yüzde 13.4'ü haftada bir, yüzde 9.4'ü onbeş günde bir, yüzde 9.3'ü ayda bir, yüzde 19.6'sı da çok seyrek olarak ziyaret etmektedirler. Yüzde 5.0'i de yakın akrabalarını hiç ziyaret etmemektedirler. Ailelerin yüzde 59'unun akrabalarını en az haftada bir ziyaret ettikleri anlaşılmaktadır.

Akrabalarla kaynak paylaşmanın en belirgin koşullarından biri olan her gün görüşme eğiliminin gelire ve çevreye göre durumu Tablo 20 ve 21'de gösterilmiştir. Tablolardan da anlaşılacağı üzere ge-

TABLO 20.

**Gelir Gruplarına Göre Akrabalarını Hergün Ziyaret Eden Aileler**

| Gelir grupları | - 500 TL. | | 501 - 1500 TL. | | 1501 + TL. | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | n | % | n | % | n | % |
| Hergün | 659 | 33.73 | 673 | 29.82 | 124 | 27.13 |
| Daha seyrek | 1295 | 66.27 | 1584 | 70.18 | 333 | 72.87 |

$X^2$ = 11.619 s.d. = 2 $p < .005$ C = .0497

TABLO 21

**Çevre Gruplarına Göre Akrabalarını Hergün Ziyaret Eden Aileler**

| Çevre grupları | Gecekondu | | Orta | | Lüks | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | n | % | n | % | n | % |
| Hergün | 437 | 31.44 | 892 | 31.99 | 127 | 25.92 |
| Daha seyrek | 953 | 68.56 | 1896 | 68.01 | 363 | 74.08 |

$X^2 = 7.838$ s.d. = 2 $p < .05$ C = .0408

lir ve çevre artışlarıyla bu eğilim düşme göstermektedir. Bu düşmenin nedeni olarak fizikî yakınlık konusunda yukarda belirtilen hususlar tekrarlanabilir.

Böylelikle sonuç olarak akrabalarla koalisyon kurma eğiliminin fizikî koşullarının gelir ve çevre yükselişleriyle azalmaya doğru yöneldiği söylenebilir.

### B. KOALİSYON KURMA ARZUSU

Daha önce de belirtildiği gibi bu arzuyu ancak oturulan ev seçilirken akrabalara yakınlığının dikkate alınmış olması ölçütüyle değerlendireceğiz.

İncelemekte olduğumuz ailelerin sadece yüzde 17.0'ı evlerini akrabalarına yakın olduğu için seçtiklerini bildirmişlerdir. Tablo 22 ve 23 akrabalara yakınlık arzusunun gelir ve çevreye göre dağılımlarını göstermektedirler. Tablo 22'den anlaşıldığına göre akrabalara en fazla yakın olmak isteyen grup orta gelir grubudur. Diğer yandan Tablo 23'ten anlaşıldığına göre çevre yükseldikçe akrabalara yakın olma

TABLO 22

**Gelir Gruplarına Göre Evlerini Akrabalarına Yakın Olduğu İçin Seçen Aileler**

| Gelir grupları | - 500 TL. | | 501 - 1500 TL. | | 1501 + TL. | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | n | % | n | % | n | % |
| Akrabalara yakın olduğu için | 264 | 13.51 | 463 | 20.51 | 66 | 14.44 |
| Başka sebepler | 1690 | 86.49 | 1794 | 79.49 | 191 | 85.56 |
| $X^2 = 39.127$ | s.d. = 2 | | p<.005 | | C = .091 | |

arzusunda bir azalma eğilimi görülmektedir. Bu durumda koalisyon kurma arzusunun orta gelir grubunda en fazla olduğu, buna karşılık çevre yükselişleriyle bu arzunun azaldığı belirtilebilir.

İlginç bir nokta akrabalara yakın olma arzusu ile gerçek yakınlık arasındaki tutarsızlıktır. Akrabalarına yakın olmak istediklerini belirtenlerin oranı sadece yüzde 17 iken komşu mahallede veya daha

TABLO 23

**Çevre Gruplarına Göre Evlerini Akrabalarına Yakın Olduğu İçin Seçen Aileler**

| Çevre grupları | Gecekondu | | Orta | | Lüks | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | n | % | n | % | n | % |
| Akrabalara yakın olduğu için | 273 | 19.64 | 460 | 16.50 | 60 | 12.24 |
| Başka sebepler | 1117 | 80.36 | 2328 | 83.50 | 430 | 87.76 |
| $X^2 = 15.692$ | s.d. = 2 | | p<.005 | | C = .0578 | |

yakında akrabası olanların oranının yüzde 64.2'ye ulaşması bize koalisyon kurma arzusunun çoğunlukla açık seçik bir şekilde belirlenemediği veya ailelerin tesadüfen akrabalarına yakın oturdukları konusunda ipuçları vermektedir.

## C. AKRABALARARASI KAYNAK VE HİZMET ALIŞVERİŞLERİ

### a) Karşılıksız para yardımı

İncelemeye dahil ailelerin yüzde 90.5'i hiçbir zaman akrabalarından karşılıksız para yardımı almamışlardır. Muntazam yardım görenlerin oranı yüzde 1.8, bazan yardım görenler yüzde 5.2 ve bir defaya mahsus olmak üzere akrabalarından karşılıksız para yardımı almış olanların oranı ise yüzde 2.1'dir.

Ailelerin yüzde 83.5'i hiçbir zaman akrabalarına karşılıksız para yardımı yapmamışlardır. Yüzde 3.0 bir defaya mahsus, yüzde 10.4 bazan ve yüzde 3.0 da muntazam olarak para yardımı yaptıklarını belirtmişlerdir.

TABLO 24a

**Gelir Gruplarına Göre Akrabalarına Karşılıksız Para Yardımı Yapan Aileler**

| Gelir grupları | - 500 TL. | | 501 - 1500 TL. | | 1501 + TL. | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | n | % | n | % | n | % |
| Yapan | 223 | 11.41 | 365 | 16.13 | 186 | 40.70 |
| Yapmayan | 1731 | 88.59 | 1892 | 83.87 | 281 | 59.30 |

$X^2 = 228.970$ s.d. = 2 $p < .005$ C = .216

TABLO 24b

**Gelir Gruplarına Göre Akrabalarından Karşılıksız Para Yardımı Alan Aileler**

| Gelir grupları | - 500 TL. | | 501 - 1500 TL. | | 1501 + TL. | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | n | % | n | % | n | % |
| Alan | 192 | 9.83 | 203 | 8.99 | 51 | 11.16 |
| Almıyan | 1762 | 90.17 | 2254 | 91.01 | 206 | 88.84 |
| $X^2 = 1.840$ | s.d. = 2 | | $p<.05$ | | C = .0198 | |

Tablo 24 ve 25'ten de açıkça görüldüğü gibi sosyo-ekonomik durum yükseldikçe karşılıksız para yardımı ilişkisi de artma eğilimi göstermektedir. İlginç olan nokta, sadece karşılıksız para vermenin değil, almanın da özellikle çevre artışı ile yükselme eğilimi göstermesidir. Verilerden anlaşıldığına göre sosyo-ekonomik durum yükseldikçe akrabalarla nakit kaynakların birleştirilmesi eğilimi de artmaktadır.

Bir başka ilginç nokta, aileler arasında yardım yapanlarla alanlar arasındaki farktır. Yardım yapanların oranı yüzde 16.5 olduğu halde yardım alanların oranı yüzde 9.5'tir. Arada yüzde 7 civarında bir fark belirmektedir ki bu farkın araştırılan toplum dışına giden yardımlara ait olduğu düşünülebilir. Bir başka olasılık para yardımı alanların bu durumu rahatlıkla ifade edememiş olmalarıdır.

**b) Karşılıksız mal yardımı**

Araştırılan ailelerin yüzde 88.6'sı hiçbir zaman akrabalarından karşılıksız mal yardımı almamıştır.

TABLO 25a

**Çevre Gruplarına Göre Akrabalarına Karşılıksız Para Yardımı Yapan Aileler**

| Çevre grupları | Gecekondu | | Orta | | Lüks | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | n | % | n | % | n | % |
| Yapan | 161 | 11.58 | 449 | 16.46 | 154 | 31.43 |
| Alan | 1229 | 88.42 | 2339 | 83.54 | 336 | 68.57 |
| $X^2 = 101.883$ | s.d. = 2 | | p<.005 | | C = .145 | |

TABLO 25b

**Çevre Gruplarına Göre Akrabalarından Karşılıksız Para Yardımı Alan Aileler**

| Çevre grupları | Gecekondu | | Orta | | Lüks | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | n | % | n | % | n | % |
| Alan | 83 | 5.97 | 289 | 10.47 | 74 | 15.10 |
| Almıyan | 1807 | 94.03 | 2499 | 89.53 | 416 | 84.90 |
| $X^2 = 40.136$ | s.d. = 2 | | p<.005 | | C = .0923 | |

Bu yardımı bazan alanların oranı yüzde 5.0, yılda bir defa alanlar ise yüzde 2.9'dur.

Ailelerin yüzde 83.5'i akrabalarına hiçbir zaman karşılıksız mal yardımı yapmamışlardır. Yüzde 9.3'ü bu yardımı bazan, yüzde 3.1'i de yılda bir defa yapmaktadır.

Tablo 26 ve 27 gelir ve çevre artışıyla karşılıksız mal alışverişi ilişkisinin arttığını göstermektedir. Artışın devamlılığı özellikle yardım yapmada son derece belirgindir.

Karşılıksız mal yardımı yapanların oranı yüzde 16.5 olduğu halde karşılıksız mal yardımı alanların oranı yüzde 11.4'dür. Yüzde 5.1'lik fark için karşılıksız para yardımı konusunda söylenmiş olanlar bir defa daha tekrarlanabilir.

TABLO 26 a

**Gelir Gruplarına Göre Akrabalarına Karşılıksız Mal Yardımı Yapan Aileler**

| Gelir grupları | - 500 TL. | | 501 - 1500 TL. | | 1501 + TL. | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | n | % | n | % | n | % |
| Yapan | 195 | 9.98 | 432 | 19.14 | 152 | 33.06 |
| Yapmıyan | 1759 | 90.02 | 1825 | 80.86 | 305 | 66.74 |

$X^2 = 208.714$ s.d. = 2 $p < .005$ C = .206

TABLO 26 b

**Gelir Gruplarına Göre Akrabalarından Karşılıksız Mal Yardımı Alan Aileler**

| Gelir grupları | - 500 TL. | | 501 - 1500 TL. | | 1501 + TL. | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | n | % | n | % | n | % |
| Alan | 192 | 9.88 | 298 | 13.20 | 44 | 9.63 |
| Almıyan | 1762 | 90.12 | 1959 | 86.80 | 413 | 90.37 |

$X^2 = 13.576$ s.d. = 2 $p < .005$ C = .0537

TABLO 27 a

**Çevre Gruplarına Göre Akrabalarına Karşılıksız Mal Yardımı Yapan Aileler**

| Çevre grupları | Gecekondu | | Orta | | Lüks | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | n | % | n | % | n | % |
| Yapan | 137 | 9.86 | 486 | 17.43 | 156 | 31.84 |
| Yapmıyan | 1253 | 90.14 | 2302 | 82.57 | 334 | 68.16 |

$X^2 = 128.031$ s.d. = 2 $p < .005$ C = .163

TABLO 27 b

**Çevre Gruplarına Göre Akrabalarından Karşılıksız Mal Yardımı Alan Aileler**

| Çevre grupları | Gecekondu | | Orta | | Lüks | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | n | % | n | % | n | % |
| Alan | 96 | 6.91 | 378 | 13.56 | 60 | 12.24 |
| Almıyan | 1294 | 93.09 | 2410 | 86.44 | 430 | 87.76 |

$X^2 = 40.978$ s.d. = 2 $p < .005$ C = .0932

c) **Para ödünçleşmesi**

İncelediğimiz ailelerin yüzde 30.0'ı akrabalarından ödünç para almakta, yüzde 18.3'ü ise akrabalarına ödünç para vermektedirler. Aradaki yüzde 11.7 gibi büyük fark ailelerin bir kısmının ödünç para için incelenen toplum dışındaki kaynaklara başvurduklarını belirten bir nitelik olarak alınabilir.

Tablo 28 ve 29, beklendiği gibi ailenin sosyo-ekonomik durumu yükseldikçe ödünç verme oranının arttığını, buna karşılık ödünç alma oranının düştüğünü göstermektedir.

Para ödünçleşmesi, karşılıksız para yardımları ile karşılaştırıldığında ödünçleşmenin sosyo-ekonomik durumla daha yakın bir ilişki gösterdiğine dikkat edilebilir. Sosyo-ekonomik statü yükselişi ödünç alma eğilimini düşürdüğü halde karşılıksız para alma eğilimine aynı şekilde etki etmemekte, bilâkis

TABLO 28 a

**Gelir Gruplarına Göre Akrabalarına Ödünç Para Veren Aileler**

| Gelir grupları | - 500 TL. | | 501 - 1500 TL. | | 1501 + TL. | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | n | % | n | % | n | % |
| Veren | 299 | 15.30 | 409 | 18.12 | 147 | 32.17 |
| Vermiyen | 1655 | 84.70 | 1848 | 81.88 | 310 | 67.83 |
| $X^2$ = 69.843 | s.d. = 2 | | p<.005 | | C = .121 | |

TABLO 28 b

**Gelir Gruplarına Göre Akrabalarından Ödünç Para Alan Aileler**

| Gelir grupları | - 500 TL. | | 501 - 1500 TL. | | 1501 + TL. | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | n | % | n | % | n | % |
| Alan | 601 | 30.76 | 676 | 29.95 | 114 | 29.80 |
| Almıyan | 1353 | 69.24 | 1581 | 70.05 | 343 | 70.20 |
| $X^2$ = 6.431 | s.d. = 2 | | p<.05 | | C = .0370 | |

TABLO 29 a

**Çevre Gruplarına Göre Akrabalarına Ödünç Para Veren Aileler**

| Çevre grupları | Gecekondu | | Orta | | Lüks | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | n | % | n | % | n | % |
| Veren | 171 | 12.30 | 575 | 20.62 | 109 | 22.24 |
| Vermiyen | 1219 | 87.70 | 2213 | 79.38 | 381 | 77.76 |

$X^2 = 47.696$ s.d. = 2 $p<.005$ C = .100

TABLO 29 b

**Çevre Gruplarına Göre Akrabalarından Ödünç Para Alan Aileler**

| Çevre grupları | Gecekondu | | Orta | | Lüks | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | n | % | n | % | n | % |
| Alan | 451 | 32.45 | 820 | 29.41 | 120 | 24.29 |
| Almıyan | 939 | 67.55 | 1968 | 70.59 | 370 | 75.71 |

$X^2 = 11.50$ s.d. = 2 $p<.005$ C = .0494

ters yönde bir eğilim göstermektedir. Bunun nedeni muhtemelen üst gelir ve çevre düzeylerinde karşılıksız para yardımının bir ihtiyacı karşılamaya yönelmekten çok, hediye niteliği taşıması olabilir.

### d) Mal ödünçleşmesi

Ailelerin yüzde 11.4'ü akrabaları ile mal ödünçleşmesi yapmaktadırlar. Tablo 30 ve 31 gelir ve çevre yükselişleriyle ailelerin akrabaları ile mal ödünçleşmesi yapma eğiliminin düştüğünü göstermektedir.

TABLO 30

**Gelir Gruplarına Göre Akrabaları ile Ödünç Mal Alışverişi Yapan Aileler**

| Gelir grupları | - 509 TL. | | 501 - 1500 TL. | | 1501 + TL. | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | n | % | n | % | n | % |
| Yapan | 255 | 13.05 | 237 | 10.50 | 39 | 8.53 |
| Yapmıyan | 1699 | 86.95 | 2020 | 89.50 | 418 | 91.47 |

$X^2 = 11.306$ s.d. = 2 $p < .005$ C = .0490

TABLO 31

**Çevre Gruplarına Göre Akrabaları ile Ödünç Mal Alışverişi Yapan Aileler**

| Çevre grupları | Gecekondu | | Orta | | Lüks | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | n | % | n | % | n | % |
| Yapan | 174 | 12.52 | 324 | 11.62 | 33 | 6.73 |
| Yapmıyan | 1216 | 87.48 | 2464 | 88.38 | 457 | 93.27 |

$X^2 = 12.665$ s.d. = 2 $p < .005$ C = .0519

Bir başka deyişle, en yoğun mal ödünçleşmesi düşük gelir ve düşük çevre gruplarında görülmektedir. Görüldüğü gibi mal ödünçleşmesi gelir ve çevre ile para ödünçleşmesinden farklı bir ilişkiye sahiptir. Bunun nedeni büyük ölçüde mal alışverişinin günlük ihtiyaçlarla yakından ilişkisine, mal ödünç vermenin para ödünç vermekten daha az riskli olduğuna ve nihayet para ödünç vermek için kaynakları bulunmaması çok muhtemel olan düşük sosyo-ekonomik grupların mal ödünç vermek için daha fazla kaynağa sahip olmalarına bağlanabilir.

**e) Ev işlerinde karşılıklı yardımlaşma**

İncelenen ailelerin yüzde 17.8'i akrabalarıyla ev işlerinde karşılıklı yardımlaşma yaptıklarını belirtmişlerdir. Tablo 32 ve 33 bu ilişkinin en yoğun olarak üst gelir ve orta çevre grubunda görüldüğünü ortaya koymaktadırlar. Ayrıca önemli bir nokta gelir ile ev işlerinde karşılıklı yardımlaşma arasında anlamlı bir ilişki görülmediğidir.

TABLO 32

**Gelir Gruplarına Göre Akrabalarıyla Ev İşlerinde Karşılıklı Yardımlaşma Yapan Aileler**

| Gelir grupları | - 500 TL. | | 501 - 1500 TL. | | 1501 + TL. | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | n | % | n | % | n | % |
| Yapan | 351 | 17.96 | 386 | 17.10 | 94 | 20.57 |
| Yapmayan | 1603 | 82.04 | 1871 | 82.90 | 363 | 79.43 |
| $X^2$ = 2.966 | s.d. = 2 | | p<.25 | | C = .0251 | |

TABLO 33

**Çevre Gruplarına Göre Akrabalarıyla Ev İşlerinde Karşılıklı Yardımlaşma Yapan Aileler**

| Çevre grupları | Gecekondu | | Orta | | Lüks | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | n | % | n | % | n | % |
| Yapan | 193 | 13.88 | 561 | 20.12 | 77 | 15.71 |
| Yapmayan | 1197 | 86.12 | 2227 | 79.88 | 413 | 84.29 |
| $X^2$ = 25.049 | s.d. = 2 | | p<.005 | | C = .0730 | |

## III. KOALİSYON KURMA EĞİLİMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

### A. GENEL

Tablo 34 bize akrabalarla koalisyon kurma eğilimini saptamakta kullandığımız ölçütlerin birarada genel değerlendirmesini vermektedir. Tablodan da

TABLO 34

**Akrabalarla Koalisyon Meydana Getirme Ölçütleri**

| Ölçüt | Ölçüte göre koalisyon kurma eğilimi gösteren aileler |
|---|---|
| Akrabalara fizikî yakınlık | 64.2 |
| Ev seçiminde akrabalara yakınlıktan etkilenmek | 17.0 |
| Akrabaları sık ziyaret etmek | 59.0 |
| Akrabalara para yardımı yapmak | 16.4 |
| Akrabalardan para yardımı almak | 9.1 |
| Akrabalara mal yardımı yapmak | 12.4 |
| Akrabalardan mal yardımı almak | 7.9 |
| Akrabalardan borç para almak | 30.0 |
| Akrabalara borç para vermek | 18.3 |
| Ödünç mal alışverişi yapmak | 11.4 |
| İşlerinde karşılıklı yardımlaşmak | 17.8 |

anlaşıldığı gibi İzmir'deki ailelerin çoğunluğu akrabalarıyla koalisyon kurmak için gerekli fizikî koşullara sahiptirler. Buna karşılık koalisyon kurmanın fizikî koşullarının en önemlisi olan yakın oturmayı bilinçli olarak arzulama yüzde 17 gibi düşük bir oran göstermektedir. Koalisyon kurulup kurulmadığının ölçütleri olan hizmet ve kaynak alışverişleri yönün-

den de (ödünç para almak dışındaki) bütün göstergeler bu oranın civarında ya da daha düşüktür. Bu bilgilerin ışığı altında genel olarak şöyle bir sonuca varmak mümkün olmaktadır: İzmir'deki ailelerin çoğunluğu akrabalarıyla koalisyon kurmanın fizikî koşullarına sahip oldukları halde bu fizikî koşulların bilinçli olarak hazırlanmaları ve önemli hizmet ve kaynak alışverişleri bakımından kullanılmaları oranı çok düşüktür. Bu nedenle akrabalarla koalisyon kurma olanağı çoğunluk yönünden bulunduğu halde bunu gerçekleştirenlerin yüzdesinin düşüklüğü İzmir'deki ailenin nitelikleri arasında bu eğilimin hâkim eğilim olarak sayılmamasına yol açmaktadır.

### B. KOALİSYON KURMA EĞİLİMLERİNİN GELİRE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ

Tablo 35'ten de anlaşıldığı gibi koalisyon kurmanın fizikî koşulları yönünden gelir ile ölçütlerimiz arasında anlamlı ilişkiler görülmüştür. Ayrıca dikkati çeken bir nokta gelir yükselişi ile, akrabalarla koalisyon kurmanın fizikî koşullarına sahip olma özelliğinin devamlı olarak düşme eğilimi göstermesidir. Koalisyon kurma arzusu da gelirle anlamlı bir ilişkiye sahip gözükmekle beraber bu ölçüt devamlı bir artış ya da azalış eğilimi göstermemektedir. Akrabalarla koalisyon kurulup kurulmadığını belirleyen sekiz ölçütümüzden iki tanesi ile (karşılıksız para yardımı alınması ve ev işlerinde karşılıklı yardımlaşma) gelir arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Gelir ile anlamlı bir ilişki göstermiyen bu iki ölçüte ilâve olarak karşılıksız mal yardımı almak da gelir yükselişiyle muntazam bir artış eğilimi gös-

TABLO 35

**Gelir ile Koalisyon Kurma Ölçütleri Arasında İlişki**

| Ölçüt | $X^2$ | Anlamlılık seviyesi | C | Gelir artışı ile eğilimin devamlı artış veya azalışı |
|---|---|---|---|---|
| Akrabalara fiziki yakınlık | 14.956 | .005 | .0564 | Azalıyor |
| Akrabaları sık ziyaret etme | 11.619 | .005 | .0497 | Azalıyor |
| Ev seçiminde akrabalara yakınlıktan etkilenme | 39.127 | .005 | .0911 | Devamlılık yok |
| Akrabalara para yardımı yapma | 228.970 | .005 | .216 | Artıyor |
| Akrabalardan para yardımı alma | 1.840 | .50 | .0198 | Devamlılık yok |
| Akrabalara mal yardımı yapma | 208.714 | .005 | .206 | Artıyor |
| Akrabalardan mal yardımı alma | 13.576 | .005 | .0537 | Devamlılık yok |
| Akrabalardan borç para alma | 6.431 | .05 | .0370 | Azalıyor |
| Akrabalara borç para verme | 69.843 | .005 | .121 | Artıyor |
| Ödünç mal alışverişi yapma | 11.306 | .005 | .0490 | Azalıyor |
| Ev işlerinde karşılıklı yardımlaşma | 2.966 | .25 | .251 | Devamlılık yok |

termemektedir. Gelir ile anlamlı ilişki ve eğilim devamlılığı gösteren geri kalan beş ölçütümüz ise doğrudan doğruya gelir artışının fonksiyonu şeklinde

eğilimler göstermektedirler. Bir başka deyişle gelir yükseldikçe yardım yapma eğilimleri artmakta, yardım alma eğilimleri ise azalmaktadır.

Bütün bu bulgular çerçevesinde şu sonuç oldukça güvenilir bir şekilde belirtilebilir: Gelir yükselişi ile akrabalarla koalisyon kurmanın fizikî koşulları düşme eğilimi göstermekte ve yardım ilişkisi yüksek gelirli akrabalardan düşük gelirli akrabalara doğru tek yönlü bir akım niteliği kazanmaya doğru yönelmektedir. Bir başka deyişle gelir yükselişi, ailenin kendi kaynakları yönünden akrabalardan bağımsızlaşmasına yol açarken, gelir düşüşü de tam tersine kaynakların arttırılması bakımından akrabalara bağımlılığa doğru bir eğilim yaratmaktadır.

### C. KOALİSYON KURMA EĞİLİMLERİNİN ÇEVREYE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ

Tablo 36'dan da anlaşılacağı gibi koalisyon kurma ölçütlerimizin hepsi ile çevre arasında anlamlı ilişkiler vardır. Koalisyon kurmanın fizikî koşullarından biri çevre yükselişi ile düşmekte, öteki devamlı bir eğilim göstermemektedir. Koalisyon kurma arzusu da çevre ile düşmektedir. Koalisyon kurulup kurulmadığını belirleyen sekiz ölçütümüzün yedi tanesi çevre yükselişleri ile artış ya da azalış devamlılığı göstermektedirler. Örçütlerin artış ya da azalış eğilimleri çevrede gelirde olduğundan biraz farklıdır. Örneğin, sadece karşılıksız para yardımı yapmak değil, almak da çevre yükselişiyle bir artış göstermektedir. Sosyo-ekonomik durumun fonksiyonu olarak kabul edilebilecek ödünç verme, ödünç alma gi-

TABLO 36

**Çevre ile Koalisyon Kurma Ölçütleri Arasındaki İlişki**

| Ölçüt | $X^2$ | Anlamlılık seviyesi | C | Çevre artışı ile eğilimin devamlı artış veya azalışı |
|---|---|---|---|---|
| Akrabalara fiziki yakınlık | 95.040 | .005 | .141 | Azalıyor |
| Akrabaları sık ziyaret etme | 7.838 | .05 | .0408 | Devamlılık yok |
| Ev seçiminde akrabalara yakınlıktan etkilenme | 15.692 | .005 | .0578 | Artıyor |
| Akrabalara para yardımı yapma | 101.883 | .005 | .145 | Artıyor |
| Akrabalardan para yardımı alma | 40.136 | .005 | .0923 | Artıyor |
| Akrabalara mal yardımı yapma | 128.031 | .005 | .163 | Artıyor |
| Akrabalardan mal yardımı alma | 40.978 | .005 | .932 | Devamlılık yok |
| Akrabalardan borç para alma | 11.50 | .005 | .0494 | Azalıyor |
| Akrabalara borç para verme | 47.696 | .005 | .100 | Artıyor |
| Ödünç mal alışverişi yapma | 12.665 | .005 | .0519 | Azalıyor |
| Ev işlerinde karşılıklı yardımlaşma | 25.049 | .005 | .730 | Devamlılık yok |

bi öteki ölçütler gelirde gördüğümüz eğilimlere benzer sonuçlar verirler.

Çevre yönünden ortaya çıkan bir başka ilginç nokta ev işlerinde karşılıklı yardımlaşmanın da çevre artışları ile azalma eğilimi göstermekte oluşudur.

Sonuç olarak aynen gelirde olduğu gibi çevre yükselişleri ile ailelerin akrabalarla koalisyon kurma eğilimlerinin azaldığını söyliyebiliriz. Ancak gene gelirde olduğu gibi üst çevrede bulunan ailelerden düşük çevredekilere doğru bir kaynak yardımı akımı gözlenebildiği de belirtilmelidir.

### D. KOALİSYON KURMA EĞİLİMİ ÖLÇÜTLERİ BAKIMINDAN BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLER ARASINDA KARŞILAŞTIRMA

Bağımsız değişkenlerimizden gelir ile akrabalarla koalisyon kurma eğilimini belirlemekte kullandığımız onbir ölçütten dokuzu arasında anlamlı ilişkiler bulmamıza karşılık çevre ile bütün ölçütler arasında anlamlı ilişkiler görülmüştür. Gelir ile ölçütlerimiz arasındaki ilişki katsayılarının ortalama değerinin .084 olmasına karşılık aynı ortalama ilişki değeri çevre ile ölçütlerimiz için .091'dir. Ölçütlerimizin sadece yedi tanesi gelir yükselişleri ile artış veya azalış eğilimlerinde devamlılık gösterirken, çevre bakımından dokuz ölçütümüz eğilim devamlılığı göstermişlerdir.

Bütün bu nedenlerle, sonuç olarak, ailelerin akrabalarıyla koalisyon kurma eğilimlerini belirleme ve bu eğilimlerin devamlılığını gösterge olarak da açıkça ortaya koyma bakımlarından çevre değişkeninin gelir değişkeninden daha anlamlı gözüktüğünü söyliyebiliriz.

B ö l ü m IV

# Bürokratik Örgütlerle İşbirliği: Paylaşılan Fonksiyonlar Kuramı

## I. GENEL

Ailenin hanehalkı dışındaki ilâve kaynaklar için başvurabileceği ikinci alan bürokratik örgütler alanıdır. Kuramsal çerçeve kısmında da belirtilmiş olduğu gibi aile ile bürokratik örgütlerin birbirlerine zıt yapılara sahip olmaları pek çok düşünürü ya ailenin bürokratik örgütler tarafından yutulacağı ya da aile ile bürokratik örgütlerin birbirlerinden zorunlu olarak tecrit olacakları şeklinde sonuçlara ulaştırmıştır.[114] Buna karşılık Litwak aile ile bürokratik örgütlerin her alanda işbirliği yapabileceğini ve yapması da gerektiğini belirten görüşü ortaya atmış-

(114) Birinci görüş için bakınız: Dip not 2 ve 3. İkinci görüş için bakınız: Dip not 15.

tır.[115] Her ne kadar Litwak aile ile bürokratik örgütlerin fonksiyon paylaşma olanaklarını "çekirdek aileler konfederasyonu" şeklinde ortaya koyduğu bir tip aileye ilişkin olarak belirlemişse de burada aile ile bürokratik örgütler arasında işbirliği daha önce açıklanan nedenlerle aile yapısından bağımsız olarak yalnızca çevre ve gelir değişkenlerine göre incelenecektir. Bu araştırmanın amaçları yönünden ailenin bürokratik örgütlerle olan işbirliği, aynen akrabalarla olan işbirliği yönünden araştırılacaktır. Bir başka deyişle amaç ailenin hane dışındaki kaynakları kullanabilme ve dolayısıyla toplumsal fonksiyonlarını yerine getirebilme yeteneğinin saptanabılmesidir. Yalnız burada hatırlanması gereken bir nokta toplum modernleştikçe ve bürokratik örgütler toplumda yaygınlaştıkça ailenin bürokratik örgütlerle olan işbirliğinin önem kazandığıdır. Başka bir deyişle, ailenin bürokratik örgütlerle işbirliği modernleşen toplumlarda, ailenin değişen toplum yapısına uyumunu da saptayan bir değişken olarak alınabilir.

Aile ile bürokratik örgütler arasındaki işbirliğine üç kısımda bakılacaktır. Birinci kısımda ailenin bürokratik örgütlerden neler aldığı araştırılmaya çalışılacak, ailenin hane dışı kaynaklar bakımından bürokratik örgütlerden ne derece yararlandığının saptanması konusunda çaba sarfedilecektir.

İkinci olarak ailenin bürokratik örgütlere neler verdiğine bakılacak, bürokratik örgütlerin (genellikle aileden devir almış olduğu) fonksiyonlarını yerine getirmekte aileden ne derece yardım aldığı saptan-

(115) Bakınız: Dip notlar: 59, 40 ve 41.

maya çalışılacaktır. Son olarak da aile ve akrabalar ile bürokratik örgütler arasındaki karşılıklı ilişki özellikle iş hayatı yönünden çözümlenmeye çalışılacaktır. Genel olarak çözümlemelerimiz malî yardım, ödünç alma, eğitim hizmetleri ve iş hayatı ile aile ilişkileri konularında yapılacaktır. Endüstrileşmiş ve hattâ endüstrileşmekte olan toplumlarda tamamen bürokratik örgütlere geçmiş olan mal ve can güvenliğinin korunması, sağlık hizmetleri gibi hizmetler çözümlemelerimizin dışında tutulmuşlardır.

## II. BÜROKRATİK ÖRGÜTLERLE İŞBİRLİĞİ EĞİLİMLERİ

### A. AİLE BÜROKRATİK ÖRGÜTLERDEN NELER ALIYOR?

İzmir kentinde bürokratik örgütler tarafından aileye yapılan yardımlar ya da hizmetler çok fazla değildir. Yukarda belirtildiği gibi güvenlik ve sağlık hizmetleri gibi hizmetler de çözümlemelerin dışında bırakılınca ailenin bürokratik örgütlerden yararlanma olanakları ancak iki konuda incelenecektir. Bunlar karşılıksız mal ve para yardımı ve ödünç alma olanaklarıdır.

#### a) Bürokratik örgütlerden yardım alma

İncelediğimiz ailelerin ancak yüzde 8.5'i bürokratik örgütlerden yardım (mal veya para olarak, muntazam veya gayrimuntazam aralıklarla) almışlardır. Tablo 37 ve 38 bürokratik örgütlerden yardım alan aileleri gelir ve çevre gruplarına göre göstermektedir.

TABLO 37

**Gelir Gruplarına Göre Bürokratik Örgütlerden Yardım Alan Aileler**

| Gelir grupları | -500 TL. | | 501 - 1500 TL. | | 1501 + TL. | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | n | % | n | % | n | % |
| Yardım alan | 230 | 11.67 | 152 | 6.63 | 16 | 3.50 |
| Yardım almıyan | 1724 | 88.23 | 2105 | 93.27 | 441 | 95.50 |

$X^2 = 49.041$ s.d. = 2 $p<.005$ C = .108

TABLO 38

**Çevre Gruplarına Göre Bürokratik Örgütlerden Yardım Alan Aileler**

| Çevre grupları | Gecekondu | | Orta | | Lüks | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | n | % | n | % | n | % |
| Yardım alan | 157 | 11.30 | 221 | 7.93 | 20 | 4.08 |
| Yardım almıyan | 1233 | 88.70 | 2567 | 92.07 | 470 | 95.92 |

$X^2 = 29.622$ s.d. = 2 $p<.005$ C = .0793

Tablolardan da anlaşıldığı gibi sosyo-ekonomik durum yükseldikçe bürokratik örgütlerden yardım alma oranı düşmektedir. Bir ailenin ancak ekonomik zorunluluk karşısında bürokratik örgütlerden yardım alacağı, bir başka deyişle bürokratik örgütlerin ancak fakir ve muhtaç ailelere yardım yaptıkları düşünülürse bu eğilimin, gelire bağlı olarak ortaya çıktığı anlaşılır.

TABLO 39

**Gelir Gruplarına Göre Bürokratik Örgütlerden Ödünç Para Alan Aileler**

| Gelir grupları | - 500 TL. | | 501 - 1500 TL. | | 1501 + TL. | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | n | % | n | % | n | % |
| Borç alan | 154 | 8.09 | 483 | 21.40 | 132 | 28.88 |
| Borç almıyan | 1800 | 91.91 | 1774 | 76.60 | 325 | 71.12 |
| $X^2$ = 973 | s.d. = 2 | | p<.005 | | C = .414 | |

TABLO 40

**Çevre Gruplarına Göre Bürokratik Örgütlerden Ödünç Para Alan Aileler**

| Çevre grupları | Gecekondu | | Orta | | Lüks | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | n | % | n | % | n | % |
| Borç alan | 102 | 7.34 | 530 | 19.01 | 141 | 28.77 |
| Borç almıyan | 1288 | 92.66 | 2258 | 80.99 | 349 | 71.23 |
| $X^2$ = 147 | s.d. = 2 | | p<.005 | | C = .174 | |

**b) Bürokratik örgütlerden ödünç para alma**

İncelenen ailelerin yüzde 16.5'i bürokratik örgütlerden ödünç para almaktadır. Görüldüğü gibi ödünç para alan ailelerin oranı karşılıksız yardım alan ailelerin oranından daha yüksektir. Tablo 39 ve 40 gelir ve çevre yükseldikçe bürokratik örgütlerden ödünç alma oranının da devamlı olarak yükseldiğini göstermektedir. Bu durum bize sosyo-ekonomik durum yükseldikçe ailenin, aile dışı kaynaklara ve özellikle bürokratik örgütlere başvurma ola-

nağının arttığı hakkında ipuçları vermektedir. Bu eğilimle ilgili olarak gene geliri önemli bir değişken niteliğinde görüyoruz. Bilindiği gibi bürokratik örgütler ödünç verirken ödünç alanın ödeme gücüne, dolayısıyla gelirine büyük önem vermektedirler.

Sonuç olarak yaygın kamu hizmetleri dışında kalan ödünç alma ve karşılıksız yardım alma konularında ailelerin büyük bir kısmının bürokratik örgütlerden yararlanmadığını, karşılıksız yardım almanın sosyo-ekonomik durum düştükçe, ödünç almanın ise sosyo-ekonomik durum yükseldikçe artma eğilimi gösterdiğini söyliyebiliriz.

## B. AİLE BÜROKRATİK ÖRGÜTLERE NELER VERİYOR?

Bu kısımda bürokratik örgütler tarafından yerine getirilen fonksiyonların bir kısmına ailenin nasıl yardım ettiği araştırılmaya çalışılacaktır. Seçilen alanlar eğitim ve iş hayatıdır.

### a) Eğitim

Ailenin, bürokratik örgütlere devredilen en önemli fonksiyonlarından biri eğitimdir. Parsons haklı olduğu takdirde ailenin, okuyan çocukların eğitimine hiç karışmaması gerekirdi. Halbuki bizim verilerimiz okuyan çocuğu olan ailelerin yüzde 63.86'sının çocuklarına dersleri ile ilgili yardım yaptıklarını göstermektedir. Tablo 41 ve 42 sosyo-ekonomik durum yükseldikçe okuyan çocuklara dersleri ile ilgili yardım yapma eğiliminin arttığını göstermektedir.

TABLO 41

**Gelir Gruplarına Göre Okuyan Çocukların Derslerine Yardım Eden Aileler**

| Gelir grupları | - 500 TL. | | 501 - 1500 TL. | | 1501 + TL. | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | n | % | n | % | n | % |
| Yardım edenler | 663 | 59.03 | 1017 | 66.90 | 195 | 66.55 |
| Yardım etmiyenler | 460 | 40.97 | 503 | 33.10 | 98 | 33.45 |

$X^2 = 17.726$ s.d. = 2 $p < .005$ C = .0774

TABLO 42

**Çevre Gruplarına Göre Okuyan Çocukların Derslerine Yardım Eden Aileler**

| Çevre grupları | Gecekondu | | Orta | | Lüks | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | n | % | n | % | n | % |
| Yardım edenler | 535 | 61.35 | 1110 | 62.50 | 200 | 69.44 |
| Yardım etmiyenler | 337 | 38.65 | 666 | 37.50 | 88 | 30.56 |

$X^2 = 5.629$ s.d. = 2 $p < .10$ C = .0437

**b) İş hayatı**

Ailenin iş hayatı ile ilgili fonksiyonlarını dört ölçüte göre çözümlemeye çalışacağız. Bunlar sırası ile ailenin psikolojik desteği, eve iş getirme, iş arkadaşlarıyla ailece görüşme ve bu görüşmeden yararlanma oranlarıdır.

1) İş hayatına psikolojik destek olarak aile:

Kuramsal çerçeve kısmında ailenin genellikle topluma ve toplumsal etkinliklere mânevî destek

TABLO 43

**Gelir Gruplarına Göre İşteki Sorunların Ev Halkı ile Paylaşıldığı Aileler**

| Gelir grupları | 500 TL. | | 501 - 1500 TL. | | 1501 + TL. | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | n | % | n | % | n | % |
| Sorunlar paylaşılır | 959 | 49.08 | 1323 | 58.62 | 332 | 72.65 |
| Sorunlar paylaşılmaz | 995 | 50.92 | 934 | 41.38 | 125 | 27.35 |
| $X^2 = 95$ | s.d. = 2 | | p<.005 | | C = .141 | |

TABLO 44

**Çevre Gruplarına Göre İşteki Sorunların Ev Halkı ile Paylaşıldığı Aileler**

| Çevre grupları | Gecekondu | | Orta | | Lüks | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | n | % | n | % | n | % |
| Sorunlar paylaşılır | 768 | 55.25 | 1520 | 54.52 | 326 | 66.53 |
| Sorunlar paylaşılmaz | 622 | 44.75 | 1268 | 45.48 | 164 | 33.47 |
| $X^2 = 24.293$ | s.d. = 2 | | p<.005 | | C = .0720 | |

sağladığı belirtilmiştir.[116] İnsanların endüstriyel toplumun kendilerine yüklediği sorumlulukları aile içinde paylaşarak hafifletmek istedikleri de bir gerçektir. Ailenin bu konudaki fonksiyonuna baktığımız zaman, araştırmamıza giren ailelerde, ailenin çalışan üyelerinin iş hayatındaki sorunlarını ailenin öteki üyeleri ile paylaştığı ailelerin yüzde 56'ya ulaştığını

(116) Bakınız: Dip not 21.

görüyoruz. Tablo 43 ve 44'ten de görüldüğü gibi iş hayatının sorunlarını aile içinde paylaşma gelir artışı ile devamlı bir artış eğilimi göstermekte, çevre yönünden ise en yoğun olarak en üst çevre kategorisinde görülmektedir.

2) Geceleri ve tatillerde eve iş getirme:

Ailenin iş hayatı için sağladığı destekler çerçevesinde, geceleri ve tatillerde eve iş getirme oranı bulunmaya çalışılmıştır. Araştırma kapsamımıza giren ailelerin yüzde 16.24'ünde çalışan üyeler gecele-

TABLO 45

**Gelir Gruplarına Göre Eve İş Getiren Bireylerin Bulunduğu Aileler**

| Gelir grupları | - 500 TL. | | 501 - 1500 TL. | | 1501 + TL. | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | n | % | n | % | n | % |
| Eve iş getirilen | 269 | 13.77 | 325 | 14.40 | 164 | 35.89 |
| Eve iş getirilmiyen | 1685 | 86.23 | 1932 | 85.60 | 293 | 64.11 |

$X^2 = 15.816$ s.d. = 2 $p < .005$ C = .0581

TABLO 46

**Çevre Gruplarına Göre Eve İş Getiren Bireylerin Bulunduğu Aileler**

| Çevre grupları | Gecekondu | | Orta | | Lüks | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | n | % | n | % | n | % |
| Eve iş getirilen | 196 | 14.10 | 412 | 14.78 | 150 | 30.61 |
| Eve iş getirilmiyen | 1194 | 85.90 | 2376 | 85.22 | 340 | 69.39 |

$X^2 = 77.676$ s.d. = 2 $p < .005$ C = .128

ri ve tatillerde eve iş getirmektedirler. Tablo 45 ve 46 gelir ve çevre yükseldikçe eve iş getirme oranının da arttığını açıkça göstermektedir.

Eve iş getirilen ailelerde mülâkat yapılan kişilerin hemen hemen hepsi çalışan üyeler eve iş getirdikleri zaman bu davranışın ailenin öteki üyelerince desteklendiğini belirtmişlerdir. Eve iş getirme eğiliminin çevre ve gelir yükselişleri ile artması iki nedene bağlanabilir. İlk olarak çevre ve gelir yükselişleri ile insanların muhtemelen kol işçisi olmaktan çıkıp fikir işçisi haline geldikleri ve bu tip meslekle-rin eve iş getirmeye daha uygun oldukları söylenebilir. İkinci olarak ise ailenin üst gelir ve çevre gruplarında endüstriyel toplum hayatına daha iyi uyum yaptığı ileri sürülebilir.

3) İş arkadaşları ile ailece görüşme:

İncelememize giren ailelerin yüzde 40.30'u çalışan üyelerin iş arkadaşları ile ailece de görüşmektedirler. Tablo 47 ve 48 bize çevre ve gelir yükseldikçe, iş arkadaşları ile ailece görüşme eğiliminde devamlı bir artış olduğunu göstermektedir. Bu ise belirgin bir şekilde sosyo-ekonomik durum yükseldikçe ailenin, çalışan üyelerinin sorunlarına daha büyük bir yakınlık gösterdiğini ve aile ile iş hayatı arasındaki ilişkilerin yoğunlaştığını ortaya koyar.

4) İş arkadaşlarıyla ailece görüşmenin yararlılığı:

İş arkadaşlarıyla ailece görüşen ailelerin yüzde 48.85'i bu ilişkinin çalışan üyelerin iş hayatları bakımından yararlı olduğu kanısını belirtmişlerdir.

TABLO 47

**Gelir Gruplarına Göre İş Arkadaşları ile Ailece Görüşenler**

| Gelir grupları | - 500 TL. | | 501 - 1500 TL. | | 1501 + TL. | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | n | % | n | % | n | % |
| Ailece görüşülür | 692 | 35.41 | 892 | 39.52 | 297 | 64.99 |
| Ailece görüşülmez | 1262 | 64.59 | 1365 | 60.48 | 160 | 35.01 |

$X^2 = 133.531$ s.d. = 2 $p < .005$ C = .166

TABLO 48

**Çevre Gruplarına Göre İş Arkadaşları ile Ailece Görüşenler**

| Çevre grupları | Gecekondu | | Orta | | Lüks | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | n | % | n | % | n | % |
| Ailece görüşülür | 538 | 38.71 | 1083 | 38.85 | 260 | 53.06 |
| Ailece görüşülmez | 852 | 61.29 | 1705 | 61.15 | 230 | 46.94 |

$X^2 = 35.831$ s.d. = 2 $p < .005$ C = .0872

Bu konudaki soru (bakınız: ek 2, soru 34) yararın niteliğini belirtmemektedir. Mülâkat yapılan kişi ilişkinin yararlı olup olmadığını tamamen kendi kafasındaki yarar kavramına göre vermiş, bu konuda mülâkatçı kendisine ipucu vermemiştir. Bunun nedeni, sorunun amacının objektif ölçütlere göre yararı ölçmek yerine ailenin bu ilişkiyi nasıl gördüğünü saptamak olmasıdır. Böylelikle ailenin çalışan üyelerinin iş hayatına karşı tutumu daha açık ola-

rak belirlenmiş olmaktadır. Bir başka deyişle, aile bu ilişkinin yararlı olduğunu düşünmekle, çalışan üyelerin iş hayatı içinde ailenin de bir fonksiyonu olduğunu bilinçli olarak kabul etmiş bulunmaktadır. Tablo 49 ve 50 bu bilincin gelir ve çevre artışlarıyla yükseldiğini göstermektedir. Başka bir deyişle sosyo-ekonomik durumun yükselmesi, ailenin çalışan üyelerinin iş hayatına sağladığı desteğin artmasına ve böylece aile ile bürokratik örgütlerin yaklaşmasına yol açmaktadır. İkincil bir grup niteliğinde olan

TABLO 49

**Gelir Gruplarına Göre İş Arkadaşlarıyla Görüşmenin Yararlı Olduğu Aileler**

| Gelir grupları | - 500 TL. | | 501 - 1500 TL. | | 1501 + TL. | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | n | % | n | % | n | % |
| Görüşme yararlı | 290 | 41.90 | 443 | 49.66 | 186 | 62.62 |
| Görüşme yararlı değil | 402 | 58.10 | 449 | 50.34 | 111 | 37.38 |

$X^2 = 35.154$ s.d. = 2 $p < .005$ C = .135

TABLO 50

**Çevre Gruplarına Göre İş Arkadaşlarıyla Görüşmenin Yararlı Olduğu Aileler**

| Çevre grupları | Gecekondu | | Orta | | Lüks | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | n | % | n | % | n | % |
| Görüşme yararlı | 261 | 48.51 | 512 | 47.27 | 146 | 56.15 |
| Görüşme yararlı değil | 277 | 51.49 | 571 | 52.73 | 114 | 43.85 |

$X^2 = 6.652$ s.d. = 2 $p < .05$ C = .0593

bürokratik örgütlerdeki ilişkilerin birincil bir grup olan aile tarafından desteklenmesi hiç kuşkusuz kuramsal çerçevede açıklanan nedenlerle, bürokratik örgütlerin daha verimli bir şekilde amaçlarına yönelmesine yardım edecektir. Fakat gene kuramsal çerçevede açıklandığı gibi birincil grup ilişkilerinin bürokratik örgüt ilişkilerini (iltimas vs.'ye yol açarak) soysuzlaştırma olasılığı belirmektedir ki özellikle birincil grup ilişkilerinin hâkim olduğu azgelişmiş ülkelerde bu durum endüstrileşme yönünden büyük engeller yaratabilir.

Sonuç olarak sosyo-ekonomik durum yükseldikçe ailenin bürokratik örgütlere daha çok yardım eğilimi gösterdiğini söyliyebiliriz.

### C. AKRABALAR İLE İŞ İLİŞKİLERİ

Bürokratik örgütler ile birincil grup ilişkileri, akrabaların iş hayatındaki ilişkileri yönünden daha belirgin olarak ortaya konulabilir. Kuramsal çerçevede de belirtildiği gibi akrabalar endüstrileşmenin başlangıç safhalarında gerekli ilk sermaye birikiminin sağlanmasında temel kaynaklardan biridir. Fakat endüstriyel bir toplumun bürokratik örgütlerinin işleyişleri iltimas vs. gibi etkilerle gene akrabalık ilişkileri yoluyla bozulabilir. Araştırmanın bu kısmında erişilmeye çalışılacak olan amaç iş hayatı ile akrabalık ilişkilerinin ne derece iç içe geçmiş olduğunun saptanmasıdır. Hiç şüphesiz bu iç içe geçmenin etkileri bir başka araştırma konusudur. Bu nedenle burada yalnızca durum belirtilmeye çalışılarak bu durumun etkilerinin çözümlenmesi çabasına ise

(araştırmanın amacı dışında kaldığından) girişilmeyecektir.

**a) Akrabalar ile iş ilişkisine sahip olma**

İncelediğimiz ailelerin yüzde 10.52'si akrabalarıyla iş ilişkisine sahiptirler. (İş ilişkisi son derece geniş olarak tanımlanmıştır. Bu ilişkinin niteliği için bakınız: Ek 2 soru 30 ve alternatifleri.) Bu soruda ilişkinin niteliğinden çok devamlılığı üzerinde durulmuştur. Görüldüğü gibi ailelerin oldukça küçük bir

TABLO 51

**Gelir Gruplarına Göre Akrabalarıyla İş İlişkisi Olan Aileler**

| Gelir grupları | - 500 TL. | | 501 - 1500 TL. | | 1501 + TL. | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | n | % | n | % | n | % |
| İlişkisi olanlar | 115 | 5.89 | 290 | 12.85 | 86 | 18.82 |
| İlişkisi olmayanlar | 1839 | 94.11 | 1967 | 87.15 | 371 | 81.18 |

$X^2 = 88$ s.d. = 2 $p<.005$ C = .136

TABLO 52

**Çevre Gruplarına Göre Akrabalarıyla İş İlişkisi Olan Aileler**

| Çevre grupları | Gecekondu | | Orta | | Lüks | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | n | % | n | % | n | % |
| İlişkisi olanlar | 91 | 6.55 | 309 | 11.08 | 91 | 18.57 |
| İlişkisi olmayanlar | 1299 | 93.45 | 2479 | 88.92 | 399 | 81.43 |

$X^2 = 54.975$ s.d. = 2 $p<.005$ C = .107

kısmı akrabalarıyla devamlı bir iş ilişkisine sahiptirler. Bu ilişki zorunlu olarak bir yardım ilişkisi olmayabilir. Hattâ aynı işyerinde çalışanlar bile akrabalarıyla iş ilişkisine sahip olarak sınıflandırılmışlardır.

Tablo 51 ve 52 bu ilişkinin gelir ve çevre artışlarıyla devamlı olarak yoğunlaşma eğilimi gösterdiğini ortaya koymaktadır. Böylece sosyo-ekonomik durum yükseldikçe akrabalar ile iş hayatının birbirleriyle ilişkisinin arttığı bir defa daha ortaya çıkmaktadır.

**b) Akrabalar ile işle ilgili yardımlaşma**

Araştırmanın kapsamına giren ailelerin yüzde 26.29'u iş hayatı ile ilgili olarak akrabalarına bir yardım yapmış ya da akrabalarından bir yardım görmüşlerdir. Görüldüğü gibi akrabalarla işle ilgili bir yardım ilişkisinde bulunan ya da bulunmuş olan ailelerin oranı devamlı olarak akrabalarla bir iş ilişkisine sahip olanların oranından daha yüksektir. Yardımlaşma oranı, devamlı ilişki oranının üç katına yakındır. Tablo 53 ve 54 akrabalarla iş hayatında yardımlaşma eğiliminin gelir ve çevre yükseldikçe artış devamlılığı gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bir başka deyişle ailelerin sosyo-ekonomik durumu yükseldikçe akrabaların iş hayatındaki desteklenme oranı da artmaktadır. Bunun bir nedeni sosyo-ekonomik durumun yüksekliğinin bir güç kaynağı olduğu ve sosyo-ekonomik durum yükseldikçe ailelerin akrabaları için yardım yapma olanaklarının arttığı olabilir. Fakat yardımlaşmanın tek yönlü olmaması

TABLO 53

**Gelir Gruplarına Göre Akrabalarıyla İş ile İlgili Bir Yardım İlişkisine Sahip Olan Aileler**

| Gelir grupları | - 500 TL. | | 501 - 1500 TL. | | 1501 + TL. | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | n | % | n | % | n | % |
| Yardımlaşma var | 442 | 22.62 | 600 | 26.58 | 185 | 40.48 |
| Yardımlaşma yok | 1512 | 77.38 | 1657 | 73.42 | 272 | 59.52 |

$X^2 = 58.409$ s.d. = 2 $p < .005$ C = .110

TABLO 54

**Çevre Gruplarına Göre Akrabalarıyla İş ile İlgili Bir Yardım İlişkisine Sahip Olan Aileler**

| Çevre grupları | Gecekondu | | Orta | | Lüks | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | n | % | n | % | n | % |
| Yardımlaşma var | 324 | 23.31 | 720 | 25.82 | 183 | 37.35 |
| Yardımlaşma yok | 1066 | 76.69 | 2068 | 74.18 | 307 | 62.65 |

$X^2 = 37.243$ s.d. = 2 $p < .005$ C = .0889

bizi ters yönde bir spekülâsyona da sürükler: Akrabalarla iş hayatındaki yardımlaşma ailelerin sosyo-ekonomik durumun basamaklarında yükselmelerine yol açıyor denilebilir. Bu durum Payaslıoğlu'nun araştırması ile de desteklenir. Müteşebbisler üzerinde yapılan bu araştırmanın bulguları Türkiye'deki özel teşebbüslerin yüzde 49.2'sinin aile şirketi olduğunu ve ayrıca yüzde 22.9 oranında da ortaklar ara-

sında akrabalar bulunduğunu ortaya koymuştur.[117] Bu durum hiç kuşku yok ki azgelişmiş ülkelerde sermaye birikim kaynağı olarak akrabaların önemini göstermektedir. Bu verilerle desteklendiği zaman yukarda yapılmış olan spekülâsyonlardan ikincisinin geçerlilik şansı çok daha fazla olmaktadır.

## III. BÜROKRATİK ÖRGÜTLERLE İŞBİRLİĞİ EĞİLİMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

### A. GENEL

Tablo 55 bize bürokratik örgütlerle işbirliği eğilimi gösteren ailelerin kullanılan ölçütlere göre oranlarını göstermektedir. Tablodan da anlaşılacağı gibi malî konularda ailenin bürokratik ölçütlerden çok fazla yararlandığı söylenilemez. Ailenin bürokratik örgütlere yardımına gelince gerek eğitim gerekse iş hayatı bakımlarından, incelenen ailelerin yüzde elliden fazlası iki ölçüte göre ve yüzde elliye yakın kısmı da gene iki ölçüte göre bürokratik örgütlere destek olmaktadırlar. (Burada dikkat edilmesi gereken nokta eğitim ve arkadaşlarla görüşmenin yararı bakımlarından verilen oranların tüm ailelere göre alınmamış olduklarıdır.) Akrabalarla iş hayatındaki işbirliği ise küçümsenmiyecek bir oranla üçte bire yakındır. Bu durumda sonuç olarak, bürokratik örgütlerin (bu incelemeye dahil edilmeyen, sağlık, güvenlik gibi geleneksel hizmetlerin dışında)

(117) Arif Payaslıoğlu, **Türkiye'de Özel Sanayi Alanındaki Müteşebbisler ve Teşebbüsler, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Maliye Enstitüsü, Ankara 1961, s. 29.**

TABLO 55

**Bürokratik Örgütlerle İşbirliği Yapan Ailelerin Yüzdeleri**

| İşbirliği ölçütleri | İşbirliği yapan aile yüzdeleri |
|---|---|
| Bürokratik örgütlerden yardım alanlar | 8.5 |
| Bürokratik örgütlerden borç para alanlar | 16.5 |
| Eğitimde işbirliği yapanlar | 63.86 |
| İş hayatının sorunlarını ev halkı ile paylaşanlar | 56.00 |
| Eve iş getirenler | 16.24 |
| İş arkadaşları ile ailece görüşenler | 40.30 |
| İş arkadaşları ile ailece görüşmekten yararlananlar | 48.85 |
| Akrabalarıyla iş ilişkisi olanlar | 10.52 |
| Akrabalarıyla işle ilgili bir yardım ilişkisine sahip olanlar | 26.29 |

malî yönden aileye fazla destek olmadıkları, buna karşılık ailelerin önemli bir kısmının bürokratik örgütlerin fonksiyonlarında yardımcı olduklarını, iş hayatında akrabalık ilişkilerinin ise üçte bir oranında yararlı olduğunu söyliyebiliriz.

Bir başka deyişle pek çok fonksiyonunu bürokratik örgütlere devretmiş olan aile şimdi bu fonksiyonların yerine getirilmesinde gene bürokratik örgütlere yardım etme eğilimi göstermektedir. Kuramsal çerçevede de belirtildiği gibi birörnek olmayan olaylar ve insanoğlunun kendine özgü bireysel nitelikleri ortadan kalkmadıkça aile bu fonksiyonlara katılmaya devam edecek gibi görülmektedir.

## B. BÜROKRATİK ÖRGÜTLERLE İŞBİRLİĞİ EĞİLİMLERİNİN GELİRE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ

Tablo 56'dan da görüldüğü gibi aile ile bürokratik örgütler arasındaki işbirliğini saptamak için

TABLO 56

**Gelir ve Bürokratik Örgütlerle İşbirliği Eğilimleri Arasındaki İlişki**

| İşbirliği ölçütleri | $X^2$ | Anlamlılık seviyesi | C | Gelir artışı ile eğilimin devamlı artış veya azalışı |
|---|---|---|---|---|
| Bürokratik örgütlerden yardım alanlar | 49.041 | .005 | .108 | Azalıyor |
| Bürokratik örgütlerden borç para alanlar | 973 | .005 | .414 | Artıyor |
| Eğitimde işbirliği yapanlar | 17.726 | .005 | .0774 | Devamlılık yok |
| İş hayatının sorunlarını ev halkı ile paylaşanlar | 95 | .005 | .141 | Artıyor |
| Eve iş getirenler | 15.816 | .005 | .581 | Artıyor |
| İş arkadaşları ile ailece görüşenler | 133.531 | .005 | .166 | Artıyor |
| İş arkadaşları ile ailece görüşmekten yararlananlar | 35.154 | .005 | .135 | Artıyor |
| Akrabalarıyla iş ilişkisi olanlar | 88 | .005 | .136 | Artıyor |
| Akrabalarıyla işle ilgili bir yardım ilişkisine sahip olanlar | 58.409 | .005 | .110 | Artıyor |

kullandığımız ölçütlerin hepsi ile gelir arasında anlamlı ilişkiler görülmektedir. Ölçütlerimizden yalnızca biri (karşılıksız yardım alma) doğrudan doğruya fakirlikle ilgili olduğu için gelir artışıyla devamlı azalma eğilimi göstermiştir. Buna karşılık (çok küçük bir yüzde ile üst gelir grubunda duraklama gösteren eğitimde işbirliği bir yana bırakılırsa) ölçütlerimizin hepsi gelir artışı ile devamlı yükselme eğilimleri göstermektedirler. Bir başka deyişle gelir yükselişi aile ile bürokratik örgütlerin işbirliğini arttırıcı etkilere sahip görünmektedir.

### C. BÜROKRATİK ÖRGÜTLERLE İŞBİRLİĞİ EĞİLİMLERİNİN ÇEVREYE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ

Tablo 57 bürokratik örgütlerle işbirliğini ölçmekte kullanılan ölçütlerin çevre ile olan ilişkilerini göstermektedir. Tablodan da anlaşıldığı gibi ölçütlerimizden biri ile (eğitimde işbirliği) çevre arasındaki anlamlı ilişki çok zayıftır. Buna karşılık ölçütlerimizin bir tanesi dışındakiler aynen gelirde olduğu gibi çevre yükselişleri ile devamlı artma eğilimleri göstermektedir. Kuşkusuz karşılıksız yardım alma ölçütü gelir çözümlemesinde açıklanan nedenlerle bu yargının dışındadır ve ters eğilim göstermektedir.

Sonuç olarak gene gelirde belirttiğimiz gibi çevre yükselişleriyle ailenin bürokratik örgütlerle işbirliği yapma eğilimlerinin devamlı olarak arttığını söyliyebiliriz.

TABLO 57

**Çevre ve Bürokratik Örgütlerle İşbirliği Eğilimleri Arasındaki İlişki**

| İşbirliği ölçütleri | $X^2$ | Anlamlılık seviyesi | C | Çevre artışı ile eğilimin devamlı artış veya azalışı |
|---|---|---|---|---|
| Bürokratik örgütlerden yardım alanlar | 29.622 | .005 | .793 | Artıyor |
| Bürokratik örgütlerden borç para alanlar | 147 | .005 | .174 | Artıyor |
| Eğitimde işbirliği yapanlar | 5.629 | .10 | .0437 | Artıyor |
| Iş hayatının sorunlarını ev halkı ile paylaşanlar | 24.293 | .005 | .0720 | Artıyor |
| Eve iş getirenler | 77.676 | .005 | .128 | Artıyor |
| İş arkadaşları ile ailece görüşenler | 35.831 | .005 | .0672 | Artıyor |
| İş arkadaşları ile ailece görüşmekten yararlananlar | 6.652 | .05 | .0593 | Devamlılık yok |
| Akrabalarıyla iş ilişkisi olanlar | 54.975 | .005 | .107 | Artıyor |
| Akrabalarıyla işle ilgili bir yardım ilişkisine sahip olanlar | 37.243 | .005 | .889 | Artıyor |

### D. BÜROKRATİK ÖRGÜTLERLE İŞBİRLİĞİ BAKIMINDAN BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLER ARASINDA KARŞILAŞTIRMA

Kullanılan ölçütlerin hepsi ile gelir arasında anlamlı ilişki bulunduğu halde, çevre bakımından bu ölçütlerin biri çok zayıf, öteki de nisbeten zayıf ilişki göstermektedir. İlişki katsayısının ortalaması ise gelir için .149, çevre için .0932'dir. Ölçütlerin devamlı artış veya azalış eğilimleri bakımından ise gelir ile çevre arasında fazla bir fark yoktur. Bu durumda bürokratik örgütler ile ailenin işbirliği açısından gelirin daha anlamlı ilişkiler verdiğini ve gösterge olarak da daha iyi olduğunu söyliyebiliriz.

Bölüm V

# Zaman İçinde Değişme Eğilimleri

## I. GENEL

Toplumsal varlıkların değişme eğilimleri zaman içinde izlenemedikleri zaman farklı ortamlarda yapılan çözümlemeler yoluyla, zaman içinde ortamın değişmesi ile incelenen varlığın da değişme eğilimleri bulunmaya çalışılır. Bu araştırmanın ikinci bölümünde aile yapısı konusundaki çözümlemelerimiz endüstrileşmekte olan bir ortamdaki durumu ortaya koymağa yönelmişti. Bu durumun geleneksel ortamlardaki aile yapısı ile karşılaştırılması ise ailenin muhtemel evrimini, kuramsal çerçevede de destekleyerek ortaya koymaya yönelmişti.

Araştırmanın tümü ise değişmeyi gelir ve çevre değişkenlerine göre belirliyebilecek şekilde sunulmaya çalışılmıştır.

Bütün bu çabalara ilâve olarak, bu kısımda ailenin bazı özellikleri yönünden doğrudan doğruya za-

man içindeki değişme eğilimleri saptanmaya çalışılmıştır. Bu eğilimlerin saptanmasında kullanılan yol mülâkat yapılan kimseye anne-baba ailesi ile kendi kurmuş olduğu aile arasında karşılaştırma yaptırmaktır. Böyle bir yolun sakıncaları açıktır. Fakat cevap verenlerin yanılmaları bile kendi kafalarındaki aile görüntüsünü belirleyeceğinden bu araştırma bakımından önem kazanmaktadır. Bir başka deyişle kendi çocuklarının, kendisinin anne-babasının ailelerinde olduğundan daha serbest olduğunu söyliyen bir kişi, nesnel ölçütlere göre durum böyle olmasa bile kendi eğilimlerini belirtmektedir. Bu eğilimin önemi, bir süre sonra nesnel ölçütleri de kaçınılmaz olarak etkileme gücündedir.

Ailedeki değişme eğilimleri dört ölçüte göre saptanmaya çalışılacaktır. Bunlar karı koca arasındaki eşitlik, çocukların serbestliği, aile bağlarının sıkılığı ve akrabalarla karşılıklı yardımlaşmadır. Görüldüğü gibi ilk üç ölçütümüz aile içi ilişkilere ilişkin, son ölçütümüz ise hane dışı ilişkilere ilişkindir. İlk üç ölçüt genellikle çekirdek ailenin hâkim özellikleri arasındadır. Son ölçüte gelince bu da ailenin hizmet ve kaynak bakımından hane dışına taşma eğilimini göstermektedir.

## II. DEĞİŞME EĞİLİMLERİ

### A. AİLE İÇİ DEĞİŞME

#### a) Eşler arasında eşitlik

Karı koca arasındaki eşitlik bakımından anne baba ailesi ile kendi kurmuş oldukları aileyi karşılaş-

tıran evli kişilerin yüzde 43.54'ü arada fark olmadığını belirtmişlerdir. Yüzde 13.19 anne baba ailesinde eşlerin kendi kurmuş oldukları ailedeki eşler-

TABLO 58

**Gelir Gruplarına Göre Karı Koca Eşitliği Bakımından Anne Baba Ailesi ile Kendi Ailesi Arasındaki Karşılaştırma**

| Gelir grupları | -500 TL. | | 501 - 1500 TL. | | 1501 + TL. | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | n | % | n | % | n | % |
| Fark yok | 784 | 47.54 | 755 | 40.94 | 148 | 38.84 |
| Anne baba ailesinde daha çok eşitlik | 274 | 16.61 | 220 | 11.93 | 17 | 4.46 |
| Kendi kurduğu ailede daha çok eşitlik | 591 | 35.83 | 869 | 47.12 | 216 | 56.69 |
| $X^2$ = 86.081 | s.d. = 4 | | p<.005 | | C = .147 | |

TABLO 59

**Çevre Gruplarına Göre Karı Koca Eşitliği Bakımından Anne Baba Ailesi ile Kendi Ailesi Arasındaki Karşılaştırma**

| Çevre grupları | Gecekondu | | Orta | | Lüks | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | n | % | n | % | n | % |
| Fark yok | 530 | 46.73 | 1015 | 43.22 | 142 | 36.22 |
| Anne baba ailesinde daha çok eşitlik | 113 | 9.96 | 371 | 15.80 | 27 | 6.88 |
| Kendi kurduğu ailede daha çok eşitlik | 491 | 43.29 | 962 | 40.97 | 223 | 56.88 |
| $X^2$ = 60.179 | s.d. = 4 | | p<.005 | | C = .124 | |

den daha eşit, yüzde 43.26 ise kendi kurmuş oldukları ailede karı kocanın anne baba ailesine göre daha eşit olduklarını belirtmişlerdir. Bu rakamlardan da anlaşıldığı gibi ailedeki hâkim değişme eğilimi karı kocanın eşitliğine doğru gelişmektedir.

Değişme eğilimleri gelir ve çevreye göre Tablo 58 ve 59'da gösterilmiştir. Tablolardan da anlaşıldığı gibi değişme eğilimleri gelir ve çevre arttıkça yükselmekte ve daha çok eşitliğe doğru değişme belirtenlerin oranı da üst gelir ve üst çevre gruplarında en yüksek olmaktadır. Bu durumda değişmenin üst sosyo-ekonomik düzeyde en hızlı olduğunu ve daha belirgin olarak modernleşmeye yöneldiğini söyliyebiliriz. Bu arada belirtilmesi gereken bir nokta gecekondularda oturanların değişme bakımından en düşük eğilimi göstermelerine rağmen modernleşmeye orta konut çevrelerinde oturanlardan daha kuvvetle yönelmiş olduklarıdır.

**b) Çocukların serbestliği**

Konuşulan evli kişilerin yüzde 17.55'i kendi aileleri ile anne babalarının aileleri arasında çocukların serbestliği bakımından bir fark olmadığını belirtmişlerdir. Burada serbestlik kavramının cevap veren kişiye bırakıldığı tekrarlanmalıdır. Evli ailelerin yüzde 7.38'i çocukların anne baba ailelerinde daha serbest olduklarını, yüzde 75.07'si de kendi kurmuş oldukları ailede daha serbest olduklarını belirtmişlerdir. Görüldüğü gibi gerek değişme eğilimi gerekse bu eğilimin modernleşme yönü bakımından çocukların serbestliği, eşlerin eşitliğinden daha kuvvetlidir.

Tablo 60 ve 61 değişme eğilimlerini ve bu eğilimlerin yönlerini gelir ve çevre gruplarına göre göstermektedir. Tablolardan da anlaşılacağı gibi sosyo-ekonomik durum yükseldikçe çocukların serbestliği bakımından değişme eğilimleri düşmektedir. Bunun

TABLO 60

**Gelir Gruplarına Göre Çocukların Serbestliği Bakımından Anne Baba Ailesi ile Kendi Ailesi Arasında Karşılaştırma**

| Gelir grupları | - 500 TL. | | 501 - 1500 TL. | | 1501 + TL. | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | n | % | n | % | n | % |
| Fark yok | 279 | 16.92 | 313 | 16.80 | 90 | 24.06 |
| Anne baba ailesinde daha serbest | 153 | 9.28 | 121 | 6.49 | 13 | 3.47 |
| Kendi ailesinde daha serbest | 1216 | 73.78 | 1428 | 76.69 | 271 | 72.45 |

$X^2 = 29.037$ s.d. = 4 $p < .005$ C = .0861

TABLO 61

**Çevre Gruplarına Göre Çocukların Serbestliği Bakımından Anne Baba Ailesi ile Kendi Ailesi Arasında Karşılaştırma**

| Çevre grupları | Gecekondu | | Orta | | Lüks | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | n | % | n | % | n | % |
| Fark york | 178 | 15.49 | 403 | 17.14 | 101 | 26.30 |
| Anne baba ailesinde daha serbest | 104 | 9.05 | 170 | 7.23 | 13 | 3.38 |
| Kendi ailesinde daha serbest | 867 | 75.45 | 1778 | 75.62 | 270 | 70.31 |

$X^2 = 3484.516$ s.d. = 4 $p < .005$ C = .687

nedeni belki de üst sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerin çocuklarına yeteri kadar serbestliği zaten vermiş olduklarıdır. Değişmenin yönüne bakıldığında sosyo-ekonomik durum yükseldikçe (değişme azalmakla beraber) değişme belirtenler içinde modernleşmeye yönelme (çocukların serbestliğinin artışı) daha kuvvetle ortaya çıkmaktadır.

c) Aile bağlarının sıkılığı

Aile bağlarının sıkılığı hakkındaki soru bu kavramın yorumu için cevap veren kişilere karşılıklı sevgi ve saygı şeklinde ipuçları verilerek sorulmuştur. Cevap veren evli kişilerin yüzde 57.48'i bu konuda anne babalarının ailesiyle kendi kurmuş oldukları aile arasında fark olmadığını belirtmişlerdir. Yüzde 23.91 aile bağlarının anne baba ailelerinde daha sıkı olduğunu, yüzde 18.60 da bu bağların kendi kurmuş oldukları ailede daha sıkı olduğunu söylemişlerdir. Görüldüğü gibi değişme eğiliminin en düşük olduğu ölçüt aile bağlarının sıkılığıdır. Ayrıca ilginç bir nokta değişmenin aile bağlarının gevşemesi yönünde olduğudur.

Tablo 62 ve 63 değişme eğilimlerini ve bu eğilimlerin yönlerini gelir ve çevre gruplarına göre göstermektedir. Değişme eğilimi çocukların serbestliği konusunda olduğu gibi gelir ve çevre yükselişleriyle düşmektedir. Gelir yükselişleri değişme yönlerini eşitleyici bir etki yapmakla beraber (en üst gelir düzeyinde anne baba ailesinde aile bağı daha sıkı idi diyenlerle kendi kurmuş olduğum ailede daha sıkı diyenlerin oranı hemen hemen aynıdır) çevre için aynı şey söylenememektedir.

TABLO 62

**Gelir Gruplarına Göre Aile Bağlarının Kuvveti Bakımından Anne Baba Ailesi ile Kendi Ailesi Arasında Karşılaştırma**

| Gelir grupları | - 500 TL. | | 501 - 1500 TL. | | 1501 + TL. | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | n | % | n | % | n | % |
| Fark yok | 994 | 53.66 | 1136 | 59.44 | 256 | 64.97 |
| Anne baba ailesinde daha kuvvetli | 478 | 27.17 | 426 | 22.29 | 68 | 17.25 |
| Kendi ailesinde daha kuvvetli | 337 | 19.15 | 349 | 18.26 | 70 | 17.76 |

$X^2$ = 27.278 s.d. = 4 p<.005 C = .0817

TABLO 63

**Çevre Gruplarına Göre Aile Bağlarının Kuvveti Bakımından Anne Baba Ailesi ile Kendi Ailesi Arasında Karşılaştırma**

| Çevre grupları | Gecekondu | | Orta | | Lüks | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | n | % | n | % | n | % |
| Fark yok | 648 | 54.40 | 1413 | 57.50 | 275 | 66.10 |
| Anne baba ailesinde daha kuvvetli | 313 | 26.28 | 576 | 23.44 | 83 | 19.95 |
| Kendi ailesinde daha kuvvetli | 230 | 19.31 | 468 | 19.04 | 58 | 13.94 |

$X^2$ 18.247 s.d. = 4 p<.005 C = .0668

## B. AKRABALARLA İLİŞKİ YÖNÜNDEN DEĞİŞME

### a) Akrabalarla karşılıklı yardımlaşma

Mülâkat yapılan evli kişilerin yüzde 40.76'sı akrabalarla karşılıklı yardımlaşma bakımından anne

baba aileleri ile kendi aileleri arasında fark olmadığını belirtmişlerdir. Yüzde 37.71 akrabalarla karşılıklı yardımlaşmanın anne baba ailesinde daha fazla olduğunu, yüzde 21.52 de bu yardımlaşmanın kendi kurmuş oldukları ailede daha yoğun olduğunu bildirmişlerdir. Görüldüğü gibi ailelerin yüzde elliden fazlası akrabalarla yardımlaşma bakımından değişme eğilimi göstermektedirler. Değişmenin yönü ise zamanla akrabalararası yardımlaşmanın azaldığı şeklindedir.

Tablo 64 ve 65 akrabalarla yardımlaşma bakımından gelir ve çevre gruplarına göre eğilimleri ortaya koymaktadır. Tablolardan da anlaşıldığı gibi değişme eğilimlerinin en düşük olduğu gruplar orta gelir ve alt çevre gruplarıdır. Buna karşılık gerek gelir gerekse çevre artışlarıyla akrabalarla yardımlaşma kendi kurmuş olduğum ailede daha fazla diyenlerin oranı devamlı bir yükselme göstermektedir. Bu durumda gelir ve çevre artışlarının zaman içindeki akrabalarla azalmakta olan karşılıklı yardımlaşma eğilimini arttırıcı ve dolayısıyla dengeleyici etkide bulunduğunu belirtebiliriz. Tablo 64'ten de görüldüğü gibi yüksek gelir grubunda değişme eğiliminin yönü bile değişmiştir. Bu bulguyu Bölüm III'teki bulgularımızla karşılaştırdığımız zaman şöyle bir durum ortaya çıkmaktadır: Sosyo-ekonomik durum yükselişi aileyi akrabalardan bağımsızlaştırdığı halde, akrabalarla yardımlaşmanın zaman içindeki azalma eğilimi gelir ve çevre artışlarıyla aynı yönde desteklenmemektedir. Beklenenin tersine olan bu bulgu bizi bu konuda kesin sonuçlara varmaktan alıkoymaktadır. Fakat burada hatırlanması

TABLO 64

**Gelir Gruplarına Göre Akrabalarla Yardımlaşma Bakımından Anne Baba Ailesi ile Kendi Ailesi Arasında Karşılaştırma**

| Gelir grupları | - 500 TL. | | 501 - 1500 TL. | | 1501 + TL. | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | n | % | n | % | n | % |
| Fark yok | 668 | 36.66 | 801 | 42.33 | 148 | 37.85 |
| Anne baba ailesinde daha çok | 673 | 39.96 | 703 | 37.15 | 120 | 30.69 |
| Kendi ailesinde daha çok | 343 | 20.36 | 388 | 20.15 | 123 | 31.45 |
| $X^2 = 30.224$ | s.d. = 4 | | $p < .005$ | | C = .0869 | |

TABLO 65

**Çevre Gruplarına Göre Akrabalarla Yardımlaşma Bakımından Anne Baba Ailesi ile Kendi Ailesi Arasında Karşılaştırma**

| Çevre grupları | Gecekondu | | Orta | | Lüks | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| | n | % | n | % | n | % |
| Fark yok | 488 | 43.22 | 967 | 39.89 | 162 | 39.13 |
| Anne baba ailesinde daha çok | 423 | 37.46 | 923 | 38.07 | 150 | 36.23 |
| Kendi ailesinde daha çok | 218 | 19.30 | 534 | 22.02 | 102 | 24.63 |
| $X^2 = 7.526$ | s.d. = 4 | | $p < .25$ | | C = .0434 | |

gereken bir nokta "akrabalarla karşılıklı yardımlaşma" fikrinin cevap verenlerce daha çok malî yardımlaşma şeklinde alınmış olmasıdır. Bu nedenle III. Bölümde de belirtildiği gibi sosyo-ekonomik durumları yüksek olan akrabaların, fakir akrabalara

doğru yoğunlaşan yardımı, etkisini göstermiş ve üst sosyo-ekonomik düzeylerde yardımlaşmanın artmakta olduğu izlenimini yaratmış olabilir.

## III. DEĞİŞME EĞİLİMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

### A. GENEL

Tablo 66 değişme eğilimleri gösteren ailelerin oranlarını ölçütlere göre vermektedir. Görüldüğü gibi aile bağlarının sıkılığı ölçütü hariç ailelerin yüzde

TABLO 66

**Değişme Eğilimi Gösteren Ailelerin Yüzdeleri ve Değişme Yönleri**

| Ölçüt | Değişme eğilimi belirten ailelerin yüzdesi | Değişmenin yönü |
|---|---|---|
| Karı koca arasındaki eşitlik | 56.45 | Daha fazla eşitlik |
| Çocukların serbestliği | 82.43 | Daha fazla serbestlik |
| Aile bağlarının sıkılığı | 42.51 | Daha az sıkılık |
| Akrabalarla karşılıklı yardımlaşma | 59.23 | Daha az yardımlaşma |

elliden fazlası değişme eğilimleri göstermektedirler. Değişmenin yönleri bakımından ise hâkim eğilimler çekirdek ailenin özelliklerini belirleyici doğrultudadırlar.[118]

(118) Bakınız: Goode, a.g.e., ss. 240-241.

## B. DEĞİŞME EĞİLİMLERİNİN GELİRE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ

Tablo 67 değişme eğilimlerini saptamak için kullandığımız ölçütlerle gelir arasında değişmeye açıklık bakımından tutarlı bir ilişki göstermemektedir. Her ne kadar gelir yükselişleri ile bu ölçütlerin tümü arasında anlamlı ilişkiler varsa da bu ilişkilerin belirlediği değişmeye açıklık eğilimi ancak iki ölçüt bakımından artış ya da azalış devamlılığı göstermekte ve bu devamlılıklar da birbirlerine zıt yönlerde belirmektedirler. Öte yandan bütün ölçütlerde gelir yükselişleri ile ailelerin çoğunluğunun belirttiği değişme yönleri bakımından eğilimlerin artış veya azalış devamlılıkları bulunmuştur. Bu devamlılıklar eşler arasındaki eşitlik ve çocukların serbestliği ba-

TABLO 67

**Ölçütlerin ve Değişme Yönlerinin Gelire Göre Değerlendirilmesi**

| Ölçüt | $X^2$ | Anlamlılık seviyesi | C | Gelir artışı ile değişme eğiliminin devamlılığı | Gelir artışı ile değişme yönünün devamlılığı |
|---|---|---|---|---|---|
| Eşler arasında eşitlik | 86.081 | .005 | .147 | Artıyor | Artıyor |
| Çocukların serbestliği | 29.037 | .005 | .0861 | Devamlılık yok | Artıyor |
| Aile bağlarının sıkılığı | 27.278 | .005 | .0817 | Azalıyor | Azalıyor |
| Akrabalarla yardımlaşma | 30.224 | .005 | .0869 | Devamlılık yok | Azalıyor |

kımından ailelerin hâkim değişme eğilimlerine paralel, aile bağlarının sıkılığı ve akrabalarla yardımlaşma bakımlarından ise hâkim değişme eğilimlerine karşıdırlar.

### C. DEĞİŞME EĞİLİMLERİNİN ÇEVREYE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ

Tablo 68 çevre yükseldikçe eşler arasındaki eşitlik ve akrabalarla yardımlaşma bakımlarından ailenin değişmeye açıklığının arttığını, çocukların serbestliği ve aile bağlarının sıkılığı bakımlarından da bu açıklığın azaldığını göstermektedir. Değişme eğilimlerinin yönleri bakımından dört eğilimin ikisi çevre yükselişleri ile devamlı artış ya da azalış iliş-

TABLO 68

**Ölçütlerin ve Değişme Yönlerinin Çevreye Göre Değerlendirilmesi**

| Ölçüt | $X^2$ | Anlamlılık seviyesi | C | Çevre artışı ile değişme eğiliminin devamlılığı | Çevre artışı ile değişme yönünün devamlılığı |
|---|---|---|---|---|---|
| Eşler arasında eşitlik | 60.179 | .005 | .124 | Artıyor | Devamlılık yok |
| Çocukların serbestliği | 3484.516 | .005 | .687 | Azalıyor | Artıyor |
| Aile bağlarının sıkılığı | 18.247 | .005 | .0668 | Azalıyor | Devamlılık yok |
| Akrabalarla yardımlaşma | 7.526 | .25 | .0434 | Artıyor | Azalıyor |

kisi göstermektedirler. Çocukların serbestliği bakımından çevre yükselişleri hâkim değişme eğilimine paralel, akrabalarla yardımlaşma bakımından ise hâkim değişme eğilimine zıt etkiler yapmaktadır.

### D. DEĞİŞME EĞİLİMLERİ VE YÖNLERİ BAKIMINDAN BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLER ARASINDA KARŞILAŞTIRMA

Değişme eğilimleri bakımından çevre dört ölçütün hepsiyle devamlı bir artış ya da azalış ilişkisine sahip olduğu halde, gelir bu ölçütlerin yalnızca ikisi ile devamlılık gösteren ilişkiye sahiptir. Anlamlı ilişki bakımından ise gelir çevreden daha iyi durumdadır. Çünkü çevre ile akrabalarla yardımlaşma arasındaki ilişkinin anlamlılık seviyesi çok düşüktür. Değişme eğilimlerinin yönleri bakımından gelir dört ölçüte göre de eğilimin devamlı artış ya da azalışını belirlemekte, buna karşılık çevre ancak iki ölçüte göre bu tip bir ilişkiye sahip görünmektedir. Gelir ile değişme eğilimleri ve yönleri arasındaki ortalama ilişki katsayısı .1004, buna karşılık çevre ile değişme eğilimleri ve yönleri arasındaki ortalama ilişki katsayısı .2303'tür. Burada dikkat edilecek nokta, çevrenin çocukların serbestliği bakımından çok yüksek bir değer göstermiş olduğu ve bu yüzden ortalama değerin beklenmedik şekilde yükselmiş olduğudur. Sonuç olarak değişme eğilimleri ve bu eğilimlerin yönlerinin belirlenmesinde gelir ile çevre arasında fazla bir fark olmadığını söyliyebiliriz.

Bölüm VI

# Sonuç ve Yorum

## I. GENEL

Toplumsal değişme genellikle üç yolla izlenebilir: Bunlardan birincisi toplumsal varlık ve olayları zaman içinde izlemektir. Bu yol en doğru ve en sağlam yol olmakla beraber en uzun ve en masraflı yoldur. İkinci yol mevcut durumun, geriye doğru gidilerek tarihsel verilerle karşılaştırılmasıdır. Bu yol oldukça geçerli olmakla beraber en büyük sakıncası mevcut bulguların çok ayrıntılı olmaları ve tarihsel verilerin bu bulgularla karşılaştırmayı anlamlı kılacak kadar kesin ve ayrıntılı olmamasıdır. İkinci bir sakınca ise geriye doğru gidilirken bazı verilerin yeniden düzenlenme durumudur. Üçüncü bir yol zaman ögesinin yer ögesi ile değiştirilmesidir. Bu ise genellikle karşılaştırmalı araştırma yöntemleriyle gerçekleştirilir.[119] Bu araştırmada uygulanan yöntem de

(119) Bu yaklaşım için bakınız: Wilbert E. Moore, **Social Change**, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey 1963, ss. 31-32.

böyledir. Seçilen endüstrileşmekte olan bölgeye ilişkin bulgularımız, daha geleneksel bölgelere ilişkin verilerle karşılaştırıldığı zaman, değişme konusunda ipuçları elde etmek olanağı ortaya çıkmaktadır. Bir başka ipucu ise sosyo-ekonomik durumun yükselmesi ile ortaya çıkan eğilimlerden bulunabilir.

## II. AİLENİN YAPISAL NİTELİKLERİ VE EVRİMİ

Aile yapısına ilişkin olarak İzmir kentindeki bulgularımız, Türkiye'nin daha geleneksel bölgeleriyle karşılaştırıldığı zaman Türkiye'de ailenin yapısal evrim çizgisini şöyle tanımlamak olanağına kavuşmaktayız:

Geleneksel toplumlarda aile geleneksel geniş ailedir. Bu aile karı koca ve küçük çocuklarından meydana gelen çekirdek ailenin hem kuşak üzerinde hem de kardeşler çizgisi üzerinde genişlemiş şeklidir. Genellikle bu genişleme erkeğe bağlı olmakta ve Türk ailesinin **patrilineal** niteliğini belirlemektedir. Toplumun endüstriyel düzeyi yükseldikçe ailenin kardeş çizgisi üzerindeki genişleme niteliği kaybolmakta ve yalnızca kuşak çizgisi üzerinde genişleme görülmeye başlamaktadır. Hiç kuşkusuz bu genişlemenin daha uzun zaman devam etmesi toplumun, yaşlıların sosyal sigorta ihtiyaçlarını karşılayacak düzeye erişmemiş olmasından dolayıdır. Evrimin son noktası olarak sadece anne baba ve küçük çocuklarından meydana gelen çekirdek aileyi görüyoruz. Çekirdek aile kuramsal çerçevedeki açıklamalarımızda da belirtildiği gibi ister kapitalist olsun, isterse sosyalist, endüstrileşmiş toplumun ürünü olarak ortaya

çıkmaktadır. İzmir kentine ilişkin bulgularımız, Türkiye'nin öteki yerlerindeki bulgularla karşılaştırıldığı zaman, ailenin yapısal yönden, Türkiye'de de bu evrensel çizgiyi izlediği konusunda ipuçları vermektedirler.

Mal ve hizmetlerin eşit olarak dağılmadığı, bir başka deyişle teknolojik düzeyin etkisinin bütün toplumsal sınıf ve gruplar üzerinde eşit olmadığı toplumlarda gelir ve çevre farkları ailenin de yapısal yönden farklılaşmasına yol açar gibi gözükmektedir. İzmir'de gelir ve çevre yükselişleriyle ailenin çekirdekleşme eğilimi göstermesi bu yönden oldukça anlamlıdır. Araştırmanın temel sayıltılarından biri, ailenin yapısının teknolojik düzeyin bir ürünü olduğu sayıltısı, bu bulgu ile desteklenmiş olmaktadır. Çünkü gelir ve çevre yükselişi aslında ailenin etkilendiği teknolojik düzeyin yükselmesi demektir. Burada son derece ilginç bir nokta gelir ile çevre değişkenlerinin etkilerine birbirlerinden bağımsız olarak bakıldığı zaman ortaya çıkmaktadır. Bulgularımız, gelirin aileyi bir noktaya kadar etkilediğini ve belli bir gelir düzeyine erişen ailenin çevre değiştirmedikçe artık değişmediğini göstermektedir. Bu durum ise hiç kuşkusuz Türkiye'de mal ve hizmetlerden yararlanmanın sadece gelire değil, özellikle belli gelir düzeyinden sonra çevreye bağlı olduğunu göstermektedir. Bir başka deyişle, teknolojik düzeyin, mal ve hizmet dağılımı yönünden çevresel yoğunlaşmalar gösterdiği ortaya çıkmaktadır.

Çevre ve gelir yükselişlerinin ailenin **matrilineal** karakterini arttırıcı etkide bulunması, Kıray'ın "kız

evlâda dayanan genişlemiş aile" kavramını başka bir yönden ortaya koymaktadır. Kıray'ın, ailenin, güvenlik sağlayıcı bir fonksiyonunu yerine getirmek için uğradığı yapısal bir değişme olarak ortaya koyduğu bu aile tipi, bu araştırmanın bulgularına göre endüstrileşmenin hızlandığı toplumlarda kadının aile içindeki statüsünün yükseldiğini göstermektedir. Çekirdek ailede kadın erkek eşitliği şeklinde ortaya çıkan endüstrileşmenin ve teknolojik düzeyin etkisi, famille souche tipi ailelerde genişlemenin kadının akrabaları yönünden de meydana gelmesine yol açmaktadır.

Endüstrileşmenin ailenin yapısı yönünden bir başka etkisini parçalanmış ya da tamamlanmamış aile yapısının oldukça yüksek bir oranda ortaya çıkışında görüyoruz. Elimizde Türkiye'nin öteki bölgeleriyle karşılaştırma yapacak rakamlar bulunmamasına rağmen bu tip ailelerin endüstrileşmiş toplumların önemli bir sorunu haline gelmiş olması bizi tehlikenin ciddiyeti hakkında uyarmaktadır.

## III. AİLENİN AKRABALARLA İLİŞKİLERİ

Araştırmamızın bulguları İzmir'deki kentsel ailenin, akrabalarla ilişkiler yönünden oldukça yalnız olduğu konusunda kuvvetli izlenimler vermektedir. Özellikle akrabalarla anlamlı mal ve hizmet alışverişi yapabilmenin fiziksel koşullarının bulunması ve bu gerçeğe rağmen akrabalara fazla güvenilememesi hayli düşündürücüdür. Hiç kuşku yok ki ailenin tâbir caizse "kendi yağıyla kavrulması" endüstrileş-

menin ortaya koyduğu sonuçlardan biridir.[120] İzmir'deki araştırmamızın sonuçları, çekirdekleşen ailede, Litwak'ın "çekirdek aileler konfederasyonu" tipine dönüşme eğilimlerinin çok düşük olduğunu belirlemektedir. Çevre ve gelir yükselişlerinin akrabalarla yardımlaşma eğilimlerine etkileri oldukça ilginçtir. Paraya dayalı olmayan yardımlaşmalar gelir ve çevre yükselişleriyle azalmakta, bir başka deyişle aile, hizmet alışverişleri bakımından iyice içine kapanma eğilimi göstermektedir. Öte yandan gelir ve çevre yükseldikçe zengin akrabalardan fakir akrabalara doğru paraya ilişkin yardımın yoğunlaşma eğilimi görülmektedir. Bu durum kuşkusuz toplumun geleneksel değerlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Endüstriyel toplumun gerekleri, akrabaların hizmet (ve dolayısıyla zaman) olarak öteki akrabalara yardım yapmalarını engellerken, geleneksel değerler, zengin akrabaları, fakir akrabalarına destek olmaya yöneltmekte olabilirler. Yalnız, bu durumun ödünçleşmede görüldüğüne, buna karşılık, karşılıksız yardımlarda üst gelir ve çevre gruplarının gerek böyle yardımları yapmakta gerekse almakta genellikle daha yoğun bir eğilim gösterdiklerine dikkat edilmelidir. Bu yöndeki eğilimler sosyo-ekonomik durumu yüksek olan akrabaların karşılıksız yardımlar yönünden birbirlerini daha çok desteklediklerini gösterirler. Bu eğilimlerden anlaşıldığına göre alt gelir ve çevre düzeylerinde aileler akrabalarından, daha çok, hizmete ilişkin yardımlar görmekte ve onlara bu çeşit yardımlar yapmakta,

(120) Bakınız: Goode, a.g.e., ss. 240-241.

buna karşılık üst çevre ve gelir düzeylerinde akrabalararası ilişkiler daha çok malî yardımları kapsamaktadırlar.

Çevrenin akrabalarla yardımlaşma bakımından daha anlamlı ilişkiler ortaya koyması, ailenin yapısı konusundaki çözümlemelerimizle birleştirilirse, sadece ailenin yapısal niteliklerini belirlemekte değil, aynı zamanda aile dışı ilişkilerde de çevrenin gelirden daha önemli olduğunu belirtmektedir. Kuşkusuz bu durum çevrenin aile üzerindeki büyük etkisini bir defa daha ortaya çıkarmaktadır.

Genel olarak akrabalarla yardımlaşma konusundaki bulgular bize sosyo-ekonomik durumu düşük olan ailelerin malî bakımdan daha yalnız olduklarını, bu yalnızlıklarını ancak ödünç alarak telâfi edebildiklerini göstermektedir. Kentleşme oranının oldukça yüksek olduğu İzmir'de kente göç eden yoksul aileler böylelikle akrabalarına ancak hizmet alışverişleri ve ödünç para alma konularında güvenebilmektedirler ki bu durum kaynakları zaten sınırlı olan düşük sosyo-ekonomik durumdaki ailelerin topluma uyumlarına pek fazla yardımcı oluyor sayılamaz.

## IV. AİLENİN BÜROKRATİK ÖRGÜTLERLE İŞBİRLİĞİ

Bürokratik örgütlerden yardım alan aileler için İzmir'de bulduğumuz yüzde 8.5 oranı Yasa'nın Ankara'da gecekondu ailelerinde bulduğu yüzde 8.3 oranına çok yakındır.[121] Yalnız dikkat edilmesi ge-

(121) Yasa, **Ankara'da Gecekondu Aileleri,** s. 213.

reken nokta bizim oranımızın bütün İzmir kenti için olduğudur. Sadece gecekondu aileleri için bu oran İzmir'de yüzde 11.30'dur. Böylece İzmir gecekondularında oturanların Ankara gecekondularında oturanlara oranla bürokratik örgütlerden yüzde 3 civarında fazla bir yardım aldıkları ortaya çıkmaktadır.

Bürokratik örgütlerle aile ilişkileri konusundaki bulgularımız bize iki temel eğilim göstermektedirler. Bunlardan biri gelir ve çevre yükselişleri ile ailenin bürokratik örgütlere daha çok yaklaşmakta olması, ikincisi ise ailenin pek çok konularda bürokratik örgütlere yardım etmesidir. Bir başka önemli bulgu akrabalık ilişkilerinin iş hayatındaki yararlılığı konusundadır. Akrabalık ilişkileri üçte bir oranında iş hayatında yararlı olmakla kalmamakta, ayrıca gelir ve çevre yükselişleri ile de artma eğilimi göstermektedir. Bürokratik örgütlerle işbirliği konusunda bir başka ilginç nokta şimdiye kadarki çözümlemelerimizde ortaya çıkanın aksine gelirin çevreden daha anlamlı ilişkiler göstermekte olmasıdır.

Bu bulguların ışığı altında İzmir'de ailenin genel kamu hizmetleri dışında (ki bu konu araştırmamıza dahil edilmediği için durumun ne olduğunu bilmiyoruz) bürokratik örgütlerden çok fazla yararlanmamakta olduğu söylenebilir. Bürokratik örgütlerle işbirliğinin gelir ve çevre yükselişleri ile artması, sosyo-ekonomik durumu düşük olan ailelerin endüstriyel bir topluma uyum şansını daha da azaltmaktadır. Bir başka deyişle İzmir'de ailelerin sosyo-ekonomik durumları yükseldikçe, bürokratik örgütler kesimi gittikçe genişleyen endüstriyel topluma uyum

olanakları da artmaktadır. Bu durum akrabalarla ilişkiler konusundaki bulgularla birlikte düşünülürse, düşük sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerin topluma uyumlarının çok zorlaştığı ve bu ailelerde her türlü toplumsal çözülmenin beklenebileceği ortaya çıkar. Zaten durum açıkça ortadadır: Hatırlanacağı gibi önemli bir çözülme belirtisi olan parçalanmış ya da tamamlanmamış aile yapılarının oranı en yoğun olarak düşük sosyo-ekonomik düzeydeki aileler arasında bulunmuştu.

Başka bir yorum akrabalar ile iş hayatı ilişkileri konusunda yapılabilir. Bulgularımız bize İzmir'de, ailenin, geleneksel toplumlardaki sermaye birikimi sağlama fonksiyonunun devamı olarak iş hayatında önemli bir rol oynadığını göstermektedirler.

Özellikle üst gelir ve çevre düzeylerinde iş hayatı ile akrabalık ilişkilerinin yoğunlaşması sadece zengin akrabaların iş hayatında birbirlerini desteklediklerini değil, akrabaların birbirlerini destekleyerek sosyo-ekonomik düzey basamaklarında yükseldikleri konusunda da ipuçları vermektedir. Bunun doğal sonucu ise toplumun endüstri kesiminde liyakata göre değerlendirme, kişilik ötesi (gayrişahsî) ilişkiler vs. gibi bürokratik örgüt ilişkileri yerine, adam kayırma, kişisel ilişkiler gibi birincil grup ilişkilerinin egemenliğidir. Bu durumun İzmir'e özgü olmaması ve Türkiye'deki genel durumu yansıtması, endüstrileşmemizin henüz tamamlanmamış olduğunu göstermektedir. İş arkadaşları ile ailece görüşme oranı ve bu görüşmenin iş hayatındaki yararlılığı ve bu eğilimlerin gelir ve çevre yükselişleri ile

artması, yukardaki bulgularımızın sonuçlarını destekleyici niteliktedir. Bir başka deyişle iş hayatındaki başarı bir ölçüde birincil grup ilişkilerinin kullanılmasına bağlı gibi gözükmektedir. Bu ise endüstrileşmesini tamamlamamış bütün ülkelerde izlenebilir bir özellik niteliği göstermektedir.

Aile ile bürokratik örgütlerin toplumsal amaçları yerine getirmek için işbirliği yapmaları, iş hayatında akrabalık ilişkilerinin yardımından ayrı olarak düşünülmesi gereken bir noktadır. Örnek vermek gerekirse okuyan çocuğun derslerine evde yardım etmek, bürokratik örgütlerle ailenin işbirliğine, akrabalık ilişkilerini kullanarak çocuğa öğretmeni vasıtasıyla özel ilgi göstertmek akrabalık ile iş hayatı ilişkilerine girmektedir. Yukarda İzmir'de akrabalık ile iş hayatı ilişkilerine değinildi. Şimdi ise doğrudan doğruya aile ile bürokratik örgütler arasındaki işbirliğine bakılmaya çalışılacaktır.

Bulgularımız bize, toplumsal amaçların yerine getirilmesi için bürokratik örgütlerin ailenin yardımına muhtaç olduğunu ve bu yardımı da bir ölçüde aldığını göstermektedir. Geceleri ve tatillerde eve iş getirilmesi, okuyan çocuğun derslerine yardım vs. hep bu konudaki örneklerdir. Ailenin bu yardımı, kuramsal çerçeve kısmında da belirtilmiş olduğu gibi üyelerini hayatın her safhasında izleme olanağından ve birincil grup ilişkilerinin kişiliği destekleyici niteliğinden dolayı gerekli olmaktadır. Bu yardımın bürokratik örgütler tarafından kullanılma oranı ise bulgularımızdan da görüldüğü gibi yüzde elli gibi oldukça kritik bir düzeydedir. Bu durumda izlenmesi

gereken toplumsal politika aile ile bürokratik örgütlerin işbirliğinin teşviki olmalıdır.

## V. AİLEDE ZAMAN İÇİNDE DEĞİŞME EĞİLİMLERİ

İzmir'de ailenin zaman içindeki değişme eğilimleri konusundaki bulgularımız bu toplumsal birimin evrensel standartlara göre çekirdekleştiğini ortaya koymaktadır. Değişmeye açıklık konusunda gelir ve çevre değişkenleri incelenen bütün ölçütler bakımından tutarlı ilişkiler göstermemişlerdir. Bunun en önemli nedenlerinden biri her ölçüte göre değişme hızının farklılığı ve ailenin bazı ölçütlere göre bazı gelir ve çevre düzeylerinde değişmesine yeni başlarken, bazılarında değişme yönünde bir hayli yol almış bulunduğu olabilir. Aynı yorum gelir ve çevrenin değişme yönleri bakımından gösterdikleri tutarsızlıklar konusunda da yapılabilir.

## VI. BİR TAMPON KURUM OLARAK AİLE VE TOPLUMSAL AMAÇLARIN GERÇEKLEŞTİRİLMESİ

Kuramsal çerçeve kısmında ailenin bir tampon kurum olarak çözümlemesi yapılmıştı. İzmir'deki aileye ilişkin bulgularımız, ailenin kuramsal çerçevede belirlenen bu niteliğinin İzmir kenti için geçerli olduğunu ortaya koymuştur. Toplumun öteki kesimlerinde meydana gelen değişme ve gelişmelere paralel olarak aile de bazı yapı ve fonksiyon değişmelerine uğramaktadır. Bu arada gerek eskiden kendisine ait olup da artık bürokratik örgütlere devredilen fonksiyonlar, gerekse hâlâ kendisine özgü

fonksiyonlar yönünden, toplumun öteki kesimlerinden etkilenerek bazı faaliyetlerde bulunmaktadır. Üretim fonksiyonunu fabrikalara devretmiş fakat aile şirketlerini ortaya koymuştur. Eğitim fonksiyonunu okullara devretmiş fakat okul - aile birliklerini kurmuştur. Ayrıca çalışan üyelerine ve okuyan çocuklarına ilâve destek sağlamaktadır. Birörnek olmayan olayları izleyebilmesi ve birincil grup ilişkilerini kullanabilmesi ona bürokratik örgütlerin boşluklarını doldurmak olanağını vermiştir. Bu olanak, tarihsel evrim sonunda ulaştığı herhangi bir aşamada sahip olduğu yapı ve fonksiyonları toplum yararına kullanmada ona yardımcıdır. Fakat ailenin bu potansiyelinden yararlanılması büyük ölçüde toplumun öteki kesimlerine bağlıdır. Bu bağlılık iki yönden incelenebilir. İlk olarak ailenin bürokratik örgütlere yardım etme ve onlara destek olma potansiyelinin korunması ve geliştirilmesi gerekir. İkinci olarak toplumsal amaçların yerine getirilmesini sağlıyacak olan bürokratik örgütlerin, ailenin yardımını alabilecek şekilde örgütlenmeleri ve olanaklar hazırlamaları zorunludur. Birinci gereklilik aileye yönelen sosyal hizmetler ile sağlanır. İkinci gereklilik ise bürokratik örgütlerin aileyi, bürokratik örgüt ilişkilerini bozmayacak, fakat amaçların yerine getirilmesinde yardımcı olabilecek şekilde kullanmalarını sağlamak için yeniden düzenlenmeleri ile yerine getirilebilir.

Bulgularımız en fazla desteğe muhtaç olan düşük çevre ve düşük gelire sahip ailelerin, bu desteği en az sağlıyabildiklerini göstermektedir. Düşük çevre ve düşük gelir gruplarında olan aileler gerek ak-

rabalarından gerekse bürokratik örgütlerden en az yararlanabilen aileler olarak ortaya çıkmaktadırlar. Oysa toplumun düşük sosyo-ekonomik tabakaları, ki bunlar İzmir'de genellikle işçi sınıfını belirlemektedirler, bir toplumun öncelikle çözmesi gereken pek çok toplumsal sorununu da içlerinde beslerler ve geliştirirler. Bu gruplardan ve sınıflardan toplumsal amaçların yerine getirilmesinde yararlanmak için, önce onların potansiyellerinin korunması gerekir. Bulgularımız ise toplumsal hizmetlerin çevresel yoğunlaşmalar gösterdiğini ve bu hizmetlerden yararlanmaların da gelire bağlı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durumda aileden, toplumsal amaçların yerine getirilmesinde yararlanmak için atılacak ilk adım ortaya çıkmaktadır: Toplumsal hizmetlerin özellikle düşük sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerin yararlanacağı şekilde yeniden düzenlenmeleri gerekir. Özellikle İzmir gibi bir kentte bu düzenlemenin önemi son derece önemlidir. Çünkü iç göçler nedeniyle köysel bölgeden ayrılan aile, köysel bölgeye göre meydana getirmiş olduğu tampon kurum niteliklerinden de sıyrılmaktadır. Kentsel bölgeye uyumu ise yeni bir yapı ve yeni fonksiyonlar edinmesiyle ortaya çıkabilir. Halbuki kentsel ailenin yararlandığı teknolojik düzeyden ve dolayısıyla hizmetlerden yararlanamaması onun kentsel nitelikler kazanmasını önler. Köysel niteliğini (yapı ve fonksiyonlarını) devam ettirebilmesi ise hem olanaklı değildir, hem de bu niteliklerini devam ettirmesi, onun "kentselleşmesini" engeller.

Bürokratik örgütlerin aileden yararlanacak şekilde yeniden düzenlenmeleri ise sorunun çözülmesi

gereken ikinci kısmıdır. Çoğunluğunu aileden devralmış olduğu fonksiyonların yerine getirilmesinde bürokratik örgütler, aileye özel bir yer vermelidirler. Okul aile birlikleri, hastanelerdeki sosyal hizmet kuruluşları ve gönüllülerin çalışmaları gibi faaliyetler bu konuda atılmış adımlardır. Toplumsal hizmetlerin yerine getirilmesi gibi üretimin verim ve kalitesinin de arttırılması, ailenin ihtiyaçlarının üretim yapan yerler tarafından dikkate alınmasıyla daha iyi sağlanabilir. Yaşlılık, sakatlık, işsizlik, ölüm sigortaları bu amaca yönelmişlerdir. Kreşlerin açılması, eğitim, sağlık gibi aileyi destekleyici nitelikteki hizmetlerin çalışan üyeler kanalıyla bürokratik örgütler tarafından aileye sağlanması, ailenin çalışan üyelerini daha verimli hale getirmelerine yol açacaktır. Bir başka deyişle, aile, temel ihtiyaçlarının karşılanmasına yardım edildiği oranda, potansiyelini çalışan üyelerinin verimliliklerinin arttırılmasına kanalize edecektir. Fabrikalar gibi, hastane ve hapisanelerin de okullardakine benzer şekillerde aileler ile yoğun işbirliği yapmaları (pek çok araştırmalara konu olduğu üzere) kaynakların birleştirilmeleri bakımından toplumsal amaçların elde edilmelerine son derece yararlı katkılarda bulunacaktır.[122] Ailenin

(122) Aile ile bürokratik örgütler arasında bu yöndeki işbirliği hizmet kesimi ve üretim kesimi olarak ikiye ayrılabilir. Hizmet kesimine sağlık, eğitim, koruma gibi hizmetler girer. Bu hizmetlerdeki kapsam ve verimliliklerin arttırılması aile ile yapılabilecek çeşitli işbirliklerine bağlıdır. Genellikle bireye hizmet götüren bu kuruluşlar ancak aile ile işbirliğine gittikleri zaman amaçlarına daha iyi ulaşabilirler. Bu konuda has-

tampon mekanizma niteliği, toplum tarafından sağlanamıyan hizmetleri, üyelerine kendisinin sağlaması sonucunu doğurur. Bu ise yalnızca kaynak kaybına yol açmakla kalmaz aynı zamanda geleneksel bir toplumun tutucu bir kısır döngü içine girmesine ve bürokratik örgütlerin aile tarafından ya engellenerek ya da bozularak, endüstrileşme süreci içerisindeki rollerini yerine getirmelerini önler.

## VII. SONUÇ

Bulgularımızın ve yorumlarımızın sonuçları çok kısaca şöyle özetlenebilir:

1) Aile yapısal yönden geleneksel geniş aile, **famille souche**, ve çekirdek aile şeklinde olan bir evrim çizgisini izlemektedir.

2) İzmir'de aile yalnızca yapısal değil, fonksiyonel yönden de gerek zaman içinde gerekse gelir ve çevre yükselişleriyle çekirdekleşmektedir.

---

tane çerçevesinde A.B.D.'nde yapılan bir deneme için bakınız: M. Geenblatt, "Implications for Psychiatry and Hospital Practice: The Movement from Custodial Hospital to Therapeutic Community", **The Patient and the Mental Hospital,** (der.) M. Greenblatt ve arkadaşları, The Free Press, Glencoe, Illinois 1957, ss. 611-620. İkinci kesim olan üretim kesimi bireyin ailesi tarafından desteklenmesi ile büyük ölçüde artışlar sağlıyabilir. Bu konular doğrudan doğruya araştırmamızın çerçevesine girmediğinden, yalnızca değinilmekle yetinilmiş ve gerek örnek gerekse yöntem yönünden daha fazla derinleşilmekten kaçınılmıştır.

3) Akrabalarla ilişkiler yönünden İzmir'deki kentsel aile oldukça içine kapanıktır ve bu içine kapanıklık alt gelir ve çevre gruplarında malî yönden daha yoğundur.

4) Bürokratik örgütlerle işbirliği yönünden, ailenin toplumsal amaçların gerçekleşmesinde bürokratik örgütlere yardımları oldukça yoğundur.

5) Düşük gelir ve çevredeki aileler bürokratik örgütlerden oldukça yalıtılmış durumdadırlar.

6) Akrabalık ilişkileri özellikle üst gelir ve çevre gruplarında iş hayatında oldukça önemli gözükmektedirler.

7) Düşük gelir ve çevre gruplarındaki ailelerin toplum tarafından desteklenmeleri gerekmektedir.

8) Gerek üretim gerek hizmet fonksiyonlarında toplumun bürokratik örgütler kesimi, aileden yararlanacak şekilde yeniden düzenlenmelidirler.

# EK I

## İZMİR ARAŞTIRMASI

Belediye Kod: Mahalle Kod No:

ÖRNEKLEME GİRENİN:

ADI SOYADI:

ADRESİ:

CİNSİYETİ: Kadın: Erkek:

YAŞI: SANDIK NO: SEÇİM LİSTE NO:

| Mülâkat için arama sayısı | Mülâkatçının Adı ve Soyadı | Mülâkat tarihi | Mülâkat yapılmadı ise: Sebebi | Tekrar gidilecekse | Adres değişikliği varsa yeni adresi |
|---|---|---|---|---|---|
| Birinci defa | | | | | |
| İkinci defa | | | | | |
| Üçüncü defa | | | | | |
| Dördüncü defa | | | | | |

1-4. SIRA NO:

MÜLÂKAT YAPILANIN:

MÜLÂKATÇININ:
ADI ve SOYADI:

5-14. ADI:

15-24. SOYADI:

25. BULUNDUĞU BÖLGE:

26-28. MAHALLESİ:

29-32. SOKAĞI:

33-36. HANE NO:

37. CİNSİYET: Kadın: Erkek:

38. KAÇ YAŞINDASINIZ?
1. 20-24 yaşları arası
2. 25-29 " "
3. 30-34
4. 35-39
5. 40-49
6. 50-59
7. 60 ve daha yukarısı
8. Bilmiyorum
9. Cevap vermek istemedi.

39. OKUR YAZAR MISINIZ? (Cevap veren emin değilse, "MESELÂ BİR MEKTUP YAZABİLİR MİSİNİZ?" diye sorunuz.)
1. Evet
2. Hayır
3. Bilmiyorum
4. Cevap vermek istemedi.

40. (Cevap veren okur-yazar ise) EN SON HANGİ OKULDA OKUDUNUZ? (Verilen okul adına göre öğretim seviyesini saptayıp aaşğıdakilerden uygun düşeni işaretleyin.)
1. Tahsilsiz
2. İlkokul
3. Ortaokul
4. Lise
5. Orta öğretim seviyesinde teknik ve meslekî okul
6. Yüksek okul ve üniversite
7. Başka
8 Bilmiyorum
9. Cevap vermek istemedi.

41. İZMİR'DE KAÇ YILDAN BERİ OTURUYORSUNUZ?
1. Bir yıldan az

2. Bir yıl ile 5 yıl arası
3. 6 yıl ile 10 yıl arası
4. 11 yıl ile 17 yıl arası
5. 18 yıl ile 30 yıl arası
6. 30 yıldan fazla
7. Bilmiyorum
8. Cevap vermek istemedi.

42. BİR YIL ÖNCE BU EVDE Mİ, İZMİR ŞEHRİNDE BİR BAŞKA SEMTTE Mİ YA DA İZMİR ŞEHRİ DIŞINDA Mİ OTURUYORDUNUZ? (İzmir dışında bir başka yer söylenirse bunun **kırsal** mı yoksa **kentsel** mi olduğunu anlamak için gerekli soruları sorunuz.)
1. Aynı evde
2. Aynı semtte başka bir evde
3. İzmir şehri içinde bir başka semtte
4. İzmir şehri dışında bir köyde (Köy, bucak)
5. İzmir şehri dışında bir şehirde (İlçe ve daha büyük yerler)
6. Türkiye dışında
7. Bilmiyorum
8. Cevap vermek istemedi.

43. BEŞ YIL ÖNCE BU EVDE Mİ, İZMİR ŞEHRİNDE BİR BAŞKA SEMTTE Mİ, YOKSA İZMİR ŞEHRİ DIŞINDA MI OTURUYORSUNUZ?
1. Aynı evde
2. İzmir şehri içinde bir başka semtte
3. İzmir şehri dışında bir köyde (Köy, bucak)
4. İzmir şehri dışında bir şehirde (İlçe ve daha büyük yerler)
5. Türkiye dışında
6. Bilmiyorum
7. Cevap vermek istemedi.

44. BU EVDE Mİ, İZMİR ŞEHRİ İÇİNDE BİR BAŞKA SEMTTE, YOKSA İZMİR DIŞINDA MI DOĞDUNUZ?
1. Aynı evde
2. İzmir şehri içinde bir başka semtte
3. İzmir şehri dışında bir köyde (Köy, bucak)

4. İzmir şehri dışında bir şehirde (İlçe ve daha büyük yerler)
5. Türkiye dışında
6. Bilmiyorum
7. Cevap vermek istemedi.

45-46. MESLEĞİNİZ NEDİR? (Son hafta içindeki mesleğin mahiyeti ve adı sorulacak. Cevap verenin cevabını aynen yazınız.)

47-48. NEREDE ÇALIŞIYORSUNUZ? (Semt adı değil, son hafta içindeki iş kolu adı sorulacak. Cevap verenin cevabını aynen yazınız.)

49. İŞ YERİNİZDE KENDİ HESABINIZA MI ÇALIŞIYORSUNUZ YOKSA İŞVEREN DURUMUNDA MISINIZ? YAHUT DA ÜCRET VEYA MAAŞLA ÇALIŞAN BİR KİMSE MİSİNİZ?
1. Ücretli veya maaşlı
2. İşveren
3. Kendi hesabına
4. Başka
5. Bilmiyorum
6. Cevap vermek istemedi.

50-51. SON BİR YIL İÇİNDE BU HANEDE **DEVAMLI** OTURANLARIN TOPLAM AYLIK GELİRİ **ORTALAMA** OLARAK NE KADAR OLMUŞTUR? (Ortalama kavramı anlaşılmazsa bunun yerine TAKRİBİ GENELLİKLE veya AŞAĞI YUKARI, kavramlarından bir veya duruma göre birkaçını deneyebilirsiniz.)

01. 250 TL.'ndan az
02. 250 - 500 TL. arası
03. 501 - 1000 " "
04. 1001 - 1500
05. 1501 - 2000
06. 2001 - 2500
07. 2501 - 3000 "
08. 3001 - 3500
09. 3501 - 4000

10. 4001 - 5000
11. 5001 - 7500
12. 7501 - 10000
13. 10000 TL.'ndan fazla
14. Bilmiyorum
15. Cevap vermek istemedi.

52. HALEN BU HANEDE OTURANLAR KAÇ KİŞİDİR? (Misafir, hizmetçi gibi geçici olarak oturanlar sayılmayacak.)
1. Bir kişi
2. İki kişi
3. Üç-dört kişi
4. Beş-altı kişi
5. Yedi-sekiz kişi
6. Dokuz-on kişi
7. Onbir ve daha fazla
8. Bilmiyorum
9. Cevap vermek istemedi.

53. BUNLARDAN KAÇI 15 VE DAHA YUKARI YAŞLARDADIR?
1. Bir kişi
2. İki kişi
3. Üç kişi
4. Dört kişi
5. Beş kişi
6. Altı kişi
7. Yedi ve daha fazla
8. Bilmiyorum
9. Cevap vermek istemedi.

54. KENDİNİZ DAHİL BU HANEDE **DEVAMLI** OLARAK OTURANLARDAN KAÇ KİŞİ PARA KAZANIYOR?
1. Bir kişi
2. İki kişi
3. Üç kişi
4. Dört kişi

5. Beş kişi
6. Altı kişi
7. Yedi ve daha fazla
8. Bilmiyorum
9. Cevap vermek istemedi.

55. PARA KAZANANLARA SİZ DE DAHİL MİSİNİZ?
1. Evet
2. Hayır
3. Bilmiyorum
4. Cevap vermek istemedi.

56. EV SAHİBİ MİSİNİZ YOKSA KİRACI MISINIZ?
1. Ev sahibi
2. Kiracı

57. (Kiracı ise şu soruyu sorunuz) OTURDUĞUNUZ EVE KAÇ LİRA KİRA ÖDÜYORSUNUZ? (Ev kendisinin ise ve kira ödemiyorsa sorunuz) OTURDUĞUNUZ YERİ KİRAYA VERSENİZ KAÇ LİRAYA VEREBİLİRDİNİZ?
1. 50 TL.'ndan az
2. 51 - 100 TL. arası
3. 101 - 200 " "
4. 201 - 300
5. 301 - 400
6. 401 - 500
7. 501 TL.'ndan fazla
8. Bilmiyorum
9. Cevap vermek istemedi.

58. DÜNYAYA TEKRAR GELMEK MÜMKÜN OLSA İDİ NE OLMAK İSTERDİNİZ?

59-60. BABANIZIN MESLEĞİ NEDİR? (Cevap veren babası için öldü veya emekli derse NE İDİ? diye sorunuz.)

## MÜLÂKATÇININ DODURMASI GEREKEN BÖLÜM

(Bu bölümdeki soruları siz cevaplandıracaksınız. Mülâkat bittikten sonra TEŞEKKÜR edip ayrıldığınız ve yalnız kaldığınızda bu soruların cevaplarını işaretleyiniz.)

61. CEVAP VERENİN KONUTUNUN BULUNDUĞU ÇEVRE HAKKINDA NE DÜŞÜNÜYORSUNUZ?
    1. Lüks konutların yoğun olduğu bir çevre
    2. Gecekondu ve benzeri konutların yoğun olduğu bir çevre
    3. Orta halli konutların ve eski İzmir konutlarının yoğun olduğu bir çevre
    4. Bunlar dışında.

62. MADDÎ ÖZELLİKLERİ BAKIMINDAN KONUTU AŞAĞIDAKİ ÇEŞİTLERDEN HANGİSİNE SOKARSINIZ?
    1. Lüks
    2. Gecekondu
    3. Orta
    4. Başka

63. MÜLÂKATIN ATMOSFERİ:
    1. Cevap veren zaman zaman sesini yavaşlattı ve mırıldandı.
    2. Cevap veren zaman zaman sesini yükseltti veya bağırdı.
    3. Cevap veren aynı ses tonunu mülâkat sonuna kadar muhafaza etti.
    4. Bunun dışında bir tepki.

64. CEVAPLARIN SAMİMİYETİ:
    1. Cevap veren hemen hemen bütün sorulara samimi cevap verdi?
    2. Cevap veren genellikle samimi olmakla birlikte bazı sorularda samimi olmakta tereddüt etti.

Bu soruların numaraları dir.

## EK II

## İZMİR AİLE ARAŞTIRMASI SORU KÂĞIDI

İlçe Kod No:

MÜLÂKAT YAPILANIN:

4-1-4: Sıra No:

Adı ve Soyadı:

Adresi:

4-5: Cinsiyeti:

1: Kadın
2: Erkek

4-6: Medenî hali:

1: Bekâr
2: Evli
3: Dul
4: Boşanmış

4-7: Çocukları var mı?

1: Var
2: Yok

4-8: Aile reisi olup olmadığı:

1: Aile reisi
2: Aile reisinin eşi
3: Bir başkası

4-9: Yaşı:

1: 20 - 24
2: 25 - 29
3: 30 - 34
4: 35 - 39
5: 40 - 49
6: 50 - 59
7: 60 ve daha yaşlı

Adres değişikliği varsa buraya yazınız:

## MÜLÂKAT TAKİP TABLOSU

| Mülâkatın kaçıncı olduğu | Mülâkatçının Adı ve Soyadı | Mülâkat tarihi ve saati | Mülâkat yapılamadı ise Kısaca sebebi | Tekrar gidilecekse Tarihi | Saati |
|---|---|---|---|---|---|
| Birinci defa | | /7/1968 Saati: | | | |
| İkinci defa | | /7/1968 Saati: | | | |
| Üçüncü defa | | /7/1968 Saati: | | | |

1. Siz dahil bu evde kaç kişi oturuyor?
(Mülâkatçıya: Sol taraftaki kategorilerde kaç kişi varsa o kategorinin karşısındaki sayının altındaki göze bir çarpı işareti koyunuz.

Her kategorinin karşısındaki toplam hanesine o kategoridekilerin toplamını yazınız ve toplam sütununu toplıyarak aşağıdaki genel toplam gözüne elde edilen rakamı yazınız.

Mülâkat kiminle yapılıyorsa sol başta mülâkat yapılan kişinin bulunduğu kategorinin yanına çarpı işareti koyunuz.)

| | Mülâkat yapılan kişi | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 | 6 | 7 | 8 | Bilm. C.V.İ. | Toplam |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 4-27 | Aile reisi | | | | | | | | | | |
| 4-28 | Aile reisinin eşi | | | | | | | | | | |
| 4-29 | Aile reisinin erkek çocukları | | | | | | | | | | |
| 4-30 | Aile reisinin kız çocukları | | | | | | | | | | |
| 4-31 | Aile reisinin gelinleri | | | | | | | | | | |
| 4-32 | Aile reisinin damatları | | | | | | | | | | |
| 4-33 | Aile reisinin torunları | | | | | | | | | | |
| 4-34 | Aile reisinin annesi | | | | | | | | | | |
| 4-35 | Aile reisinin babası | | | | | | | | | | |
| 4-36 | Aile reisinin kayınvalidesi | | | | | | | | | | |
| 4-37 | Aile reisinin kayınpederi | | | | | | | | | | |
| 4-38 | Aile reisinin kız kardeşi | | | | | | | | | | |
| 4-39 | Aile reisinin erkek kardeşi | | | | | | | | | | |
| 4-40 | Aile reisinin baldızı | | | | | | | | | | |
| 4-41 | Aile reisinin kayınbiraderi | | | | | | | | | | |
| 4-42 | Aile reisinin akrabaları | | | | | | | | | | |
| 4-43 | Aile reisinin eşinin akrabaları | | | | | | | | | | |
| 4-44 | Akraba olmayanlar | | | | | | | | | | |
| 4-45-46 | Genel toplam | | | | | | | | | | |

2. Sizlerle oturmayan akrabalarınızdan beraber oturmak istedikleriniz var mı?
   4-47-1: Benimle oturmayan akrabam yok
   4-47-2: Evet
   4-47-3: Hayır
   4-47-4: Emin değilim, kararsızım
   4-47-5: Bilmiyorum, cevap vermek istemedi.

3. (2 nci soruya cevap evet ise) Kimlerle beraber oturmak isterdiniz?
   4-48-1: Ana-baba
   4-48-2: Kardeşler
   4-48-3: Kayınvalide-kayınpeder
   4-48-4: Kayınbirader-baldız
   4-48-5: Kız evlât
   4-48-6: Erkek evlât
   4-48-7: Diğer (erkek tarafı akrabaları)
   4-48-8: Diğer (kadın tarafı akrabaları)
   4-48-9: Diğer (müşterek akraba - karı koca akraba ise).

4. Beraber oturduklarınız içinde ayrı oturmak istediklerini-niz var mı?
   4-49-1: Akrabalarıyla beraber oturmuyor
   4-49-2: Evet
   4-49-3: Hayır

5. (4 üncü soruya cevap evet ise) Bunlar kimlerdir?
   4-50-1: Ana-baba
   4-50-2: Kardeşler
   4-50-3: Kayınvalide-kayınpeder
   4-50-4: Kayınbirader-baldız
   4-50-5: Kız evlât
   4-50-6: Erkek evlât
   4-50-7: Diğer (erkek tarafı akrabaları)
   4-50-8: Diğer (kadın tarafı akrabaları)
   4-50-9: Diğer (müşterek akraba - karı koca akraba ise).

6. (4 üncü soruya cevap evet ise) Niçin ayrı oturmak is-tiyorsunuz?
   4-51-1: Onlar beraber oturmak istemiyor

4-51-2: Anlaşamıyoruz
4-51-3: İşlerimiz başka yerlerde
4-51-4: Ev dar
4-51-5: Çok masraflı oluyor
4-51-6: İşlerimize çok karışıyorlar
4-51-7: Diğer (belirtiniz)
4-51-8: Bilmiyorum
4-51-9: Cevap vermek istemedi.

7. Anne babanız sizinle aynı evde oturuyorsa gelirleri var mı?

4-52-1: Aynı evde oturan anne-babası yok
4-52-2: Evet geliri var
4-52-3: Hayır geliri yok
4-52-4: Cevap vermedi.

8. Evde birden fazla kişi para kazanıyorsa bu paraları tek kişiye mi getirip verirler yoksa herkes kendi parasını mı idare eder?

4-53-1: Ailede birden fazla para kazanan yok
4-53-2: Aile reisinde toplanır
4-53-3: Aile reisinin eşinde toplanır
4-53-4: Başka birinde toplanır
4-53-5: Müştereken idare edilir
4-53-6: Herkes kendi parasını kendi harcar
4-53-7: Bilmiyor, cevap vermek istemedi
4-53-8: Para kazanan yok.

9. Anne babanızın evinden kaç yaşında ayrıldınız?

4-54-1: Ayrılmadım
4-54-2: 15'ten evvel
4-54-3: 15 - 19
4-54-4: 20 - 24
4-54-5: 25 - 29
4-54-6: 30 - 34
4-54-7: 35 - 39
4-54-8: 40 ve daha yukarısı
4-54-9: Bilmiyorum, cevap vermek istemedi.

10. Anne babanızın evinden niçin ayrıldınız? (Yukarda "ayrılmadım" cevabını aldınızsa bu soruyu sormayınız.)
    4-55-1: Evlendim
    4-55-2: İşe girdim
    4-55-3: Tahsil için
    4-55-4: Başıma buyruk olmak istedim
    4-55-5: Geçim sıkıntısı vardı
    4-55-6: Şehre göç ettim
    4-55-7: Ayrı ev açmak istedim
    4-55-8: Diğer (belirtiniz)
    4-55-9: Bilmiyor, cevap vermek istemedi.

11. Anne - baba - kardeş - evlât - teyze - dayı - kayınvalide - kayınpeder - baldız - kayınbirader ve bunların çocukları gibi sizin veya eşinizin birinci dereceden akrabalarınız arasında size en yakın mesafede olan nerede oturur?
    4-56-1: Aynı bina
    4-56-2: Aynı mahalle
    4-56-3: Komşu mahalle
    4-56-4: Aynı şehir
    4-56-5: Komşu şehir
    4-56-6: Bilmiyor, cevap vermek istemedi.

12. Oturduğunuz ev seçilirken aşağıdaki hususlardan hangisine en çok önem verildi?
    4-57-1: Akrabalara yakınlığına
    4-57-2: Hane halkı üyelerinin işyerine yakınlığına
    4-57-3: İkisine birden
    4-57-4: Hiçbirine
    4-57-5: Bilmiyorum, cevap vermek istemedi.

13. Hane halkı olarak yakın akrabalarınızla ne kadar sık görüşürsünüz?
    4-58-1: Her gün
    4-58-2: Haftada birkaç defa
    4-58-3: Haftada bir
    4-58-4: Onbeş günde bir
    4-58-5: Ayda bir

4-58-6: Arasıra
4-58-7: Hiç görüşmem
4-58-8: Bilmiyorum, cevap vermek istemedi.

14. Siz veya hane halkından herhangi biri akrabalarınıza bir haftadan çok kalmaya gider misiniz veya onlar size bir haftadan çok kalmaya gelirler mi?
4-59-1: Evet biz gideriz
4-59-2: Evet onlar gelirler
4-59-3: Evet hem biz gideriz hem onlar gelirler
4-59-4: Ne biz gideriz ne de onlar gelir
4-59-5: Bilmiyor, cevap vermek istemedi.

15. Hane halkı olarak en sık akrabalarınızla mı, komşularınızla mı yoksa arkadaşlarınızla mı görüşürsünüz?
4-60-1: Akrabalar ile en sık
4-60-2: Komşular ile en sık
4-60-3: Arkadaşlar ile en sık
4-60-4: Akrabalar ve komşular ile aynı sıklıkta
4-60-5: Akrabalar ve arkadaşlar ile aynı sıklıkta
4-60-6: Komşu ve arkadaşlar ile aynı sıklıkta
4-60-7: Hepsi ile aynı sıklıkta
4-60-8: Hiçbiri ile görüşmeyiz
4-60-9: Bilmiyor, cevap vermek istemedi.

16. Mesleğinizi seçmekte size en çok tesir eden kim veya kimlerdir? (Şu anda çalışmıyorsa eskiden yaptığı iş için sorunuz.)
4-61-1: Mesleksiz
4-61-2: Hiç kimse (kendim seçtim)
4-61-3: Ailem
4-61-4: Arkadaşlarım
4-61-5: Akrabalarım
4-61-6: Öğretmenlerim
4-61-7: Komşularım
4-61-8: Tesadüf
4-61-9: Diğer (belirtiniz)
4-61-0: Bilmiyor, cevap vermek istemedi.

17. Sizin veya ailenizin diğer fertlerinden herhangi birinin bankada tasarruf hesabı var mı veya hiç oldu mu?
4-62-1: Evet (eskiden var idiyse yine burayı işaretleyiniz)
4-62-2: Hayır
4-62-3: Bilmiyorum, cevap vermek istemedi.

18. Oturduğunuz ev sizinse kimin üzerine tapulu?
4-63-1: Ev bizim değil
4-63-2: Aile reisinin
4-63-3: Aile reisinin eşinin
4-63-4: Aile reisi ile eşinin müşterek mülkiyetinde
4-63-5: (Anne baba - kayınavlide kayınpeder gibi) Büyüklerin
4-63-6: Çocuklarımızın
4-63-7: Başka
4-63-8: Bilmiyorum, cevap vermek istemedi.

19. Bu ev halkı, ev halkı dışındaki akrabalardan karşılıksız hiç para yardımı aldı mı?
4-64-1: Hayır
4-64-2: Evet bir defaya mahsus
4-64-3: Evet bazan
4-64-4: Evet her ay gibi muntazam aralıklarla
4-64-5: Bilmiyorum, cevap vermek istemedi.

20. Bu ev halkı, ev halkı dışındaki akrabalarla karşılıksız hiç para yardımı yaptı mı?
4-65-1: Hayır
4-65-2: Evet bir defaya mahsus
4-65-3: Evet bazan
4-65-4: Evet her ay gibi muntazam aralıklarla
4-65-5: Bilmiyorum, cevap vermek istemedi.

21. Bu ev halkının ödünç paraya ihtiyacı olduğu zaman bunu en çok nereden bulur?
4-66-1: Akrabalardan
4-66-2: Komşulardan
4-66-3: Arkadaşlardan
4-66-4: Emekli Sandığından, İşçi Sigortalarından

4-66-5: Yardımlaşma sandıklarından veya işyerlerinden
4-66-6: Bankalardan
4-66-7: Bakkal, manav, faizci, tefecilerden
4-66-8: Ödünç paraya ihtiyaç olmadı
4-66-9: Başka (Ödünç para almıyanları buraya işaretleyiniz)
4-66-0: Bilmiyorum, cevap vermek istemedi.

22. Bu ev halkı aşağıdakilerden en sık hangisine ödünç para verir?

4-67-1: Kimseye
4-67-2: Akrabalara
4-67-3: Arkadaşlara
4-67-4: Komşulara
4-67-5: Akrabalara Arkadaşlara
4-67-6: Arkadaşlara - Komşulara
4-67-7: Akrabalara - Komşulara
4-67-8: Hepsine
4-67-9: Başka
4-67-0: Bilmiyor, cevap vermek istemedi.

23. Bu ev halkı üyelerinden birinin ziraate elverişli toprağı var mı?

4-68-1: Evet
4-68-2: Hayır
4-68-3: Bilmiyorum, cevap vermek istemedi.

24. Bu ev halkı şimdiye kadar akrabalardan yiyecek, giyecek, yakacak, ev ve mutfak eşyası vs. şeklinde hiç karşılıksız yardım gördü ise bu yardım ne kadar sık olur?

4-69-1: Yardım görmedi
4-69-2: Bir defaya mahsus
4-69-3: Haftada bir
4-69-4: Ayda bir
4-69-5: Yılda bir
4-69-6: Bir süre gördük sonra kesildi
4-69-7: Arasıra (muntazam olmayan aralıklarla)
4-69-8: Bilmiyorum, cevap vermek istemedi
4-69-9: Her gün.

25. Bu ev halkı şimdiye kadar akrabalarına bu çeşit yiyecek, giyecek, yakacak, mutfak eşyası olarak karşılıksız bir yardım yaptı ise bu yardım ne kadar sık olur?
4-70-1: Yardım yapmadı
4-70-2: Bir defaya mahsus
4-70-3: Haftada bir
4-70-4: Ayda bir
4-70-5: Yılda bir
4-70-6: Bir süre yaptık sonra kestik
4-70-7: Arasıra (muntazam olmayan aralıklarla)
4-70-8: Bilmiyorum, cevap vermek istemedi
4-70-9: Her gün.

26. Bu ev halkı aşağıdakilerden en fazla hangisi ile ödünç mal alışverişi yapar?
4-71-1: Akrabalar ile en sık
4-71-2: Arkadaşlar ile en sık
4-71-3: Komşular ile en sık
4-71-4: Akrabalar ve komşular ile aynı sıklıkta
4-71-5: Akrabalar ve arkadaşlar ile aynı sıklıkta
4-71-6: Arkadaşlar ve komşular ile aynı sıklıkta
4-71-7: Hepsi ile aynı sıklıkta
4-71-8: Hiçbiri ile
4-71-9: Bilmiyorum, cevap vermek istemedi.

27. Bu ev halkından herhangi biri şimdiye kadar herhangi bir kurumdan karşılıksız mal, para veya hizmet yardımı aldı ise bu kurum hangisidir? (Çocuklara kitap, defter, elbise, aileye erzak vs. veya para veya çocuk bakımı gibi yardımlar kastedilmektedir. Bu yardıma doğum, ölüm, emekli yardımları dahil değildir. Belirtiniz.)
4-72-1: Yardım almadı
4-72-2: Yardımsevenler
4-72-3: Çocuk Esirgeme
4-72-4: Kızılay
4-72-5: Belediye
4-72-6: Okul - Aile birliği
4-72-7: Herhangi bir bakanlık
4-72-8: Karışık (birden fazla kurumdan yardım)

4-72-9: Bilmiyorum, cevap vermek istemedi
4-72-0: Başka.

28. Bu ev halkı şimdiye kadar hiç taksitle eşya aldı mı?
5-5-1: Evet
5-5-2: Hayır
5-5-3: Bilmiyorum, cevap vermek istemedi.

29. Bu ev halkı bulaşık, ütü, temizlik, çocuk bakımı gibi ev işlerinde karşılıklı yardımlaşma yaparsa bu en çok kimlerle olur?
5-6-1: Yardımlaşma yapmaz
5-6-2: En çok akrabalarla
5-6-3: En çok arkadaşlarla
5-6-4: En çok komşularla
5-6-5: Akrabalar ve komşularla aynı derecede
5-6-6: Akrabalar ve arkadaşlarla aynı derecede
5-6-7: Komşular ve arkadaşlarla aynı derecede
5-6-8: Hepsi ile aynı derecede
5-6-9: Bilmiyorum, cevap vermek istemedi.

30. Bu ev halkından herhangi birisinin akrabalarımızdan herhangi biriyle meslekle ilgili bir iş ilişkisi varsa bu nasıl bir ilişkidir?
5-7-1: Herhangi bir ilişki yok
5-7-2: Ortaklık ilişkisi var
5-7-3: Âmirlik - memurluk ilişkisi var
5-7-4: Patronluk - işçilik ilişkisi var
5-7-5: Aynı yerde çalışılıyor
5-7-6: Usta - çırak (usta - kalfa) ilişkisi var
5-7-7: İşbirliği yapılıyor
5-7-8: Diğer
5-7-9: Bilmiyor, cevap vermek istemedi.

31. Ev halkı üyeleri diğer ev halkı üyeleri ile meslekleri ile ilgili meseleleri konuşurlar mı?
5-8-1: Evet
5-8-2: Hayır
5-8-3: Bilmiyorum, cevap vermek istemedi.

32. Bu ev halkından biri akrabalarından mesleğiyle ilgili (işe girme, vs.) bir yardım gördü veya yaptı mı?
5-9-1: Evet yaptı
5-9-2: Evet gördü
5-9-3: Evet hem yaptı hem gördü
5-9-4: Hayır ne yaptı ne gördü
5-9-5: Bilmiyor, cevap vermek istemedi

33. Siz veya ev halkından herhangi biri geceleri ve tatillerde eve iş getiriyorsa aile bunu nasıl karşılar? (Bu soruda fiilen eve iş getirip getirmediği önemlidir.)
5-10-1: Eve iş getirmez
5-10-2: Aile iyi karşılar
5-10-3: Aile kötü karşılar
5-10-4: Aile ilgisiz karşılar
5-10-5: Ailenin karşılayışı duruma bağlı
5-10-6: Diğer
5-10-7: Bilmiyorum, cevap vermek istemedi.

34. Siz veya ev halkı üyelerinden biri iş hayatınızdaki âmir, memur veya arkadaşlarınızla ailece de görüşürseniz veya görüştünüz ise bu davranışınızın iş hayatınızda faydasını gördünüz mü?
5-11-1: Âmir, memur veya iş arkadaşlarıyla ailece görüşmeyiz
5-11-2: Evet faydasını gördük
5-11-3: Hayır faydasını görmedik
5-11-4: Bilmiyorum, cevap vermek istemedi.

35. Evde okuyan veya okumuş çocuk varsa ve bunların derslerine herhangi bir yardım yapılmış veya yapılıyorsa kim yardım ediyor?
5-12-1: Okuyan çocuk yok
5-12-2: Yardım yapılmıyor
5-12-3: Ev halkından biri yardım ediyor
5-12-4: Ev halkı dışında akrabalardan biri yardım ediyor
5-12-5: Komşulardan biri yardım ediyor
5-12-6: Bir arkadaş yardım ediyor

5-12-7: Özel öğretmen tuttuk
5-12-8: Kursa gidiyor
5-12-9: Başka
5-12-0: Bilmiyorum, cevap vermek istemedi.

36. Şimdiye kadar okuyan çocukların okulları veya öğretmenleri ile ev halkının bir ilişkisi olduysa (öğretmen ile konuşmak, okul - aile birliği vs.) bu ilişki faydalı mıydı?
5-13-1: İlişki olmadı
5-13-2: Faydalı oldu
5-13-3: Faydasız oldu
5-13-4: Bilmiyorum, cevap vermek istemedi.

37. Namaz kılmasını biliyorsanız (gayrimüslimlere "ibadet etmesini biliyorsanız") kimden öğrendiniz?
5-14-1: Bilmiyor
5-14-2: Kendi kendine
5-14-3: Aileden
5-14-4: Din adamından
5-14-5: Okullardan
5-14-6: Başka
5-14-7: Bilmiyorum, cevap vermek istemedi.

38. Herhangi bir konuda başınız sıkıştığı zaman akıl danışmak veya yardım istemek için en çok kime başvurursunuz?
5-15-1: Ev halkından birine
5-12-2: Akrabalara
5-15-3: Arkadaşlara
5-15-4: Komşulara
5-15-5: Âmirlere
5-15-6: Öğretmenlere
5-15-7: Din adamına
5-15-8: Memura
5-15-9: Başka
5-15-0: Hiç kimseye.

39. Ailecek aynı partiye mi oy verirsiniz?
5-16-1: Evet

5-16-2: Hayır
5-16-3: Bazan
5-16-4: Bilmiyorum, cevap vermek istemedi.
5-17-9: Bilmiyorum, cevap vermek istemedi.

40. Sizin ailede anne-baba çalışamıyacak duruma geldiği zaman onlara kim baktı veya bakıyor? (Para yardımı veya beraber oturma.)
5-17-1: Anne-baba çalışamıyacak duruma gelmedi
5-17-2: Evlâtlar
5-17-3: Akrabalar
5-17-4: Arkadaşlar
5-17-5: Komşular
5-17-6: Emekli maaşı veya sosyal sigorta
5-17-7: Bakım yurtları
5-17-8: Hiç kimse

41. Siz çocuklarınızın meslek seçmelerinde yardımcı oldunuzsa veya olacaksanız nasıl? (Çocukları yoksa, olsa idi diye sorunuz.)
5-18-1: Hangi mesleği seçeceklerine ben karışmam
5-18-2: Onları belli bir mesleğe yönelteceğim
5-18-3: Onlara her mesleği tanıtacağım
5-18-4: Çocuk isterse yardım ederim
5-18-5: Diğer
5-18-6: Bilmiyorum, cevap vermek istemedi.

42. Eşlerini seçmekte çocuklarınızı serbest mi bırakacaksınız veya bıraktınız? (Cevap verenin çocuğu yoksa, çocuğunuz olsa idi diye sorunuz.)
5-19-1: Evet
5-19-2: Hayır
5-19-3: Çocuğum isterse yardım ederim
5-19-4: Bilmiyorum, cevap vermek istemedi.
MÜLÂKATÇIYA: Bundan sonraki soruları, mülâkat yapılan evli, dul veya boşanmış ise sorunuz.

43. Çocuklarınız sizinle aynı evde oturuyorsa gelirleri var mı?
5-20-1: Hiç çocuğu yok

5-20-2: Aynı evde oturan çocuğu yok
5-20-3: Evet geliri var
5-20-4: Hayır geliri yok
5-20-5: Bilmiyorum, cevap vermek istemedi.

44. Kayınvalide, kayınpederiniz sizinle aynı evde oturuyorlarsa gelirleri var mı?

5-21-1: Kayınvalide ve kayınpeder yok
5-21-2: Kayınvalide ve/veya kayınpeder aynı evde oturmuyor
5-21-3: Evet gelirleri var (biri dahi aynı evde ise)
5-21-4: Hayır gelirleri yok (biri dahi aynı evde ise)
5-21-5: Bilmiyorum, cevap vermek istemedi.

45. Kaç yaşında evlendiniz? (Birkaç kere evlenmişse ilk evlenme yaşını sorunuz.)

5-22-1: 14 ve daha küçük
5-22-2: 15 - 19
5-22-4: 25 - 29
5-22-4: 25 - 29
5-22-5: 30 - 34
5-22-6: 35 - 39
5-22-7: 40 - 49
5-22-8: 50 ve daha yukarısı
5-22-9: Bilmiyorum, cevap vermek istemedi.

46. Evlendiğiniz zaman eşiniz kaç yaşında idi? (Birkaç defa evlenmişse ilk evlilikteki eşinin yaşını sorunuz.)

5-23-1: 14 ve daha küçük
5-23-2: 15 - 19
5-23-3: 20 - 24
5-23-4: 25 - 29
5-23-5: 30 - 34
5-23-6: 35 - 39
5-23-7: 40 - 49
5-23-8: 50 ve daha yukarısı
5-23-9: Bilmiyorum, cevap vermek istemedi.

47. Çocuğunuz varsa ilk çocuğunuz evlendikten kaç sene sonra oldu?
5-24-1: Çocuğum yok
5-24-2: 1 inci sene
5-24-3: 2 nci sene
5-24-4: 3 üncü sene
5-24-5: 4 üncü sene
5-24-6: 5 inci sene
5-24-7: 6 ve daha yukarı

48. Çocuğunuz olmaması için tedbir alıyor musunuz (Herhangi bir devrede alıp bırakmışsa evet'i işaretleyin.)
5-25-1: Evet
5-25-2: Hayır
5-25-3: Bilmiyorum, cevap vermek istemedi

49. Aile reisinin eşi para kazanıyor mu?
5-26-1: Eşimle beraber oturmuyorum
5-26-2: Evet
5-26-3: Hayır
5-26-4: Bilmiyorum, cevap vermek istemedi.

50. Eşinizle nasıl tanıştınız?
5-27-1: Görücü ile (Annem babam buldu)
5-27-2: Aile toplantısında
5-27-3: İşyerinde
5-27-4: Arkadaş grubunda
5-27-5: Sokakta, sinemada, tesadüfen
5-27-6: Mahallede
5-27-7: Akrabamdır
5-27-8: Okulda (Fakültede)
5-27-9: Başka
5-27-0: Bilmiyorum, cevap vermek istemedi

51. Eşinizi seçmekte size en çok tesir edenler kimlerdir?
5-28-1: Kimse tesir etmedi
5-28-2: Ailem
5-28-3: Arkadaşlarım
5-28-4: Komşularım

5-28-5: Patronum (âmirim)
5-28-7: Başka
5-28-8: Bilmiyorum, cevap vermek istemedi.

52. Evlenirken başlık verdiniz mi? (Cevap veren evli erkek ise sorunuz.)
5-29-1: Evet
5-29-2: Hayır
5-29-3: Bilmiyorum, cevap vermek istemedi

53. Çocuklarınıza namaz kılmasını öğrettiniz mi? (Gayrimüslimlere ibadet etmesini öğrettiniz mi diye sorunuz.)
5-30-1: Çocuklarım yok
5-30-2: Evet
5-30-3: Hayır
5-30-4: Cevap vermek istemedi.

54. (53 üncü soruya cevap hayır ise) Niçin?
5-31-1: Öğrenecek yaşta değiller
5-31-2: Namaz kılmalarını (ibadet yapmalarını) gerekli bulmuyorum
5-31-3: Kendileri istemedi
5-31-4: Din hocası öğretti
5-31-5: Okulda öğrendiler
5-31-6: Aileden bir başkası öğretti
5-31-7: Kendi kendine öğrendi
5-31-8: Başka
5-31-9: Bilmiyorum, cevap vermek istemedi.

55. Kendi kurmuş olduğunuz aile ile içinde büyümüş olduğunuz ana-baba ailenizi karşılaştırdığınız zaman aşağıdaki hususlar bakımından ne düşünüyorsunuz?
Karı koca eşitliği bakımından:
5-32-1: Fark yok
5-32-2: Ana-baba ailesinde daha çok eşitlik vardı
5-32-3: Kendi kurmuş olduğum ailede daha çok eşitlik var
5-32-4: Bilmiyorum, cevap vermek istemedi.

56. Çocukların serbestliği bakımından:
5-33-1: Fark yok

5-33-2: Ana-baba ailesinde çocuklar daha serbest idi
5-33-3: Kendi kurmuş olduğum ailede çocuklar daha serbest
5-33-4: Bilmiyor, cevap vermek istemedi.

57. Çocuk sayısı bakımından:
5-34-1: Fark yok
5-34-2: Anne-baba ailesinde daha çok çocuk vardı
5-34-3: Kendi kurmuş olduğum ailede daha çok çocuk var
5-34-4: Bilmiyor, cevap vermek istemedi.

58. Aile reisinin eşinin çalışması bakımından:
5-35-1: Fark yok
5-35-2: Anne-baba ailesinde eş çalışıyor
5-35-3: Bilmiyorum, cevap vermek istemedi
5-35-4: Kendi kurmuş olduğum ailede aile reisinin eşi çalışıyor.

59. Akrabalarla karşılıklı yardımlaşma bakımından:
5-36-1: Fark yok
5-36-2: Anne-baba ailesinde daha çok yardımlaşma vardı
5-36-3: Kendi kurmuş olduğum ailede daha çok yardımlaşma var
5-36-4: Bilmiyorum, cevap vermek istemedi.

60. Dinî inançların kuvveti bakımından:
5-37-1: Fark yok
5-37-2: Anne-baba ailesinde daha kuvvetli idi
5-37-3: Kendi kurmuş olduğum ailede daha kuvvetli
5-37-4: Bilmiyorum, cevap vermek istemedi.

61. Aile bağlarının sıklığı bakımından:
5-38-1: Fark yok
5-38-2: Anne-baba ailesinde bağlılık daha fazla idi
5-38-3: Kendi kurmuş olduğum ailede daha fazla
5-38-4: Bilmiyorum, cevap vermek istemedi.

# YARARLANILAN KAYNAKLAR


ARI, Oğuz, "1950-1951 Senelerinde Bulgaristan'dan Tehcir Edilen Türk Göçmenlerinden Bir Örnek Grup Seçilerek Dayanışma ve Sosyal İntibak Bakımından Aile Cesametinin ve Aile İçindeki Münasebetlerin Araştırılması", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası,** Cilt XX, No. 1-4'den Ayrı Basım.

ARI, Oğuz, "The Mass Media of Communication in İzmir", Teksir, Ankara 1969.

ARI, Oğuz ve TÜTENGİL, Cavit Orhan, "İstanbul'a Göç ve Çalışma Hayatına İntibak Araştırması", **İktisat Fakültesi Mecmuası,** Cilt 25, No. 4'den Ayrı Bası, İstanbul 1968.

BELL, Norman W. ve VOGEL, Ezra F., "Toward a Framework for Functional Analysis of Family Behavior", **A Modern Introduction to the Family,** (der.) Norman W. Bell ve Ezra F. Vogel, The Free Press, New York 1960.

BLITSTEN, Dorothy R., **The World of the Family,** Random House, New York 1963.

DAHRENDORF, Ralph, "Out of Utopia, Toward a Reorientation of Sociological Analysis", **American Journal of Sociology,** XXIV.

DAVIS, Kingsley, "The Sociology of Parent-Youth Conflict", **Social Perspectives on Behavior,** (der.) Herman D. Stein ve Richard A. Cloward, The Free Press of Glencoe, New York 1963.

De BEAUVOIR, Simone, "Yeni Çin'den İzlenimler", **Yeni Çin, Dün-Bugün,** Jacques Locquin ve arkadaşları, (çev.) Zaven Biberyan, Payel Yayınevi, İstanbul 1966.

DURANT, Will, **The Story of Philosophy,** Simon and Schuster, New York 1953.

ENGELS, Friedrich, **Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni,** (çev.) Kenan Somer, Sol Yayınları, Başnur Matbaası, Ankara 1967.

ERDENTUĞ, Nermin, **Hal Köyünün Etnolojik Tetkiki,** Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Yayınları No. 109, Ankara 1956.

ERDENTUĞ, Nermin, **Sün Köyü'nün Etnolojik Tetkiki,** Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Yayınlarından No. 132, Ankara 1969.

**Evlenme ve Boşanma İstatistikleri,** Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No. 544, Ankara 1966.

FORM, William H. ve NOSOW, Sigmund, **Community in Disaster,** Harper and Row, Publishers, Inc., New York 1958.

FRENCH, John R.P. ve RAVEN, Bertram, "The Bases of Social Power", **Studies in Social Power,** (der.) Dorwin Cartwright the University of Michigan, Ann Arbor, Michigan 1959.

FRIED, Morton H., "The Family in China: The People's Republic", **The Family: Its Function and Destiny,** (der.) Ruth N. Anshen, Harper and Row, Publishers, New York 1959.

**Gecekondus in İzmir,** Ministry of Reconstruction and Resettlement, Information Publications, 5, Ankara 1966.

**Genel Nüfus Sayımı,** T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No. 568, Ankara 1969.

GERTH, Hans H. ve MILLS, Wright C. (çev. ve der.), **From Max Weber: Essays in Sociology,** Oxford University Press, New York 1946.

GREENBLATT, M., "Implications for Psychiatry and Hospital Practice: The Movement from Custodial Hospital to Therapeutic Community", **The Patient and the Mental Hospital,** (der.) M. Greenblatt ve arkadaşları, The Free Press, Glencoe, Illinois 1957, ss. 611-620.

GOODE, William J., **The Family,** Prentice Hall, Inc., New Jersey 1964.

GOODE, William J., "Industrialization and Family Change", **Industrialization and Society,** (der.) Bert F. Hoselitz ve Wilbert E. Moore, Proceedings of the Chicago Conference on Social Implications of Industrialization and Technical Change, 15-22 September 1960, Unesco 1963.

HARRIS, Marvin, **The Rise of Anthropological Theory,** Thomas Y. Crowell Company, New York 1968.

HOFFER, Eric, **The True Believer,** New American Library, New York 1951.

HSU, Francis L. K., "The Family In China: The Classical Form", **The Family: Its Function and Destiny,** (der.) Ruth N. Anshen, Harper and Row, Publishers, New York 1959.

**İstanbul Gecekonduları,** İmar ve İskân Bakanlığı Mesken Genel Müdürlüğü Sosyal Araştırma Dairesi 6, Tanıtma Yayınları 4, Ankara 1966.

**İzmir Tüketici Harcamaları Anket Sonuçları,** Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları No. 531, Ankara 1967.

KERR, Clark ve arkadaşları, **Industrialism and Industrial Man,** Harward University Press, Cambridge, Mass., 1960.

KIRAY, Mübeccel B., **Ereğli, Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası,** DPT Yayınları, 1964.

KIRAY, Mübeccel B., "Values, Social Stratification and Development", **Journal of Social Issues,** Vol. XXIV, No. 2, 1968.

LEVY, Marion J. Jr., "Aspects of the Analysis of Family Structure", **Aspects of the Analysis of Family Structure,** Ansley J. Coale ve arkadaşları, Princeton University Press, Princeton 1965.

LINTON, Ralph, "The Natural History of the Family", **The Family: Its Function and Destiny,** (der.) Ruth N. Anshen, Harper and Row, Publishers, New York 1959.

LIPSET, Seymour M., TROW, Martin ve COLEMAN, James S., **Union Democracy,** Free Press of Glencoe, Inc., New York 1956.

LITWAK, Eugene, "Extended Kin Relations in an Industrial Democratic Society", **Social Structure and the Family Generational Relations,** (der.) E. Shanas ve Gordon F. Streib, Prentice Hall, New Jersey 1965.

LITWAK, Eugene, "Geographical Mobility and Extended Family Cohesion", **American Sociological Review, XXV,** June 1960.

LITWAK, Eugene, "Occupational Mobility and Extended Family Cohesion", **American Sociological Review, XXV,** February 1960.

LITWAK, Eugene ve MEYER, Henry, "A Balance Theory of Coordination Between Bureaucratic Organizations and External Primary Groups", Teksir, University of Michigan, Ann Arbor 1963.

MENDEL, Arthur P. (der.), **Essential Works of Marxism,** Bantam Books, New York 1961.

MOORE, Wilbert E., **Social Change,** Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey 1963.

MORGAN, Lewis H., **Ancient Society,** Macmillan and Co., London 1877.

MOSELY, Philip E., "The Russian Family: Old Style and New", **The Family: Its Function and Destiny,** (der.) Ruth N. Anshen, Harper and Row, Publishers, New York 1959.

OGBURN, William F., "The Changing Functions of the Family", **Selected Readings in Marriage and the Family,** (der.) Robert F. Winch ve Robert McGinnis, Holt Rinehart and Winston, Inc., New York 1953.

PARSONS, Talcott, "The Social Structure of the Family", **The Family: Its Function and Destiny,** (der.) Ruth N. Anshen, Harper and Row, Publishers, New York 1959.

PARSONS, Talcott, **Essays in Sociological Theory,** The Free Press of Glencoe, New York 1964.

PARSONS, Talcott ve BALES, Robert F., **Family, Socialization and Interaction Process,** Free Press of Glencoe, Inc., New York 1955.

PAYASLIOĞLU, Arif, **Türkiye'de Özel Sanayi Alanındaki Müteşebbisler ve Teşebbüsler,** Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Enstitüsü, Ankara 1961.

PERLMAN, Helen H., "Unmarried Mothers", **Social Work and Social Problems,** (der.) Nathan E. Cohen, National Association of Social Workers, New York 1964.

POLLAK, Otto, "The Broken Family", **Social Work and Social Problems,** (der.) Nathan E. Cohen, National Association of Social Workers, New York 1964.

SCHUMPETER, Joseph A., **Capitalism, Socialism and Democracy,** 2 nci bas., Harper and Row Publishers 1947.

SHILS, Edwards ve JANOWITS, Morris, "Cohesion and Disintegration in the Wehrmacht in World War II", **Public Opinion and Propaganda,** (der.) Daniel Katz, **et. al.,** Dryden Press, New York 1954.

SİRİKANTAN, K. S., "The Master Sample of the İzmir Survey: Representativeness of the Frame and Bias Due to Estimation and Non-Response", Teksir, Ankara 1969.

SPIRO, Melford E., "Is the Family Universal? - The Israeli Case", **A Modern Introduction to the Family,** (der.) Norman W. Bell ve Ezra F. Vogel, The Free Press, New York 1960.

SPIRO, Melford E., **Kibbutz, Venture in Utopia,** Schocken Book, New York 1964.

ŞAHİNKAYA, Rezan, **Orta Anadolu Köylerinde Aile Strüktürü,** Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No. 225, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1966.

TIMASHEFF, Nicholas S., "The Attempt to Abolish the Family in Russia", **A Modern Introduction to the Family,** (der.) Norman W. Bell ve Ezra F. Vogel, The Free Press, New York 1960.

WHYTE, William H. Jr., **The Organization Man,** Doubleday and Co., New York 1957.

WINCH, Robert F., **The Modern Family,** Holt, Rinehart and Winston, Inc., New York 1963.

WOLFE, Bertram D., **Devrim Yapan Üç Adam,** (çev.) Ünsal Oskay, Türk Siyasî İlimler Derneği Yayını, Ankara 1969.

WRITH, Louis, "Urbanism as a Way of Life", **Cities and Society: The Revised Reader in Urban Sociology,**

(der.) Paul K. Hatt ve Albert J. Reiss, Jr., Free Press of Glencoe, Inc., New York 1957.

YASA, İbrahim, **Ankara'da Gecekondu Aileleri,** SSYB Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları No. 46, Ankara 1966.

YASA, İbrahim, **Sindel Köyü,** Türkiye ve Ortadoğu Âmme İdaresi Enstitüsü, Balkanoğlu Matbaacılık Ltd. Şti., Ankara 1960.

YASA, İbrahim, **Yirmibeş Yıl Sonra Hasanoğlan Köyü,** Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No. 270, Ankara 1969.

YING-CHAO, Teng, "On the Marriage Law of the People's Republic of China", **The Marriage Law of the People's Republic of China,** Foreign Language Press, Peking 1950.

YÖRÜKÂN, Turhan ve YÖRÜKÂN, Ayda, **Şehirleşme, Gecekondular ve Konut Politikası,** İmar ve İskân Bakanlığı Mesken Genel Müdürlüğü, Ankara 1966.

AYYILDIZ MATBAASI A. Ş. — ANKARA 1972

40.-TL